

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Волинський національний університет імені Лесі Українки**

М. І. Карлін, О. А. Івашко

ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ КРАЇН АФРИКИ

Навчальний посібник

Луцьк
Волинська мистецька агенція
“Терен”
2012

УДК 336(6)(075)
ББК 65.261(6)я73
К-21

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 2 від 29 вересня 2010 р.)*

Рецензенти:

Герасимчук З. В., доктор економічних наук, професор Луцького національного технічного університету;

Сохацька О. М., доктор економічних наук, професор Тернопільського національного економічного університету;

Павлов В.І., доктор економічних наук, професор Національного університету водного господарства та природокористування.

Карлін М. І., Івашко О. А.

К-21 **Фінансові системи країн Африки:** навчальний посібник / Микола Іванович Карлін, Олена Анатоліївна Івашко. – Луцьк : Волин. мистецька агенція “Терен”, 2012. – 236 с.

ISBN 978-966-2276-74-9

У посібнику розкриті особливості функціонування фінансових систем країн Африки, вплив на їх розвиток світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. та події 2011 року в арабських країнах Африки.

Посібник адресовано аспірантам, докторантам, студентам вищих навчальних закладів, які навчаються за економічними спеціальностями. Він також стане в нагоді всім, хто цікавиться соціально-економічним країнознавством.

УДК 336(6)(075)
ББК 65.261(6)я73

ISBN 978-966-2276-74-9

© Карлін М.І., Івашко О. А., 2012
© (обкладинка), 2012

ЗМІСТ

	стор.
ПЕРЕДМОВА	7
ЧАСТИНА I. ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ КРАЇН ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ	
РОЗДІЛ 1. ФІНАНСОВА СИСТЕМА АЛЖИРУ	9
1.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни.....	9
1.2. Фінансово-економічні особливості державного регулювання та розвитку нафтогазового сектор Алжиру.....	12
Запитання для самоперевірки	15
РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ЄГИПТУ	16
2.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни.....	16
2.2. Фінансові проблеми здійснення екологічної політики в Єгипті та шляхи їх вирішення.....	21
2.3. Фінансово-економічні особливості розвитку туристичної галузі в Єгипті.....	24
2.4. Фінанси домогосподарств.....	26
2.5. Фінансово-економічні зв'язки Єгипту з країнами світу та їх вплив на фінансову систему країни.....	31
Запитання для самоперевірки	36
РОЗДІЛ 3. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ЛІВІЇ	37
3.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни.....	37
3.2. Інвестиційна привабливість Лівії для України, а України – для Лівії.....	42
Запитання для самоперевірки	46
РОЗДІЛ 4. ФІНАНСОВА СИСТЕМА МАРОККО	47
4.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни.....	47
4.2. Фінанси домогосподарств.....	50
Запитання для самоперевірки	51
РОЗДІЛ 5. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТУНІСУ	52
5.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни.....	52
5.2. Фінанси домогосподарств.....	55
Запитання для самоперевірки	57
Література до I частини	57

ЧАСТИНА II. ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ КРАЇН ЗАХІДНОЇ АФРИКИ

РОЗДІЛ 6. ФІНАНСОВА СИСТЕМА НІГЕРІЇ.....	60
6.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни.....	60
6.2. Результати та проблеми розвитку приватного підприємництва в Нігерії.....	68
6.3. Корупція як загроза фінансовій системі Нігерії.....	71
6.4. Фінанси домогосподарств.....	76
Запитання для самоперевірки.....	80
РОЗДІЛ 7. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ГАНИ.....	81
Запитання для самоперевірки.....	84
РОЗДІЛ 8. ФІНАНСОВА СИСТЕМА КОТ-Д'ІВУАРУ.....	85
Запитання для самоперевірки.....	91
РОЗДІЛ 9. ФІНАНСОВА СИСТЕМА МАВРИТАНІЇ.....	92
Запитання для самоперевірки.....	94
РОЗДІЛ 10. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТОГО.....	95
Запитання для самоперевірки.....	99
Література до II частини.....	99
ЧАСТИНА III. ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АФРИКИ	
РОЗДІЛ 11. ФІНАНСОВА СИСТЕМА АНГОЛИ.....	102
Запитання для самоперевірки.....	105
РОЗДІЛ 12. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ КОНГО.....	106
Запитання для самоперевірки.....	110
РОЗДІЛ 13. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ЧАДУ.....	112
13.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни.....	112
13.2. Фінансово-економічні особливості та проблеми функціонування нафтової промисловості Чаду.....	119
Запитання для самоперевірки.....	124
Література до III частини.....	125

ЧАСТИНА IV. ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ КРАЇН СХІДНОЇ АФРИКИ

Розділ 14. ФІНАНСОВА СИСТЕМА СУДАНУ.....	127
14.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни.....	127
14.2. Фінансові проблеми розвитку аграрного сектору та забезпечення продовольством Судану.....	135
14.3. Роль інвестицій та допомоги КНР в розвитку фінансово-економічної системи Судану.....	140
Запитання для самоперевірки.....	143
РОЗДІЛ 15. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ЕФІОПІ.....	144
Запитання для самоперевірки.....	148
РОЗДІЛ 16. ФІНАНСОВА СИСТЕМА УГАНДИ.....	149
Запитання для самоперевірки.....	154
РОЗДІЛ 17. ФІНАНСОВА СИСТЕМА КЕНІЇ.....	155
17.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни.....	155
17.2. Фінанси домогосподарств.....	160
Запитання для самоперевірки.....	162
РОЗДІЛ 18. ФІНАНСОВА СИСТЕМА СОМАЛІ.....	163
18.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни.....	163
18.2. Фінанси домогосподарств в Сомалі та вплив на них доходів від піратства.....	170
18.3. Особливості розвитку кредитно-фінансової системи Сомалі (на прикладі Сомаліленду).....	173
Запитання для самоперевірки.....	177
РОЗДІЛ 19. ФІНАНСОВА СИСТЕМА МАДАГАСКАРУ.....	178
Запитання для самоперевірки.....	182
РОЗДІЛ 20. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ЗІМБАБВЕ.....	184
Запитання для самоперевірки.....	190
Література до IV частини.....	190
ЧАСТИНА V. ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ КРАЇН ПІВДЕННОЇ АФРИКИ	
РОЗДІЛ 21. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ПІВДЕННО-АФРИКАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ.....	194

21.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни.....	194
21.2. Особливості фінансування Збройних сил та військової промисловості ПАР.....	206
21.3. Особливості інвестиційної діяльності транснаціональних компаній ПАР.....	209
21.4. Фінанси домогосподарств.....	218
Запитання для самоперевірки.....	222
РОЗДІЛ 22. ФІНАНСОВА СИСТЕМА БОТСВАНИ.....	224
Запитання для самоперевірки.....	229
РОЗДІЛ 23. ФІНАНСОВА СИСТЕМА СВАЗІЛЕНДУ.....	230
Запитання для самоперевірки.....	232
РОЗДІЛ 24. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ЛЕСОТО.....	233
Запитання для самоперевірки.....	234
Література до V частини.....	234

ПЕРЕДМОВА

Розбудова ринку та демократії в Україні, реалізація курсу на світову глобалізацію потребує великої кількості кваліфікованих фахівців, які володіють необхідними знаннями щодо світового досвіду управління економічними процесами. Саме тому подальший розвиток вітчизняної системи вищої освіти повинен іти у напрямку поступового зближення із світовими стандартами, а одним із важливих завдань освітнього процесу якраз і є вивчення світового досвіду. Особливо це необхідне при підготовці спеціалістів напряму “Фінанси”, від професійних якостей яких у майбутньому залежить ефективність роботи як ринку, так і державного механізму.

У навчальному посібнику розкриті особливості функціонування фінансових систем країн Африки, а також вплив на їх розвиток світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. та події 2011 року в арабських країнах Африки. Вивчення досвіду побудови фінансових систем країнами Африки сприятиме формуванню у студентів знань про тенденції розвитку державних фінансів у цих країнах, окреслюватиме оптимальні напрямки реформування фінансових інститутів в Україні з можливим застосуванням світового досвіду. До кожної теми наведений перелік контрольних питань, що дасть змогу студентам самостійно перевірити засвоєний матеріал.

Посібник адресовано аспірантам, докторантам, студентам вищих навчальних закладів, які навчаються за економічними спеціальностями. Він також стане в нагоді всім, хто цікавиться соціально-економічним країнознавством.

Авторами навчального посібника є доктор економічних наук, професор, завідувач кафедрою фінансів та оподаткування Волинського національного університету імені Лесі Українки Карлін Микола Іванович та кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та оподаткування Волинського національного університету імені Лесі Українки Івашко Олена Анатоліївна.

Автори висловлюють щирі подяки рецензентам: доктору економічних наук, професору З.В. Герасимчук, доктору економічних наук, професору О.М. Сохацькій, доктору економічних наук, професору В.І. Павлову за корисні поради, які покращили якість посібника.

Автори будуть вдячні за відгуки та пропозиції щодо поліпшення змісту та структури посібника. Їх можна надіслати за адресою: 43000, м. Луцьк, проспект Волі, 13, Волинський національний університет імені Лесі Українки, економічний факультет, кафедра фінансів та оподаткування, або e-mail: olena.ivasko@gmail.com.

ЧАСТИНА I

ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ КРАЇН ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ

РОЗДІЛ 1. ФІНАНСОВА СИСТЕМА АЛЖИРУ

1.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни.

Алжирська Народно-Демократична Республіка (АНДР) тільки формує фінансову систему ринкового типу. Основу цієї системи складає державний бюджет. Головними доходами бюджету країни є доходи від експорту вуглеводів, насамперед газу. 45% доходів країни дає нафтогазовий сектор. Державна нафтогазова компанія “Сонатрак” забезпечує 97% валютних надходжень і 40% ВВП країни. Крім того, іммігранти переказують щорічно до Алжиру кілька сотень мільйонів доларів (в основному з країн ЄС). Так, в 2000 р. вони переказали 790 млн. дол. (1,44% від ВВП), в 2006 р. – 2,5 млрд. дол. (2,18% ВВП), а в 2007 р. – 5,4 млрд. дол. (4,7% ВВП).

Алжир, маючи економіку, орієнтовану в основному на нафтогазовий сектор, переважну більшість своїх внутрішніх потреб задовольняє за рахунок імпорту (у 2006 р. імпорт товарів до АНДР склав 21 млрд. дол. США).

Річний державний бюджет розвитку АНДР становить близько 30 млрд. дол. США. В країні реалізуються масштабні проекти з будівництва житла, дорожньої інфраструктури, водогосподарських об’єктів. Серед наймасштабніших проектів можна відзначити будівництво 1 млн. квартир, автомагістралі Захід–Схід з усією прилеглою інфраструктурою загальною протяжністю 1200 км, введення в експлуатацію першої лінії метрополітену в столиці країни.

Алжир розраховувався із зовнішніми боргами, країна нагромадила значні резерви (біля 100 мільярдів доларів). Це стало результатом високих темпів розвитку країни: 2001-2008 роках щорічний приріст ВВП складав 5%, а в 2008 р. – 6%. За загальним рівнем ВВП (114 млрд. дол. США в 2006 р.)

Алжир є другою після ПАР економікою в Африці. За показником ВВП на душу населення (3443 дол. США) на африканському континенті Алжир поступається лише ПАР і Лівії. В 2010 р. ВВП на душу населення складав 9,2 тис доларів США.

Високі показники розвитку АНДР приваблюють в країну прямі іноземні інвестиції (ПІІ). В 2000 р. вони склали 0,44 млрд. дол., в 2003 р. – 0,63 млрд. дол., в 2005 р. – 1,08 млрд. дол., в 2006 р. – 1,8 млрд. дол., в 2007 р. – 1,67 млрд. дол. Алжир стає одним із головних транзитерів газу в країни Євросоюзу, що забезпечує йому значні доходи.

Не дивлячись на досягнуті успіхи, Алжиру не вдається вирішити проблеми корупції та безробіття, особливо серед молоді. В 2009 р. безробіття в країні складало біля 12%, а серед молоді – 70%. У той же час населення до 30 років складає біля 70% всього населення країни. Це змушує значну частину молоді мігрувати за кордон, насамперед у Францію. В 2010 р. за рівнем корупції Алжир займав 105 місце серед 178 країн світу. Всі ці причини й привели до широких народних виступів проти влади на початку 2011 р.

Надмірна диференціація в доходах, а також бідність значної частини населення штовхає молодь не тільки за кордон, а й в ряди збройної ісламської опозиції. У 90-ті роки ХХ ст. силове протистояння уряду і опозиції коштувало країні 200 тисяч життів. Для боротьби з нею уряд змушений витратити великі кошти на утримання армії та поліції. Разом з тим, керівництво Алжиру направляє значні кошти на охорону здоров'я та на освіту, залучає до викладання в своїх університетах професорів з Європи та США. На початку 2011 р. під тиском широких народних виступів уряд Алжиру був змушений підвищити доходи населення, збільшити кошти на створення додаткових робочих місць.

В останні роки в Алжирі стимулюється розвиток туристичного бізнесу, який приносить все більше коштів як державі, так й окремим домогосподарствам.

Сьогодні АНДР демонструє серйозні наміри розвивати туристичну галузь. Серед переваг, на які спирається розвиток цього сектору, – велика кількість пам'яток античного періоду, середземноморські пляжі і бальнеологічні ресурси, близькість до Європи, як основного споживача туристичних послуг. Туристів з багатьох країн світу притягують і вражаючі пейзажі алжирської Сахари. Сьогодні у розвиток готельної інфраструктури алжирці вкладають близько 1 млрд. дол. США. Йдеться про будівництво цілих туристичних зон, насамперед на узбережжі Середземного моря.

Заважають розвитку туризму в країні збройні напади бойовиків ісламської опозиції на окремих туристів, на туристичні заклади.

З 2007 р. в Алжирі розпочалася нова хвиля насильств з боку ісламських радикалів, особливо після того, як “Салафістська група заклику і боротьби” в січні 2007 р. змінила свою назву на “Аль-Кайду в ісламському Магрибі”. Ця група вже взяла на себе відповідальність за вбивство кількох іноземців та співробітників служб безпеки. Внутрішньою причиною цих терактів є відсутність політичних, економічних та соціальних реформ в Алжирі, неповага до прав людини. В 2010 р. за рівнем демократії Алжир знаходився на 125 місці серед 167 країн світу, за рівнем свободи преси – на 141 місці серед 193 країн та територій.

Алжир постійно розширює експортно-імпортні операції з США, країнами ЄС, Магрибу, з КНР, що приносить йому значні доходи. АНДР з вересня 2005 р. в рамках угоди про асоціацію має повномасштабну зону вільної торгівлі з Європейським Союзом. Поступово розвивається співпраця з Україною. Так, в 2008 р. Україна поставила до Алжиру близько 282 тис. тонн металу. В 1993 р. Алжир і Україна уклали Конвенцію про запобігання подвійного оподаткування доходів й майна і попередження податкових ухилень.

За останні роки український експорт до АНДР подвоївся – з 217,35 млн. дол. США в 2002 році до 460 млн. у 2006 році. Найвищі показники припали на 2005 р., коли з України до АНДР було експортовано товарів

майже на 660 млн. доларів. Доволі обнадійливими були прогнози й на 2007 рік. За підсумками шести місяців 2007 року обсяги українського експорту до АНДР склали 287,7 млн. дол. У порівнянні з аналогічним періодом 2006 року зростання становило 27,9%.

Експорт з Алжиру в Україну за цей період склав 1,8 млн. дол. Таким чином, товарообіг між Україною і АНДР практично повністю (на 99%) складається на користь України, що дуже важливо в контексті зусиль нашої держави, спрямованих на подолання негативного сальдо зовнішньої торгівлі. У той же час, за досягнутими обсягами товарообігу, Україна входить до першої десятки основних партнерів Алжиру, посідає основне місце серед торговельних партнерів АНДР серед країн Центральної та Східної Європи та країн колишнього СРСР, випереджаючи у тому числі й Російську Федерацію. Співпраця в торговельно-економічній сфері між Україною і Алжиром має значний потенціал подальшого розвитку.

Алжир декларує свою відкритість до співпраці з усіма партнерами. При значному домінуванні державного сектору, алжирська економіка функціонує на класичних ринкових засадах. Закупівлі за кошти держбюджету і кошти великих компаній здійснюються на основі чіткої, прозорої та уніфікованої тендерної процедури.

Основною формулою успіху при освоєнні алжирського ринку є пряме партнерство з місцевими бізнес-структурами. Важливо також забезпечити активну співпрацю між торговельно-промисловими палатами Алжиру і країн-контрагентів, між їхніми організаціями підприємців.

1.2. Фінансово-економічні особливості державного регулювання та розвитку нафтогазового сектору Алжиру

Роль Алжиру на світових ринках енергоносіїв характеризується постійно зростаючим впливом АНДР на світову енергетичну політику. При цьому слід врахувати, що експорт енергоносіїв є основним домінуючим напрямком алжирської економіки та базовим елементом зовнішньої політики

країни. В Алжирі доведені поклади нафти складають 12,3 млрд. барелів, а природного газу – 4580 млрд. м. куб. У вересні 2007 року представника Алжиру було обрано головою ОПЕК. Державна нафтогазова компанія “Сонатрак”, яка забезпечує 97% валютних надходжень до бюджету і 40% ВВП, є третім у світі експортером природного газу і посідає другу позицію серед світових експортерів скрапленого природного газу, 12-ту позицію в рейтингу основних енергетичних компаній світу. Алжир є одним з піонерів і володіє найсучаснішими технологіями скраплення газу, його транспортування, обробки в портових терміналах, які використовуються в країні з 60-х років минулого століття.

Залишаючись одним з основних постачальників природного газу в світі, до 80% своїх експортних поставок Алжир здійснює до країн ЄС, посідаючи третє після Росії та Норвегії місце у забезпеченні європейського газопостачання. Енергобаланс таких країн, як Португалія, Іспанія, Італія значно залежить від поставок алжирського природного газу. Саме це пояснює надзвичайну активність росіян, яку вони демонструють у налагодженні співпраці з Алжиром у енергетичній сфері. Адже, якщо скласти російську частку газопостачання до Європи (40%) з алжирською (12%) та взяти до уваги те, що норвезькі запаси газу вичерпуються, стає зрозумілим, що означатиме такий газовий мезальянс для старого континенту і для України як транзитної держави.

До цього варто також додати те, що від позиції Алжиру багато в чому залежатимуть і контури так званої “газової ОПЕК” – проекту по створенню організації країн-експортерів природного газу, який формально розпочато навесні 2007 року в Катарі.

Алжир вийшов на ринки вуглеводнів відносно недавно. Перші родовища в країні було відкрито у 1948 році. Резерви газу, як вже згадувалось, оцінюються на рівні 4600 млрд. м. куб., 80% з яких є придатними для промислової розробки. На сьогодні розробляється лише 15%

існуючих запасів газу, ще близько 1000 млрд. м. куб. запасів розглядаються, як доступні для розробки.

Загальні обсяги експорту газу АНДР становлять близько 62 млрд. м. куб. на рік. Очікується, що в 2010 році ці обсяги зростуть до 85 млрд. м. куб. на рік. При цьому питома вага експорту газу у скрапленому стані становить близько 45% від загальних обсягів. До 2010 року цей показник має збільшитися до 50%.

У цьому контексті потребує ґрунтовної проробки оцінка можливої ролі Алжиру в якості перспективного альтернативного джерела енергопостачання в Україну.

Показовими з огляду на зазначене є дії найближчого сусіда України – Польщі. Польська компанія “PGNiG” прийняла рішення побудувати у своєму порту Свіноуц’є на Балтиці термінал із розвантаження скрапленого природного газу потужністю 2,5 млрд. м. куб. на рік з подальшим розширенням до 7,5 млрд. м. куб. Алжирський міністр енергетики в січні 2007 р. відвідав Варшаву, де питання балтійського терміналу обговорювалось з Я. Качинським та міністром економіки П.Возняком. У результаті переговорів національна алжирська енергокомпанія “Сонатрак” виступить співінвестором проекту, в разі реалізації якого Польща стане менш залежною від тих газових потрясінь, які спостерігались в Європі протягом останніх років.

Алжир суттєво виграв від призупинення поставок російського газу в Європу на початку 2009 р. Алжирська національна газова компанія на тлі скорочення експорту газу до Європи різко збільшила його поставки до Туреччини, а Турецька Республіка висловила готовність наростити потік експорту газу для країн ЄС. Тому країни Євросоюзу (насамперед Франція та Іспанія) роблять все (і політично, і економічно), щоб збільшити постачання газу з Алжиру до цих країн.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи державного бюджету Алжиру?
2. Які основні видатки державного бюджету Алжиру?
3. Як впливає міграція на доходи країни і домогосподарств в Алжирі?
4. Яку роль відіграє нафтогазовий сектор в фінансовій системі Алжиру?

РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ЄГИПТУ

2.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни

Фінансова система країни (більше 80 млн. жителів) включає державний бюджет, бюджети 26 мухафаз (губернаторств), фінанси місцевих органів влади, фінанси підприємств різних форм власності, фінанси населення, страхування, фінансовий ринок.

Столиця країни – Каїр (20 млн. жителів) забезпечує значну частину надходжень у державний бюджет. Тут зосереджено понад 25% промислового виробництва країни. Крім того, Каїр є світовим туристичним центром, що також дає значні кошти до бюджету.

На початку XXI ст. реальне щорічне збільшення ВВП становило 4-5%, у 2006/2007 фінансовому році ріст ВВП склав 7,1%, а в 2007/2008 р. – 7,2%. Обсяг іноземних інвестицій за 2006/2007 рік зріс на 82% та склав 11,1 млрд. дол., а в 2007 році їх обсяг досяг 13,2 млрд. дол. Платіжний баланс Єгипту в 2006/2007 р. мав профіцит 5,3 млрд. дол., а в 2007/2008 р. – 5,4 млрд. дол. Валютні запаси Єгипту в 2006/2007 р. склали 31 млрд. дол., а в 2007/2008 р. вони сягнули 35 млрд. дол. На кінець 2008 р. Єгипет утримував облігацій державної скарбниці США на суму 17,2 млрд. дол.

Дефіцит бюджету Єгипту в 2009 р. склав –7% до ВВП, що пояснюється впливом кризи 2008-2009 рр., яка негативно позначилася насамперед на розвитку туризму, який приносить країні значні доходи.

Другим великим джерелом доходу Єгипту є надходження від експлуатації Суецького каналу.

Єгипет отримує щорічно від США фінансову допомогу в розмірі до 2 млрд. дол., а також допомогу від Європейського Союзу.

Великі доходи Єгипет отримує від перерахування коштів від своїх громадян, які працюють за кордоном, насамперед в країнах Європи та Перської затоки. Так, в 2000 р. обсяг грошових переказів мігрантів складав

2,2 млрд. дол. (2,9% ВВП країни), в 2006 р. – 5 млрд. дол. (4,65% від ВВП Єгипту), в 2007 р. – 3,5 млрд. дол. (3,4% ВВП країни). За даними Міжнародного валютного фонду Єгипет займає 8 місце серед розвиткових країн за обсягом грошових переказів мігрантів.

Особливістю видаткової частини бюджету Єгипту є значні видатки на утримання армії та поліції, що пояснюється складною внутрішньополітичною ситуацією в країні. Якщо на початку арабсько-ізраїльського конфлікту в 1973 р. озброєні сили Єгипту нараховували 1 мільйон осіб, то зараз в армії служать 350 тис., тоді як чисельність служби внутрішньої безпеки досягла 1 млн. осіб.

Певні видатки бюджету направляються на освіту. Для дітей віком від 6 до 12 років навчання в країні є обов'язковим. У середніх школах навчаються 75% дітей. Письменними є біля 60% дорослого населення. У 14 державних університетах здобувають освіту понад 700 тисяч студентів. Найбільшими університетами є Каїрський, Айн-Шама, Александрійський.

Значні кошти виділяються державою на підтримання у належному стані пам'яток архітектури, на розвиток туристичної інфраструктури, на утримання підприємств і установ державного сектора.

У власності держави залишається понад 200 великих промислових підприємств, на яких виробляється понад 60% усієї товарної промислової продукції і зайнята майже половина працюючих. Із 1993 р. запроваджена широкомасштабна програма приватизації, якою передбачено продати у приватну власність більшість державних підприємств.

Нестача електроенергії поставила на порядок дня побудову в Єгипті атомних електростанцій. Схоже, що незабаром у світі ще на одну мирну ядерну державу стане більше, оскільки президент Єгипту Хосні Мубарак прийняв рішення, щоб його країна побудувала декілька атомних електростанцій в Ад-Дабаа, біля Середземноморського узбережжя. В листопаді 2007 р. у своєму виступі на церемонії відкриття нової теплової електростанції в Каїрі Х. Мубарак із гордістю проголосив, що він вирішив

пройти ядерний маршрут, “тому що забезпечення достатнім енергопостачанням нації – складова її державної безпеки й важливіший крок для її розвитку в майбутньому”. Президент Єгипту твердо визначив, що ядерні плани його країни реалізовуватимуться виключно задля мирних цілей і цей проект стане повністю прозорим.

Водночас прем'єр-міністр країни Ахмед Назіф заявив, що затверджене президентом Хосні Мубараком доручення розробити комплексну стратегію в галузі енергетики було санкціоноване після його детального розгляду, оскільки енергетичне питання стало глобальною проблемою, і тому виникла необхідність розробки належних механізмів. Ахмед Назіф вважає економічно перспективною єгипетську програму, стратегія якої поки що розроблена на період до 2027 року. Він зазначив, що Єгипет щороку будуватиме нові АЕС через наростаюче збільшення споживання електроенергії, яке становить щорічно від 7 до 8%. МАГАТЕ буде контролювати цей процес.

Початок безпосереднього співробітництва було закладено на початку ХХ століття. Так, до Каїру прибула технічна команда з трьох осіб від Міжнародного агентства з атомної енергетики аби проінспектувати запланований проект в Ад-Дабаа. Кілька АЕС (потужністю 1000 мегават кожна) будуть побудовані у районі Ад-Дабаа за 150 кілометрів від міста Александрія. Перша з них повинна вступити до ладу в 2015-2016 роках. 45 квадратних кілометрів землі під зведення АЕС в Ад-Дабаа було відчужено майже три десятиліття тому. З цього району були виселені бедуїни, котрі там проживали, а сам майбутній будівельний майданчик обнесений огорожею.

Як заявив керівник державного комітету з атомної енергії Єгипту Іслам Алі, “введення в експлуатацію першої атомної електростанції потребує близько восьми років”. За його словами, саме стільки часу знадобиться для вивчення питань безпеки реакторів, а також для проведення тендерів і практичної реалізації проекту. У свою чергу, міністр електроенергетики Хасан Юніс заявив, що будівництво АЕС обійдеться в 1,5-2 мільярда доларів і буде профінансоване за рахунок коштів, залучених з-за кордону.

Для зменшення антропогенного навантаження на інфраструктуру Каїру уряд в 2005 р. прийняв рішення вивести зі столиці всі державні установи в міста-супутники. Навколо Каїру збудовано десять міст-супутників, розрахованих на двомільйонне населення, однак там проживають лише 250 тис. осіб.

Експерти вважають, що світова криза може суттєво позначитися не лише на експорті єгипетських товарів і послуг. Особливе занепокоєння викликає туризм і Суецький канал. В 2007/2008 фін. р. туризм приніс Єгипту дохід в розмірі 10,83 млрд. дол., а Суецький канал – 5,16 млрд. дол. Наприкінці 2008 р. з'явилися перші ознаки того, що й потік туристів, й кількість кораблів, які проходили через Суецький канал, скоротилися. Деякі економісти, однак, вважають, що ті, хто раніше їздив відпочивати в розкішний Дубай, сьогодні зможуть провести свою відпустку в більш скромному Єгипті.

Побоювання викликає й можливе скорочення об'єму прямих іноземних інвестицій. Хоча і в цій сфері, як вважає ряд експертів, світова криза може не тільки не нашкодити, а й допомогти Єгипту. Частина інвесторів, особливо із багатих держав Перської затоки – експортерів нафти, можуть перевести свої інвестиції із США та інших держав Заходу, де вони вже значно знецінилися, в Єгипет, де рівень цін значно нижчий, що робить його більш конкурентноздатним.

На руку єгипетській економіці зниження світових цін не тільки на продукти харчування, а й на нафту й будівельні матеріали. В останні роки Єгипту вже не вистачає власної нафти, і він змушений покривати дефіцит, який утворився, за рахунок імпорту. Між тим, держава субсидує ціни на нафтопродукти, отже зниження вартості імпорту скоротить витрати на субсидії. Що стосується дешевих будівельних матеріалів, то їх виробництво стимулює будівництво – одну із провідних галузей економіки Єгипту, особливо важливу для нього тому, що вона здатна акумулювати більшу

кількість некваліфікованої робочої сили і тим самим відіграє важливу соціальну роль.

На початку грудня 2008 р. міністр фінансів Ю.Бутрос Галі оголосив, що в 2008-2009 фінансовому році держава асигнує додатково 15 млрд. єг. ф. на розвиток інфраструктури і індустріальні проекти. Цей крок повинен стимулювати ріст інвестицій і створення нових робочих місць. У свою чергу, міністр промисловості і торгівлі М.Рашид заявив, що уряд виділив 4,3 млрд. єг. ф. на заходи по підтримці єгипетського експорту.

Панічних настроїв через світову економічну кризу в Єгипті не відчувається. Однак, за оцінками експертів, в 2008-2009 фінансовому році ріст ВВП все ж таки знизився до 5-6%.

Проблемою для Єгипту є нестача коштів для вирішення енергетичних та екологічних проблем. В 2010 р. в країні також загострилася продовольча проблема. На початку 2011р. в результаті народного повстання від влади було відсторонено багаторічного правителя Єгипту Х. Мубарака.

Звісно, людей турбує матеріальний достаток. Попри цілком пристойні в останні 10-15 років більш як п'ятивідсоткові темпи економічного зростання (за рівнем ВВП на одну особу Єгипет в 1,2 разу перевищує Індонезію, хоча майже вдвічі поступається Туреччині), в країні більше як 40% населення проживає за межею бідності, наявне свавілля бюрократії та корупції. Як доводить світова практика, існує критична межа майнової диференціації, переступивши яку, суспільство входить в зону ризику соціальної катастрофи. Єгипет вже давно переступив цю межу: за існуючими оцінками рівень диференціації доходів тут вищий, ніж у країнах Латинської Америки і більшості інших країн, що розвиваються. У цьому сенсі події в Єгипті не стали чимось неочікуваним. В їхній основі – вагоме соціальне підґрунтя.

2.2. Фінансові проблеми здійснення екологічної політики в Єгипті та шляхи їх вирішення

Збереження ресурсного потенціалу і природоохоронна діяльність за останнє десятиліття перетворились у невідкладну проблему для всього арабського світу. Вона драматично доповнила перелік інших, не менш гострих проблем, які хронічним тягарем лежать і на економіці Єгипту.

А саме, проблема дефіциту води в регіоні досягла у ряді випадків такого напруження, що постало питання про можливість і ймовірність водних війн на Близькому Сході.

Загальнонаціональні завдання Єгипту в галузі екології можуть бути проілюстровані на прикладі Александрії, яка у недалекому минулому була головним містом-курортом країни.

Внесок підприємств обробної і нафтохімічної галузей, які засновувались тут, сьогодні досягає відповідно 40 і 70% цих галузей. Статус курорту втрачений, а прилеглі райони незабаром можуть стати зоною екологічної біди. Починаючи з 1989 р., регулярно створюються робочі групи для вивчення впливу антропогенних і природних факторів на місцеві флору і фауну. А саме, досліджуються наслідки підвищення рівня Світового океану. Спостереження показують, що тут цей процес протікає швидше, ніж в інших районах світу. До 2050 р. рівень води може піднятися на півметра і завдати серйозної шкоди всім видам діяльності у прибережній зоні. А саме, передбачається, що за 30 років можуть бути втраченими 200 тис. робочих місць в сільському господарстві, промисловості і туризмі. Приблизно таке ж майбутнє може очікувати Порт-Саїд, Маріну і Матрух, в якому найбільша небезпека затоплення загрожує району Румейль.

Загрожує небезпека й іншим містам, які розташовані нижче рівня моря. Небезпека затоплення загрожує місту Абу-Кір, яке розташоване в затоці. Воно відгороджене від моря десятикілометровою дамбою, і в районі можливого затоплення проживає 1,5 млн. чоловік, а також споруджено ряд промислових і інфраструктурних об'єктів. В зоні ризику опиняються група

озер – Марьют, Ідко, Ель-Барліс, Ель-Манзалля і Ель-Бардавіль, а також деякі відрізки Суецького каналу і ряд інших місцевостей, важливих в господарському, ландшафтному і рекреаційному відношенні.

Багато економістів вважають, що Єгипту боятися треба не природних катаклізмів, а зовсім іншого. Вони вважають, що колосальний приріст населення і повзуча урбанізація можуть вже до 2080-2100 рр. привести до зникнення держави, яка має всі шанси впасти в стан анархії і розпаду.

Урбанізація в Єгипті розвивається такими високими темпами, що за минуле півстоліття площа родючих земель в країні скоротилась на 25% або на 1,5 млн. федданів (єгипетська міра виміру площі – 0,43 га. Використовується також в Судані). Щорічно в Єгипті з обігу випадає до 60 тис. федданів, що загрожує скороченням продовольчого фонду і зниженням сільської зайнятості населення з багатьма негативними соціальними і політичними наслідками.

Щоб компенсувати земельні втрати, з початку 1980-х років в різних районах країни – в Західній Нубарії, Північному Тахрірі, поблизу Александрії і Порт-Саїду – вводяться в сільськогосподарський обіг нові великі площі. В 1990-х рр. почались роботи по перекиданню частини вод Нілу в Синайську пустелю. В результаті реалізації цього та інших подібних проектів намічено збільшити площу оброблюваних угідь з 7,5 млн. до 11 млн. федданів, переселивши на них до 6 млн. чоловік.

Єгипет, на думку національних спеціалістів, також може стати першою арабською державою, в якій підвищення температури навколишнього середовища здатне в масовому порядку зачепити фізичний стан людей, приблизно на 8%. Причому здоров'я буде погіршуватися не тільки через прямий вплив кліматичного потепління, а й за рахунок накопичення зайвих хімічних елементів в продовольчих культурах. Мова йде про негативний вплив на людський організм натрію і/або хлору, які накопичуються в зерні у випадку засолення і кальцинування ґрунтів.

Напередодні можливих руйнівних змін і економічних втрат єгипетська держава стала активніше збирати сили, щоб запобігти погіршенню ситуації у протистоянні природним катастрофам. Поки виконавча влада в Єгипті сконцентрувала зусилля на організаційно-технічній стороні питання. Було вирішено покращити екологічний менеджмент. А саме, був утворений Центр управління кризовими ситуаціями і катастрофами при уряді країни та інші аналогічні структури. Великими повноваженнями наділений Вищий міністерський комітет управління природними кризами.

Набирають сили й громадські організації, які вважають необхідним розширювати дослідження природоохоронної сфери на науковій основі. Однак їх пропозиції часто зіштовхуються з практикою, яка в силу різних причин обмежує поширення їхніх ідей.

За останні 5 років в ході реалізації несільськогосподарських проектів і будівництва різних об'єктів, за деякими підрахунками, знищено 1,2 млн. родючих фінікових пальм, тобто майже половина їх фонду в Єгипті. У передмісті промислового міста-супутника Каїру – Шосте жовтня – у свій час був створений потужний захисний зелений пояс, який був знищений після продажу приватним особам великих ділянок приміських земель.

Чи може Єгипет в числі інших країн розраховувати на якісь “екологічні преференції” від світової фінансово-економічної кризи? Швидше всього, навряд чи. За своєю природно-географічною характеристикою, а також за “рівнем занедбаності” природоохоронних проблем Єгипет – практично єдина в арабському світі країна, де екологічні загрози набули такого драматичного звучання і претендують на те, щоб очолити список національних проблем. Очевидно також, що Єгипет, в силу великої кількості населення і обмеженості життєвого простору, сьогодні представляє найслабшу ланку по екологічних і ресурсних показниках на Близькому Сході і в Північній Африці.

Фактично будь-які кроки влади у протистоянні екологічним загрозам можуть виявитися недостатніми. Пошук же альтернативних заходів для

виправлення ситуації утруднюється тим, що в Єгипті, в умовах нинішньої кризи, немає вільних коштів для вирішення колосальних природоохоронних проблем, які стоять перед країною. Навіть багатомільярдні зовнішні “ін’єкції”, швидше всього, здатні лише трохи покращити стан, причому лише на обмеженій території.

2.3. Фінансово-економічні особливості розвитку туристичної галузі в Єгипті

Сьогодні Єгипет – один з найпопулярніших туристичних центрів світу. Щороку Єгипет відвідують 5,5-6 млн. туристів, які забезпечують доход країни в розмірі до 5 млрд. дол. США. Туристична галузь забезпечує роботою біля 1,5 млн. єгиптян.

Сьогодні туризм – найбільший роботодавець у Єгипті й одне з головних джерел доходу держави. Безумовно, така б ситуація була неможлива, якби влада не допомагала розвитку туризму. Вона ж, навпаки, робить дуже багато для залучення іноземних туристів до країни. Звісно, при цьому виникають різні адміністративні проблеми, розв’язання яких забирає певний час. Але оскільки уряд добре усвідомлює, яку важливу роль для країни відіграє туризм, усі такі питання знімаються дуже швидко й ефективно.

Багато єгипетських готелів управляються іноземними компаніями. Щоб приїхати в цю країну, розпочати будівництво готелю і знайти керуючу компанію знадобиться усього рік-півтора. А що таке солідна керуюча компанія? Насамперед стандарти якості та рівень сервісу, відомі в усьому світі. Інакше кажучи, – конкретний сигнал потенційному туристу: сюди можна їхати, тут вам забезпечать гідний прийом і відпочинок. Ще один із плюсів ведення готельного бізнесу в Єгипті – дуже часто земля під готельну забудову віддається і купується за символічну ціну. Так, сьогодні земля в Хургаді і Шарм-ель-Шейху досить дорога, оскільки тепер це дуже розвинені території й узбережжя фактично забудовано. Але 15 років тому квадратний

метр тамтешньої землі коштував усього 15 дол. США. У недалекому майбутньому серйозну конкуренцію Хургаді і Шарму складе Марсаалам, розташований за 220 км від Хургади. Розвитку цієї потенційно дуже потужної туристично-рекреаційної зони вже дано старт: в 2004 році там відкрився аеропорт, а квадратний метр землі поки коштує усього п'ять доларів США.

Єгипет, зробивши ставку на туризм, прийняв низку дуже грамотних рішень, які стимулюють приплив “туристичних” інвестицій. Серед них – податки, сплачувані в Єгипті готельєрами: вони набагато нижчі від європейських. Крім того, сьогодні турист у Єгипті може почуватися в цілковитій безпеці. На вулицях багато поліції, зокрема туристичної, у готелях – дуже жорстка система охорони. Тому турист може бути впевнений: де-де, а в Єгипті його не обкрадуть, не знімуть із нього годинник, не вихоплять сумку, не викрадуть машину.

Влада Єгипту здійснює дуже послідовну протекціоністську політику в галузі туризму. Усі об'єкти туристичної інфраструктури на перші десять років роботи звільняються від усіх податків. Плюс на цей же період – ніякої звітності перед державою. У країні максимально полегшені умови кредитування, влада багато уваги приділяє облаштуванню доріг. Під час будівництва готелю все необхідне обладнання з-за кордону ввозять безмитно. Примітно й те, що всі інвестори в Єгипті – і свої, і іноземні – працюють на абсолютно однакових умовах і мають одні й ті самі пільги. Щоправда існує в Єгипті й корупція. Корупційні витрати тут становлять близько 5-7% від вартості проекту. Досить вагому роль відіграє чинник знайомства. Але в кожному разі ці негативні явища – не є щось показове й повсюдне. Інакше єгипетський туризм не був би другою за прибутковістю галуззю економіки країни, галуззю, яка формує понад третину бюджету держави.

Народне повстання початку 2011р. негативно позначилось на фінансовій системі країни та туристичної галузі. За різними оцінками, Єгипет

втратив кілька мільярдів доларів США внаслідок відтоку туристів з країни до інших туристичних центрів світу.

2.4. Фінанси домогосподарств

Середня заробітна плата в країні в 2007 р., перед кризою 2008-2009 років, складала 150-200 доларів США. До найбільш оплачуваних категорій відносяться: інженери, лікарі, викладачі, екскурсоводи. В 2010р. ВВП на душу населення складав 2771 дол. США (116-е місце в світі), а середня щомісячна зарплата – приблизно 100 – 150 дол. США.

Значні кошти єгипетські домогосподарства витрачають на харчування. Особливо ці витрати підвищилися в 2008 р., коли у світі зросли ціни на продовольство. Так, наприклад, обстежена фахівцями Бі-Бі-Сі сім'я Ази Гедар Абдулвахаб постраждала від зростання цін на продукти харчування найбільше. Єгипет має славу основного імпортера зерна, і зростання цін на пшеницю найболючіше вдарило по місцевому бідному міському населенню. Раніше Аза йшла на ринок і купувала для своєї сім'ї (п'ятеро дорослих і троє дітей) все, що потрібно. Тепер вона може дозволити собі лише найскромніші покупки, і їдять вони вже не тричі на день, а двічі.

Ціни з кінця 2007 року в середньому подвоїлися, але найбільше подорожчали найважливіші продукти харчування. Так, коли на початку 2008 р. борошном, купленим на один єгипетський фунт, можна було прогодувати всю сім'ю, то тепер на це не вистачає і п'яти фунтів. Основний годувальник у цій обстеженій родині – чоловік Ази, державний службовець. Його платня не зросла, хоча на сім'ю й почали виділяти продовольчу субсидію, на яку можна купити трохи продуктів за фіксованими цінами. У результаті на продукти харчування в них іде понад 80% доходу, при цьому вони можуть дозволити собі їсти м'ясо не частіше одного разу на тиждень.

10 хлібин у вільному продажу коштують у Єгипті 45 американських центів, за субсидіями – 0,09 дол., літр олії – 2,3 (проти 1,5), кілограм баранини – 7,22, кілограм помідорів – 0,37 дол.

У 2010р. ВВП на душу населення склав 2771дол. США, рівень безробіття – 9,2%, частка населення, яка знаходилась за межею бідності-20%, рівень інфляції – 11,7%.

Певні витрати в Єгипті треба передбачити й на майбутнє весілля, в тому числі – на калім, який повинен платити наречений. Перш ніж одружитися, потенційний наречений повинен обзавестися власною квартирою. Згода батьків на шлюб також обов'язкова. Обов'язковий і калім – свого роду грошовий еквівалент вдячності батькам нареченої, частина якого йде на облаштування житла молодого подружжя і придбання ювелірних прикрас для майбутньої дружини. Але більша частина каліму відкладається на “чорний день” – випадок можливого розлучення. Втім, розлучення в Єгипті – велика рідкість (їх взагалі не буває у єгипетських християн – коптів, які складають 12% населення держави, інші жителі країни сповідують іслам).

Для єгипетського селянина найбільшим безчестям вважається продати свою землю, тому таке трапляється дуже рідко. А якщо й трапляється, то сім'я негайно переїжджає в іншу частину країни, щоб ніхто із сусідів не знав про це й не засуджував їх.

Дуже великою проблемою для Єгипту є зростання диференціації в доходах між окремими громадянами і домогосподарствами, надмірні доходи сім'ї Х. Мубарака.

Особисті доходи Х. Мубарака, колишнього президента Єгипту, оцінюються в розмірі 17 – 25 млрд. дол. США. Джерелом його доходів були 20% “відкати” від іноземних інвесторів за партнерство з держкомпаніями Єгипту, доходи від сімейного бізнесу. Доходи сім'ї Х. Мубарака оцінюються в суму 40 – 70 млрд. дол. США, в тому числі: рахунки в таких банках, як: UBS, Bank of Scotland, Credit Suisse та інших швейцарських, британських та німецьких банках; 10 тонн платини загальною вартістю 15 млрд. дол.. США в одному з швейцарських банків; нерухомість в Лондоні, Парижі, Нью-Йорку,

Лос–Анжелесі, Мадриді, Дубаї, Вашингтоні, Франкфурті, Шарм-ель-Шейху, Хургаді.

Сини Алаа та Джамаль Мубарак володіють частинами в єгипетських філіалах сітки ресторанів Chili's та мобільного оператора Vodafone тощо.

Четверо єгиптян увійшли в число найбагатших людей планети за версією журналу “Форбс”. Це власники групи компаній “Ораском” 78-річний Онсі Савіріс і троє його синів – Нагіб, Саміх і Нассеф.

53-річний Нагіб Савіріс зайняв в 2008 р. 60-те місце в списку мільярдерів з капіталом в 12,7 млрд. дол. Сфера його бізнесу – телекомунікації.

Ненабагато відстав від старшого брата і 46-річний молодший Савіріс – Нассеф. Він зайняв 68-ме місце в списку “Форбс” з капіталом в 11 млрд. дол. В таку суму була оцінена вартість його цементних заводів.

Глава сімейства Онсі Савіріс, чий бізнес – будівництво, зайняв 96-е місце з капіталом в 9,1 млрд. дол.

І, нарешті середній брат, 51-річний Саміх Савіріс, зайняв “скромне” 396-е місце в списку “Форбс” з капіталом 2,9 млрд. дол.

Швидкий розвиток Єгипту, в уряді якого економічним блоком керують молоді ліберали, помітно збільшило чисельність нового середнього класу. Одне із свідчень тому – динаміка продажу автомашин. Так, в 2004 р. було продано всього 72 тис. нових автомобілів, а в 2007 р. – вже 228 тис. В Каїрі, де проживає чверть 80-мільйонного населення Єгипту, незважаючи на квартали бідноти і убогі окраїни, росте новий середній клас. Про це можна судити і по кількості і якості автомашин, і по нових житлових районах, і по кількості сучасних торгових центрів, а також ресторанів і кафе. Звертає на себе увагу й кількість глянцевого журналу, які видаються в Каїрі англійською мовою і присвячених таким темам, як мода, спорт і фітнес, дизайн.

Збільшення чисельності нового середнього класу привело до росту споживання, а це, у свою чергу, викликало підвищення цін і поглиблення розриву між багатими і бідними. Міністр фінансів Юсеф Бутрос Галі вважає

такий процес природним. “З розвитком економіки боротьба з нерівністю стає складнішою, – стверджує він. – Розрив між багатими і бідними неминуче зростає в усіх країнах, чия економіка проходить етап бурхливого розвитку”.

Квітневі заворушення 2008 р. показали, що у більшості єгиптян появи туго затягнуті, і уряд повинен негайно вжити рішучих заходів з тим, щоб полегшити стан найбідніших верств населення. Власне дещо в цьому напрямку було вже зроблено. В січні 2008 р. було прийняте рішення дозволити власникам продуктових карток, виданих ще в 1988 р., включити в них дітей, які народились з того часу. Це збільшило кількість власників карток з 40 до 55 млн. чоловік. Власник продуктової картки може придбати раз в місяць в кооперативному (а фактично – в державному) магазині наступні продукти: 1 л олії за ціною 1 єг. ф. (без картки 7 єг. ф.), 1 кг цукру за 0,6 єг. ф. (замість 3,5 єг. ф.), 1 кг рису за 1 єг. ф. (замість 3,5 єг. ф.). Крім того, по карточці можна купити ще 2 л олії по 3,5 єг. ф. за літр і 2 кг цукру по 1,5 єг. ф. за кг.

Розширення кількості власників продуктових карток дещо знизило тиск на бюджет частини сімей, але проблеми не вирішило. Як не вирішило її й скасування з квітня 2008 р. мита на продовольчі товари. Тоді уряд кинув найбільш нужденним рятівний круг: 1 травня в традиційній промові з нагоди Дня праці президент Хосні Мубарак оголосив, що зарплата бюджетникам і працівникам держсектора буде підвищена не на 15%, як планувалось, а на 30%, і не з липня, а з травня. Підвищення зарплати торкнулось майже третини працездатного населення. Щоб компенсувати незаплановані в бюджеті витрати, уряд підвищив ціни на дизельне паливо, вищі сорти бензину, цигарки (на 33% – на іноземні марки і на 10% – на місцеві), відмінив ряд наданих раніше великим приватним компаніям привілеїв.

Підвищення зарплат бюджетникам і працівникам держсектору розрядило обстановку, кількість трудових конфліктів помітно зменшилось. А з кінця літа 2008 р. почали знижуватися світові ціни на продовольство, і це дозволило знизити в кооперативних магазинах ціни на деякі продукти. Так, в

жовтні 2008 р. боби подешевшали з 6 до 4,5 єг. ф. за кг, олія – з 9 до 7 єг. ф., імпордне м'ясо – на 25%.

В 2010 – 2011 рр. продукти харчування знов подорожчали. А під час і після народного повстання (на початку 2011 р.) ціни на продукти харчування зросли ще більше. Так, в січні 2011р. ціна 1 кг м'яса становила 60 єгипетських фунтів.

Питання про те, як дати можливість пересічному єгиптянину відчувати макроекономічні успіхи країни вже неодноразово обговорювалось в урядових колах. Але ідея, яку озвучили 10 листопада 2008 р. міністр по справах інвестицій Махмуд Мохієддін і голова політичного комітету правлячої Національно-демократичної партії (НДП), син президента Гамаль Мубарак, стала для громадськості несподіванкою. Мова йде по суті про плани ваучерної приватизації частини компаній держсектора.

Згідно з цим планом, кожний громадянин Єгипту у віці від 21 року (таких нараховується більше 40 млн.) повинен був мати право на отримання сертифіката. Для цього він повинен звернутися в спеціальний орган. Якщо протягом року з часу початку розподілу сертифікатів єгиптянин не зробить цього, то втратить право на його отримання. Вартість сертифікату оцінюється в розмірі від 300 до 500 єг. ф. Його планувалося обміняти на акції 45 із 155 компаній держсектора. При цьому держава зберігає за собою 30% акцій цих компаній. І сертифікати, і акції можна буде вільно продавати. Всі включені в проект подібної приватизації компанії прибуткові, однак другорядні за своїм економічним значенням, їх спеціалізація – переробка сільгоспсировини, торгівля і послуги.

Пояснюючи зміст ваучерної приватизації, її ініціатори посилаються на досвід східноєвропейських країн і стверджують, що вона дозволить величезній кількості єгиптян не тільки відчувати себе співвласниками частини національних багатств, а й збільшити свої доходи.

Критики проекту швидко знайшли його слабкі місця. Перш за все, вважають вони, викликає здивування той факт, що сертифікати отримають

лише єгиптяни старше 21 року. Якщо держсектор є загальнонародною власністю, то й володіти нею мають право всі єгиптяни без винятку, незалежно від віку.

За оцінкою ряду експертів, здійснення проекту призведе до скорочення інвестицій в реальну економіку. Потенційному інвестору, особливо іноземцю, буде набагато простіше отримати дохід, скупивши у населення акції підприємств держсектора, ніж вкладати кошти у створення нових економічних об'єктів.

Народна революція початку 2011р. припинила цей проект, оскільки син Х. Мубарака, Гамаль, втік з країни, а Х. Мубарака було заарештовано.

2.5. Фінансово-економічні зв'язки Єгипту з країнами світу та їх вплив на фінансову систему країни.

Економічні реформи в Єгипті сприяють залученню в країну прямих іноземних інвестицій. Так, в 2001 р. вони склали 1,24 млрд. дол., в 2003 р. – 0,24 млрд. дол., в 2005 р. – 5,38 млрд. дол., в 2006 р. – 10,04 млрд. дол., в 2007 р. – 11,58 млрд. дол. США.

Єгипет є другою державою у світі після Ізраїлю по споживанню американської допомоги (кожен рік АРЕ отримує 1,3 млрд. дол. США у якості військової допомоги та 800 млн. дол. США на інші потреби). Арабська Республіка Єгипет (АРЕ) має багаторічний досвід співпраці з ЄС, зарекомендувала себе як надійний партнер.

В межах прискореного в останній час процесу глобалізації Єгипет все активніше інтегрується в систему світової економіки і торгівлі. Зважаючи на це, у зовнішній політиці Єгипту виділяється кілька пріоритетних напрямків. Важливе місце відводиться співпраці з ЄС як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні – в межах Барселонського процесу, а у найближчому майбутньому – і в межах Середземноморського союзу.

Частка єгипетського експорту на європейському ринку складає 43% від загального об'єму експорту цієї країни. За цим показником Єгипет займає 40-

є місце серед країн, які експортують свою продукцію в ЄС. Для Єгипту це є безсумнівним досягненням.

Структура єгипетського експорту в Євросоюз постійна і має лише незначні відсоткові зміни. В 2006 р. Єгипет експортував: енергоносії (56%), текстиль і одяг (9%), сільськогосподарські продукти (6%), продукти хімічної промисловості (6%).

Варто зазначити, що серед торгових партнерів Євросоюзу Єгипет займає 33-є місце з постійно зростаючим торговим оборотом (імпорт плюс експорт), який в 2004 р. становив 11,5 млрд. євро, в 2005 р. – 13,4 млрд. євро, в 2006 р. – 16,3 млрд. євро.

У той же час для Євросоюзу Єгипет представляє собою важливий ринок збуту. Так, частка європейського імпорту в 2004 р. становила близько 40% від загального імпорту Єгипту, а саме 7 989 млн. євро, а в 2006 р. – вже 8,8 млрд. євро.

Основними торговими партнерами Єгипту в ЄС є Великобританія, Німеччина, Іспанія, Італія і Франція, крім торгових стосунків ці країни зацікавлені і в прямих інвестиціях в Єгипет. Так, в 2005 р. прямі інвестиції Великобританії, Німеччини і Франції в єгипетську економіку склали 1 млрд. євро.

В рамках Барселонського процесу, який передбачає багатосторонній (загальнорегіональний) рівень співпраці, існує ще й двосторонній. На двосторонньому рівні стосунки між Європою і Єгиптом регулюються Договором про асоційоване членство.

Договір про асоційоване членство був підписаний в Люксембурзі 25 червня 2001 р. і набрав чинності 1 червня 2004 р.

Договір складається із 8 розділів, які присвячені можливостям і цілям політичного діалогу, зоні вільної торгівлі, підтримці приватного сектора і сфери послуг, руху капіталів і різним економічним питанням, культурному діалогу і т.д.

Одним із основних фінансових інструментів співпраці на двосторонньому і загальнорегіональному рівнях є програма МЕДА – програма допомоги розвитку Середземномор'я. В її рамках з 1995 р. здійснювалось фінансування різних програм і проектів, спрямованих на досягнення цілей, які декларувались Барселонським процесом. В даний час розроблені і перебувають в стадії реалізації в Єгипті дві програми: МЕДА-I (1995-1999) і МЕДА-II (2000-2004). Незважаючи на те, що часові рамки програми з самого початку були обмежені, тим не менше, в силу об'єктивних причин строки їх закінчення були пересунуті на більш пізніший час.

Не можна не зазначити, що з кожним роком інтенсивність фінансового потоку збільшується, і вже в 2004 р. при закладеному бюджеті 697,6 млн. євро фінансування склало 801,1 млн., тобто 115% (бюджет був скорегований в бік збільшення). Дана динаміка свідчить про те, що до 2004 р. в рамках МЕДА були вироблені і запроваджені життєздатні процедури і методи залучення фінансування.

В рамках МЕДА-I Єгипет займав 1-е місце за вартістю заявлених програм (686 млн. євро), випереджаючи по цьому показнику Марокко (656 млн. євро, 2-е місце) і Туніс (428 млн. євро, 3-е місце) – країни, у розвитку яких дуже зацікавлена французька політична і бізнес еліти.

Подібна ситуація повторилась і в програмі МЕДА-II. Цього разу за вартістю заявлених програм Єгипет зайняв 2-е місце (353,5 млн. євро), пропустивши вперед тільки Марокко (677,1 млн. євро).

На сьогодні в Єгипті продовжується реалізація великих програм, початих ще в рамках МЕДА-I, – освітня програма, програма реформування сектора охорони здоров'я; програма Фонду соціального розвитку і МЕДА- II.

Фінансова угода по Програмі розвитку Південного Сінаю була підписана 7 квітня 2005 р. Метою програми є розвиток економіки регіону, а також збереження і підтримка культури і природи Південного Сінаю. За цією фінансовою угодою ЄС зобов'язується інвестувати в розвиток регіону 64 млн. євро протягом п'яти років.

Таким чином, очевидно, що участь Єгипту в програмах в рамках МЕДА-I і МЕДА-II підтверджує зацікавленість ЄС у співпраці з АРЕ. Інвестуючи в реформування і модернізацію єгипетської економіки і правової системи, Європа готує собі платоспроможного і економічно розвинутого партнера, зацікавленого у взаємовигідній співпраці на всіх рівнях.

У березні 2007 р. Єгипет підписав з Євросоюзом план дій у рамках Європейської політики сусідства. За цим планом, протягом п'яти років ЄС надає Каїру безоплатну допомогу на суму 558 млн. євро. Ці кошти будуть використані головним чином для реформування таких сфер, як освіта, торгівля, надання послуг та енергетика. Це дуже важливі сфери. І як можна побачити, ця сума є дуже значною для Єгипту.

Виникає питання, чому ЄС планує приділяти таку значну увагу саме цій країні, яка дійсно виступає містком між Європою, арабським світом та африканським континентом. По-перше, Єгипет має одну з найбільших і найпотужніших армій у регіоні. І це найбільш населена арабська країна на Близькому Сході. Крім того, європейці розглядають Єгипет як певну небезпеку для себе. Тому що протягом останніх років різко збільшилася міграція, в тому числі нелегальна, громадян Єгипту до європейських країн. Зараз у Єгипті відбувається демографічний бум. На сьогодні населення країни становить близько 80 млн. чоловік, а через 20 років очікується, що в Єгипті буде проживати мінімум 125 млн. чоловік. А це означає, що державі буде дуже важко забезпечити мінімальні потреби великої кількості населення.

Дуже відрадно те, що навесні 2007 року в єгипетському парламенті – Національних зборах Єгипту – було створено потужну групу дружби: Єгипет – Україна, яку очолює голова комітету з економіки єгипетського парламенту Мустафа аль Саїд, колишній міністр економіки.

Дуже цікаво у нас розвивається співробітництво в медичній сфері. По-перше, десятки єгиптян навчаються в десятках різних вузів України. Зі свого боку, Єгипет славиться виробництвом досить дешевих, але дуже якісних

ліків за ліцензіями західних країн. Він постачає ліки в Україну. Нам вигідно купувати дешеві, але якісні ліки, які поки не виробляються в Україні.

Що стосується співпраці в сфері військово-технічного співробітництва (ВТС), то таке співробітництво існувало, існує і буде продовжуватися.

Поступово розвиваються фінансово-економічні зв'язки Єгипту з Україною. За підсумками 2007 року показники зовнішньої торгівлі між Україною та АРЕ склали 1,36 млрд. дол. США, при цьому український експорт склав 915 млн. дол. Приблизно 400 тис. українців відвідують Єгипет кожного року. Компанія “Нафтогаз” видобуває сьогодні нафту в Єгипті, а Єгипет розпочинає деякі проекти в Україні. Деякі українські бізнесмени вже почали будувати готелі на узбережжі Червоного моря.

Україна планує взяти участь у тендері на розробку й запуск космічного супутника “ІджіпСат-2”, який оголошує Єгипет. Співпраця в космічній сфері – одна з основних в україно-єгипетських відносинах, тому під час зустрічі президенти Віктор Ющенко і Хосні Мубарак приділили їй значну увагу.

“У єгиптян дуже велика космічна програма, бо вони хочуть відстежувати Сахару, долину Нілу, побачити, що там у глибині – пошук води, корисних копалин (наприклад, за кольором піску можна визначити, є волога там чи ні), – розповів заступник гендиректора Національного космічного агентства України Юрій Алексєєв. – Тому закладаються супутники “ІджіпСат-2”, “-3”, і ми сподіваємося стати учасниками цієї програми.

Шанси перемогти вельми непогані, хоча суперники більш ніж серйозні: Росія, США, Китай. Зате з українцями в єгиптян є досвід співпраці в цій сфері, адже саме наші спеціалісти розробили, збудували й 2007 року запустили перший єгипетський супутник».

За словами Юрія Алексєєва, на цьому контракті Україна заробила кілька десятків мільйонів доларів (точна цифра – комерційна таємниця).

На початку 2011р. відбулося засідання провідних країн світу, які виділили Єгипту 4 мільярди доларів для підтримки економіки країни після революції 2011р.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи і видатки державного бюджету Єгипту?
2. Як вплинула на фінансову систему Єгипту світова економічна криза 2008-2009 років та народна революція початку 2011р.?
3. Що робиться в Єгипті для здійснення екологічної політики?
4. В чому полягають фінансово-економічні передумови розвитку туризму в Єгипті та що з цього досвіду можна запозичити в Україні?

РОЗДІЛ 3. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ЛІВІЇ

3.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни

Фінансова система Лівії (Лівійської Джамахірії) включає державний бюджет, місцеві бюджети, фінанси державних та недержавних підприємств, фінанси населення. Фінансовий ринок в країні тільки починає розвиватися. Основну частину доходів бюджету Лівії забезпечує експорт нафти і газу. Розвідані запаси нафти складають 45 млрд. барелів, а газу – 1,43 трлн. куб. м. Обсяги експорту нафти до початку 2011р. складали 1,326 млн. барелів в день, а газу – 5,246 млрд. куб. м. за рік (дані на 2007 р.).

Лівійська нафта вважається однією з найякісніших у світі, належить до класу легких нафт і має низький вміст сірки. Її низька собівартість (1 дол. за 1 барель) і зручне географічне розташування країни залучають на лівійський ринок компанії з усього світу.

Зняття санкцій ООН, без сумніву, поліпшило економічну ситуацію в Лівії й створює умови для здійснення більшої диверсифікації її економіки.

Уряд Лівії розробив на 2002-2006 рр. інвестиційну програму, яка передбачала залучення 35 млрд. дол. США для розвитку економіки країни та диверсифікації джерел надходжень до державного бюджету. Із цих грошей у розвиток власне нафтогазового комплексу планувалося інвестувати близько 12 млрд. дол. Ще 8 млрд. дол. було спрямовано на здійснення проектів із розробки водних запасів, розвитку транспортних комунікацій (передусім на будівництво залізниць, модернізацію портів, розвиток повітряних і морських перевезень), що має, на думку керівництва країни, послабити залежність Лівії від нафтоекспорту та світових цін на вуглеводні.

Доходна частина державного бюджету Лівії в 2007 р. складала 39,88 млрд. дол. США, а витратна – 19,48 млрд. дол. США Золотовалютні запаси країни (на 31.12.2007 р.) складали 76,6 млрд. дол. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Лівію складають більше 6,3 млрд. дол. США, а прямі іноземні

інвестиції Лівії за кордон складають біля 3,3 млрд. дол. США. Динаміка ПІІ в Лівію була такою: в 2005 р. – 0,14 млрд. дол., в 2006 р. – 2,01 млрд. дол., в 2007 р. – 2,54 млрд. дол. США.

Обсяги експорту Лівії складають біля 43 млрд. дол. США, а імпорту – 14,4 млрд. дол. США. Основними торговими партнерами країни є Індія, Німеччина, США, Іспанія, Франція, Китай, Туніс, Туреччина, Південна Корея.

Значні кошти Лівія витрачає на освіту, на соціальний захист, охорону здоров'я, розвиток інфраструктури. Так, державні витрати на освіту в 2007 р. склали біля 2,7% ВВП країни. Рівень освіченості в країні складає 82,6%. Значну частину доходів країни від експорту нафти і газу донедавна привласнював М. Каддафі, який очолює країну з 1969р. Його статки складають 32 млрд. дол. США. Син М. Каддафі, Мухамед, володіє 40% компанії з виробництва напоїв, яка до 2006р. працювала як СП з компанією Соса-Сола, а також найбільшою телекомунікаційною компанією Лівії.

ВВП на душу населення в 2007 р. складало (за паритетом купівельної спроможності) 12,4 тис. дол. США, а в 2010р – 18,7 тис. дол. США. Разом з тим, біля 30% населення Лівії, яке складає більше 6 млн. осіб, є безробітними. За межею бідності знаходяться 7,4% населення країни, в країні панує корупція та культ особи М. Каддафі. Ці та інші причини призвели на початку 2011р. до повстання населення Західної Лівії проти режиму М. Каддафі.

Значні кошти витрачаються державою на розвиток державного сектору, нафтогазового сектору, насамперед. Експорт нафти та газу на 60% покриває бюджетні витрати й становить біля 30% ВВП країни. Національна нафтова компанія Лівії (НОС) контролює понад половину нафтової промисловості країни, а її нафтовидобувні потужності перевищують 40 млн. тонн на рік.

Особливістю витрат державного бюджету Лівії є великі військові витрати, що пояснюється бажанням лідера Лівії Муамара Каддафі впливати на політичні процеси в Африці і не тільки.

Тріполі розглядає ряд країн Північної та Центральної Африки як зону свого впливу і намагається активно впливати на процеси, що там відбуваються.

Ці амбіції вимагають, щоб Лівія мала сильну армію, оснащену сучасною зброєю. Тому в Росії, Білорусії та Україні в кінці 2008 р. переговори лідерів цих держав з М. Каддафі переважно тривали навколо двох тем – поставок зброї і співробітництва в нафтогазовій сфері. І якщо в Джамахірії більше зацікавлені в модернізації свого застарілого озброєння та військової техніки здебільшого радянського виробництва, то в цих трьох державах із СНД – як у лівійській нафті та газі, так і в ринку для збуту своїх товарів.

Утім, схоже, що під час тижневого турне 2008р. Каддафі по країнах СНД керівництво Джамахірії не мало наміру укласти контракти та угоди у сфері військово-технічного співробітництва. У Москві, наприклад, очікували, що під час візиту лідера лівійської революції буде підписано угоду про поставки до Лівії російської зброї на суму понад 2 млрд. дол., адже Росія 2008 року списала Джамахірії борг розміром у 4,5 млрд. дол. в обмін на можливість укласти з нею контракти на таку ж суму. Цього не сталося. Не було підписано й українсько-лівійської міжурядової угоди зі співробітництва у військово-технічній сфері.

Вочевидь, купуючи бронетехніку, літаки та озброєння, лівійці постараються збити ціну на продукцію, яку пропонують Росія, Білорусь і Україна. Адже прейскурант товарів у цих країн багато в чому перетинається, і на лівійському ринку озброєнь росіяни, білоруси та українці – конкуренти. Якщо Білорусь, наприклад, сьогодні модернізує лівійські зенітно-ракетні комплекси, то це в майбутньому може негативно позначитися на співробітництві України і Лівії у сфері модернізації систем і засобів ППО.

Слід визнати, що перспективи України на лівійському ринку, зокрема збройовому, видаються дуже непевними. Сьогодні Джамахірія – поле запеклої конкуренції. Після зняття в 2004 році міжнародних санкцій чимало

країн Європейського Союзу пішли на повномасштабне співробітництво з Лівією. При цьому вони намагаються витиснути з лівійського ринку пострадянські держави, які традиційно працювали в Джамахірії. Зокрема й Україну.

Попри сприятливе політичне тло, створене візитами українських політиків у Джамахірію в попередні роки, спроби України закріпитися на лівійському ринку закінчувалися переважно невдачею.

Ще восени 2004-го року НАК “Нафтогаз України” підписав із лівійською компанією NOC угоду про розподіл продукції, що дозволило українцям розпочати розробку чотирьох нафтогазоносних блоків загальною площею близько 8 тис. кв. км. До 2007 р. “Нафтогаз України” розраховував отримати перший барель лівійської нафти. Однак українська компанія через нестачу коштів і невдалу політику менеджменту не просунулася в освоєнні цієї території. В результаті три з цих ділянок були передані іншим, а та, що залишилася, була серйозно урізана.

При цьому експерти розуміють, в таких проектах швидкого прибутку не буває. А в комплексі з фінансовими проблемами української компанії це означає, що українці не в змозі освоювати сьогодні лівійські родовища. До того ж слід зважити й на таке: Лівія у нафтогазовій сфері досить тісно співробітничав з Італією та Росією. І, як показало турне Каддафі, Росія є для Лівії пріоритетним партнером порівняно з тією самою Білорусією та Україною. Принаймні, тому, що РФ – член Ради Безпеки. Тому сьогодні лівійці прямо кажуть: Україна може дістати доступ до лівійських нафтогазових родовищ, але після Росії. А оскільки перед Росією йде ще Італія, то Україна опиняється наприкінці черги.

Значні доходи від експорту нафти й газу не стимулюють державу й бізнес розвивати туристичну галузь, хоча для цього є певні передумови, які поки не використовуються.

Якщо зайшлося про туризм, то любителям мандрувати з комфортом, обирати розкішні готелі з чітко визначеною зірковістю й дорогі ресторани з

насиченим різноманітними стравами меню, мабуть, їхати до Лівії не варто. Ресторани в Джамахірії дуже нечисленні й справді дорогі. Однак дорожнеча зовсім не означає наявності якихось особливо вишуканих страв у меню і тим паче карти вин. Алкоголь у Лівії заборонений взагалі. У 1996 році за ввезення в країну й розпивання алкогольних напоїв запроваджено покарання у вигляді смертної кари.

Щодо готелів і сервісу, то навіть так звані п'ятизіркові резиденції у Тріполі нагадують свої європейські аналоги хіба що ціною. Кажуть, більш-менш відповідає уявленням європейців про п'ятизірковий комфорт лише один столичний готель. Цікаво, що попри довжелезну берегову лінію, курортними перевагами Середземного моря як непоганого способу прибутку лівійці фактично не користуються (знову-таки, із сусідніми Тунісом та Єгиптом їх у цьому не порівняти).

Попри те, що Тріполі – це фактично один суцільний пляж, купатися в тамтешніх водах не бажано, оскільки море перетворено в осередок всіх каналізаційних стоків чималого міста. Для того, щоб поніжитися у середземноморській воді, доведеться виїхати щонайменше кілометрів за сто від центру столиці.

Та й дивитися на тріпольські пляжі іноземним гостям рекомендується тільки здалеку. Як і фактично вся заселена територія країни, столичний берег – це суцільне сміттєзвалище.

З цієї ж причини набережні, які могли б мати розкішний вигляд (в іспанській Андалузії від таких самих очей не відвести), виглядають і є брудними і неохайними.

В цілому формування й витрачання бюджетних коштів держави в значній мірі поки визначається побажаннями лідера Лівії Муамара Каддафі, який не займає ніяких офіційних посад.

3.2. Інвестиційна привабливість Лівії для України, а України – для Лівії

На фоні стрімкого закриття північноамериканських і європейських ринків Україні, яка до цього часу орієнтувалась на них, надається можливість подумати про розвиток інших напрямків торгової співпраці. Тим більше що Лівія вважається “воротами в Африку”: налагодивши експорт в цю країну, набагато легше буде проникнути на інші африканські ринки.

Мова йде не тільки про експорт української продукції, а й про реалізацію інвестиційного потенціалу Лівії.

В умовах краху фінансових закладів “глобальної Півночі” Лівія, чий запас відносно вільних нафтодоларів деякі спеціалісти оцінюють в 60-70 млрд. дол., звертає на себе увагу. Саме на цьому фоні в 2008 р. в Києві був відкритий і вже почав роботу Лівійський інвестиційний фонд.

Україна може розраховувати не тільки на інвестиції лівійських бізнесменів, а й на надання кредиту для стабілізації фінансової системи.

В ході візиту наприкінці 2008 р. в Україну Каддафі чимала увага була приділена темі воєнно-технічної співпраці. Україна зацікавлена у створенні в Лівії спільного підприємства по обслуговуванню вертольотів, а також у продажі зброї.

Не секрет, що про закупівлю зброї йшла мова в ході візитів лівійського лідера в європейські країни, в Росію і Білорусь. Україна, таким чином, змушена конкурувати з більш потужною російською “оборонкою”.

Російська преса раніше повідомляла, що лівійці хочуть придбати російську зброю. Тріполі цікавить, в першу чергу, зенітно-ракетні комплекси “С-300ПМУ2”, “ТорМ1” та “Бук-М1-2”, а також підводні човни і запчастини до старої радянської зброї – за все це Лівія готова заплатити 2-4 млрд. дол.

У випадку з Лівією плідотворній співпраці заважає неефективна робота держапаратів обох сторін.

Так чи інакше, лівійська економіка після відміни санкцій ООН і США перебуває, на думку експертів, напередодні лібералізації і приватизації і тому

представляє величезний інтерес для світового і українського капіталу. Мова йде не тільки про спільний видобуток нафти, а й про масштабні інфраструктурні проекти з опріснення морської води, прокладанню комунікацій, обслуговуванню промислового обладнання. Для України, як потенційно потужного експортера аграрної продукції, особливо важлива залежність Лівії від імпорту продовольства: 75% їжі Тріполі ввозить з-за кордону. У той же час Лівія має чималі кошти, які готова вкласти в українську економіку. Турне Муаммара Каддафі по слов'янських країнах в 2008р. свідчить про намагання обрати найбільш надійного економічного партнера, можливо, на роки наперед. Україна повинна довести, що на цю роль підходить саме вона.

Хоча б тому, що взяті на себе раніше зобов'язання не виконані, причому з вини української сторони. Україна повинна поставити Лівії ще два літаки. Третій прибув до покупця буквально напередодні візиту в Лівію прем'єр-міністра України влітку 2009 року.

Структура відносин між країнами досить складна. Для того, щоб її спростити, Лівійська Джамахірія планує заснувати інвестиційний центр, який буде курирувати потік інвестицій в Україну в усіх галузях економіки. На сьогоднішній день є три пріоритетні напрями, які пов'язують наші країни: сільське господарство, авіабудівництво і нафтогазова галузь.

Тільки за 2008 рік Україна поставила Лівії чотири пожежних літаки АН-32 і два літаки на АН-124 "Руслан". Роботи по ремонту, відновленню і модернізації стосуються десятки лівійських літаків. У співпраці задіяно кілька українських підприємств. А саме, Харківське державне авіаційне виробниче підприємство, Київський авіаремонтний завод №410, двигунобудівниче підприємство "Двигун Січ". Ряд контрактів, які стосуються авторського супроводження післяпродажної підтримки літаків, виконувало АНТК ім. Антонова. Сьогодні в Лівії працюють українські спеціалісти, забезпечуючи технічну підтримку лівійського авіапарку.

Однак процес співпраці був призупинений через невиконання Україною своїх зобов'язань перед лівійською стороною.

Недавно один із трьох літаків АН-74 переданий лівійській стороні, і це було сприйняте позитивно. Лівія хоче користуватися досвідом України в цій галузі і готова направляти матеріальні ресурси. Деталі будуть обговорюватися пізніше, але на сьогодні планується створення спільного авіабудівельного українсько-лівійського підприємства, продукція якого буде направлятися в Лівію і африканські країни.

Лівія відкриє Україні ринки Африки для літаків спільного виробництва. На чий території буде будуватися таке СП, поки невідомо. При цьому виробництво літаків не буде обмежуватися цивільною авіацією, воно охопить і воєнно-технічний напрямок.

Проект “100 тисяч гектарів для Лівії” також перебуває у неоднозначному становищі. Цей проект передбачає виділення в Україні на правах оренди 100 тис. га землі для вирощування зерна для потреб Лівії і країн африканського континенту, а також елеваторів для його зберігання. Передбачається, що в Одеському порту буде побудована спеціальна зона, яка дасть можливість Лівії транспортувати морем це зерно. За словами Фарага Бакоуша, радника посла Лівії в Україні, однією з перешкод на шляху реалізації проекту був встановлений законом мораторій на продаж землі. Адже керівники Джамахірії висловлювали бажання купити цю землю ще в 2003 році. Сьогодні сторони зійшлись на умовах оренди.

Лівія ж у будь-якому випадку планує працевлаштувати свої кадри на підприємствах, які будуть здійснювати загальні плани. “За революцією 1969 року в Джамахірії послідувала аграрна реформа, коли створювались сільськогосподарські дослідні центри. Ці центри випустили багато хороших і досвідчених спеціалістів. Вони будуть задіяні в проектах співпраці з Україною”, – зазначив Фараг Бакоуш – радник посла Лівії в Україні. У той же час, за його словами, на сьогоднішній день українські компанії співпрацюють

з лівійськими і поза державних програм. “В Лівії свобода дій підприємництва”, – зазначив радник посла.

На сьогоднішній день робота з Лівією у нафтогазовій сфері обмежується лише вивченням питання і укладанням рамочних угод. Враховуючи, що це питання було порушено ще в 2004 році, обговорювалось в ході візиту колишнього президента України В. Ющенко в Лівію в 2008 році і було актуалізоване в 2009 р. Ю. Тимошенко, залишається мало сподівань на те, що Лівія пустить Україну до своїх нафтогазових ресурсів.

Заплановано, що Лівія надає Україні можливість видобування нафти на своїй території, а Україна створює НПЗ для переробки лівійської нафти потужністю 10 млн. тонн щорічно. В 2008 році колишній президент України Віктор Ющенко говорив про те, що такий завод може бути збудований на Західній Україні, сьогодні географія співпраці перенесена на південь, а саме – в Одесу.

Крім того, планується створити мережу заправок, які будуть використовувати лівійську нафту. За словами Фарага Бакоуша, в Україну будуть направлені спеціалісти нафтогазової галузі для стажування і підвищення кваліфікації. Ключовим партнером нашої країни з боку Джамахірії у нафтовій сфері буде Національна нафтова компанія Лівії.

Але поки все це залишається тільки планами. А реальний результат, який Ю. Тимошенко в 2009 році привезла із Джамахірії – угода про усунення подвійного оподаткування (мита), яке повинно допомогти бізнесу інвестувати в заплановані українсько-лівійські проекти.

З українськими літаками ситуація дещо інша. “Ей Лібія” відмовилась від закупівлі п’яти пасажирських Ан-140, нібито через відсутність грошей. Проте в травні 2007 р. стало відомо про виділення лівійською владою 1,19 млрд. дол. на модернізацію авіапарку двох державних авіакомпаній країни – “Лібіан ейрлайнз” і “Іфрікія ейпуейз”, а також на підготовку пілотів і техніків. Лівія вже почала закуповувати пасажирські “Боїнги”. Вона планує придбати також не менш як 12 літаків “Ербас” вартістю 1,8 млрд. дол.

Почасти в цьому винні й самі українські літакобудівники. Вони серйозно затримали поставку чотирьох “пожежних” Ан-32П, що їх лівійці отримали на початку 2006 року. А оплачені Ан-74ТК-300 VIP-класу та два авіагоспіталі Ан-74ТК-200С не поставлені й досі.

Розвивати військово-технічне співробітництво з Лівією для України також вкрай важливо. За даними вашингтонського Центру стратегічних і міжнародних досліджень, на озброєнні лівійської армії та в резерві перебувають до 2 тис. танків радянського виробництва – переважно Т-72. Їхній технічний стан залишає бажати кращого. Джамахірію цікавить модернізація цього танка, а Україна тут може запропонувати свої послуги. До того ж, крім модернізації, українські підприємства пропонують нові зразки танкового захисту, озброєння, маскування. Такий комплексний підхід збільшує шанси на успіх.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи бюджету Лівії?
2. Які основні видатки бюджету Лівії?
3. Як держава впливає на розвиток нафтогазового сектору країни?
4. Яку інвестиційну привабливість має Україна для Лівії?

РОЗДІЛ 4. ФІНАНСОВА СИСТЕМА МАРОККО

4.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни

Фінансова система країни включає державний бюджет, бюджети 37 провінцій, бюджети громад, фінанси державних і недержавних підприємств, фінанси населення, фінансовий ринок, фондову біржу.

Найбільші міста Марокко – Касабланка і Рабат – мають статус вилаї (особливої адміністративної одиниці) і поділяються на префектури. Столицею країни є Рабат, який є значним наповнювачем бюджету країни, оскільки в ньому працює багато підприємств промисловості, а також кустарного виробництва. Економічною столицею Марокко є Касабланка (5 млн. населення), одне з найбільших міст в Африці, місто-порт на узбережжі Атлантичного океану. У ній також розташована фондова біржа.

Після загострення фінансово-економічної кризи на початку 80-х років ХХ ст. у Марокко почали здійснювати політику економічних реформ під керівництвом МВФ і МБРР. Унаслідок урядових заходів зовнішня заборгованість скоротилася і в 2004 р. становила 17,07 млрд. дол. Наприкінці 90-х років ХХ ст. країна перейшла від іноземних запозичень до внутрішніх. Вагомими для Марокко є надходження грошових переказів від марокканців, які працюють за кордоном. Так, динаміка переказів була наступною (у млрд. дол.): в 2000 р. – 2,2 (6,6% від ВВП), в 2006 р. – 5,0 (8,7% від ВВП), в 2007 р. – 6,1 млрд. дол. (10,7% від ВВП). Ці перекази поступають головним чином з Франції (майже половина всіх переказів в іноземній валюті), Італії, Нідерландів, Бельгії, Великобританії та Німеччини, а також з США та країн Перської затоки. Водночас у Марокко туризм перетворився на важливе джерело надходження іноземної валюти (біля 2 млрд. дол. щорічно). Загальний рівень ВВП у 2004 р. становив 134,6 млрд. дол., або 4200 дол. США на душу населення. В 2010р. ВВП на душу населення становив 4,7 тис. дол. США.

Основні доходи від експорту Марокко отримує за рахунок експорту фосфатів, руд кольорових металів, продовольства, корку, споживчих товарів (в т.ч. одягу і взуття), а в останні роки – від експорту нафти.

Головним джерелом доходів марокканської держави залишається сільське господарство. В ньому зайнято 40% працездатного населення. Друга за значенням галузь – виробництво фосфатів і фосфорної кислоти. Марокко займає третє місце в світі по їх випуску і перше по експорту. Ще одне значне джерело надходження коштів в казну – туризм. До кінця 1990-х років Марокко був освоєний практично тільки французами. Правда, французів, як колишніх колонізаторів, тут не люблять. Тим не менше від Франції Марокко не віддаляється. Французька мова поширена повсюдно, що, до речі, надає цій африканській території особливу привабливість. Французька мова – обов'язковий предмет в школі. А в марокканських вузах навчання проходить за дуже складною французькою системою. І навчатися в них набагато важче, ніж поступити. До третього курсу із 100 студентів залишається тільки тридцять. Жінки також намагаються отримати освіту, адже вона відкриває їм широку дорогу. Наприклад, в Марокко дуже багато жінок-поліцейських. Для марокканців з вищою освітою немає проблеми знайти роботу не тільки в своїй країні, а й у Франції, куди намагаються потрапити багато хто.

Зараз крім французів й інші європейці відкрили для себе Марокко. І, зрозуміло, потік туристів буде зростати, тому що державна політика в цій галузі зводиться до наступного постулату: “турист – король”. Перед своїм урядом амбіційний Мухаммед VI – треба віддати йому належне – поставив завдання: в 2010 р. довести показник прийому туристів до 10 млн. в рік. І, судячи з усього, це завдання було виконане, не дивлячись на кризу 2008 – 2009 років. Туризм – один із секторів марокканської економіки, який найдинамічніше розвивається і щорічний приріст якого складає 15%. Більше того, європейці не тільки приїжджають в Марокко відпочивати, а й купують тут нерухомість (1 кв. м елітного житла коштує 0,9–1,5 тис. євро). Розкішні

вілли тут придбали Міхаель Шумахер, Клаудія Шиффер, Ален Делон, Катрін Ден'єв, Мадонна.

Головний пункт туристичного паломництва в Марокко – Агадір. Це місто надійно захищено гірською грядою від потоків розпеченого повітря, що дме з пустелі. В Агадірі багато пальмових гаїв, апельсинових, мандаринових, бананових і оливкових плантацій. Агадірські пляжі піщані і пологі, обрамлені евкаліптами, соснами і тамарисками, тут добре для сімей з дітьми. Особливість місцевих готелів – відсутність системи харчування “все включено”. Це пов'язано з тим, що основний потік туристів в Агадірі – французи і німці, які бажають самі вибирати, де їм харчуватися.

У кожного марокканського міста свій неповторний вигляд, культура, побут і навіть кухня. Марракеш, який до ХІХ ст. був столицею королівства, означає “червоний”. І дійсно, всі будинки в Марракеші червоного кольору. І не вище трьох поверхів. Єдиний не червоний, а яскраво-синій будинок в місті – це вілла французького художника Жака Мажореля.

Нинішня столиця Марокко – Рабат (населення 1,3 млн. чол.). Тут знаходяться королівський палац, посольства, багато історичних пам'ятників. Місто дуже спокійне, з ознаками буржуазності.

Економічна столиця королівства – друге за розмірами місто на африканському континенті – порт Касабланка (населення – 5 млн. чол.), що означає у перекладі з португальської “білий дім”. Щоб виправдати цю назву, всі будинки в місті пофарбовані в білий колір. В Касабланці знаходиться одна з найбільших і найпрекрасніших мечетей світу – мечеть Хасана ІІ. А культурною столицею Марокко вважається Фес.

Витрати державного бюджету Марокко направляються на освіту, на розвиток туризму, на інфраструктуру, на утримання армії і поліції, на утримання королівського двору. Загарбання Марокко території Західної Сахари призвело до збройного конфлікту з сахарцями на чолі з Фронтом Полісаріо, що вимагає значних коштів.

Реформування економіки Марокко на ринкових засадах сприяє зростанню надходжень прямих іноземних інвестицій в країну. Так, в 2000 р. обсяг ПІІ складав 0,2 млрд. дол., в 2003 р. – 2,43, в 2005 р. – 1,65, в 2006 р. – 2,45, в 2007 р. – 2,58 млрд. дол. США. Порт Танжер має вільну від митних зборів зону, що стимулює інвестиції в цю зону.

1.2. Фінанси домогосподарств

Фінансовий стан багатьох домогосподарств в Марокко знаходиться на низькому рівні. 20% населення живе на 1 дол. США в день, а за межею бідності живе 1315 тис. марокканців. Рівень безробіття складає близько 20%. Значна частина населення Марокко (біля 40%) – неписьменна. Багато сімей існують за рахунок грошових переказів трудових мігрантів.

Більшість працездатних марокканців зайняті у тіньовій економіці. Майже 60% усіх контрактів укладаються із порушеннями законодавства. Північне узбережжя Середземного моря і частина південного узбережжя залишаються сферою впливу контрабандистів. Масштабна торгівля гашишем здійснюється у північних районах Рифу. Марокканські наркоторговці займаються також перевезенням до Європи кокаїну, що надходить із країн Центральної і Південної Америки.

Марокко – країна “чайових”. Їх прийнято давати за найменшу послугу. В ресторанах і готелях “чайові” дорівнюють 10-15% від суми рахунку, причому їх треба віддати особисто тому, хто обслуговує клієнта, оскільки на столах залишати “чайові” не прийнято. І хоча турист у Марокко – в особливій пошані, в парламенті навіть розглядається законопроект про те, що місцеве населення не матиме права підійти до туристів, якщо екскурсовод не підведе. Інакше у нього можуть відібрати ліцензію. На базарі “працюють” чимало кишенькових злодіїв, дрібних хуліганів і жебраків – значна частина населення країни безробітні, серед них і молодь. Частка населення, молодшого за 25 років, в 2010р. складала 47,7% при населенні країни 33,4 млн. осіб.

Дуже складною соціально-економічною проблемою Марокко є надмірна диференціація у доходах. 1,5% сімей володіють 85% національного багатства країни. Не виправдав сподівань марокканців і новий король. Мухаммед VI, який править країною з 1999 р. Нещодавно марокканці дізнались, що тільки на утримання двору (штат – 1,1 тис. чол.) король щомісяця витрачає майже 7 млн. дол., на ремонт і утримання автопарку – трохи менше 200 тис. дол., на корм для домашніх тварин і птиці – майже 60 тис. дол. За воду і електроенергію палац сплачує в місяць більше 1 млн. дол., стільки ж – за телефонні розмови, близько 700 тис. дол. витрачається на бензин. В цілому утримання короля обходиться марокканським платникам податків більш як у 0,25 млрд. в рік. Особистий статок Мухаммеда VI і його сім'ї журнал “Фобс” оцінює в 4-5 млрд. дол. За іншими оцінками він становить 20 млрд. дол. І це при тому, що на початку свого правління Мухаммед VI сам назвав себе “королем бідняків” і пообіцяв, що з бідністю буде покінчено. Але ці обіцянки не були виконані, що призвело на початку 2011р. до народних заворушень. Король був змушений піти на збільшення доходів малозабезпечених верств населення.

Дуже великою проблемою Марокко є високий рівень корупції, що негативно позначається на ефективності використання державних фінансів. За рівнем корупції Марокко займає 85 місце серед 178 країн світу. В певній мірі це результат придушення демократії та свободи преси в країні. За рівнем демократії Марокко займає 116 місце серед 167 країн, а за рівнем свободи 146 місце серед 196 країн та територій.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи бюджету Марокко?
2. Які основні витрати бюджету Марокко?
3. Як впливає туризм на доходи держави і домогосподарств?
4. Які основні доходи більшості домогосподарств в Марокко?

РОЗДІЛ 5. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТУНІСУ

5.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни

Фінансова система країни включає в себе державний бюджет, місцеві фінанси, фінанси державних і недержавних підприємств, фінанси домогосподарств.

В 2010 р. рівень інфляції в країні складав 11,5% рівень безробіття – 13,2%. Основні доходи країна отримує від туризму, експорту ряду сільськогосподарських продуктів (фініків насамперед), кредитів розвинутих та арабських країн, іноземних банків.

Проблемою є значна корупція, що негативно позначається на ефективності витрачання бюджетних коштів. Значну частку державних доходів країни привласнювала сім'я колишнього президента Туніса Бен Алі, що й призвело до його повалення на початку 2011р. Статки Бен Алі склали 5 млрд. дол. США. В руках клана Трабельсі, сім'ї Лейли Бен Алі, дружини колишнього президента, знаходився сімейний бізнес Бен Алі. Так, її брат володів кількома авіакомпаніями, готелями, двома радіостанціями, заводами по збиранню автомобілів тощо.

Витрати державного бюджету направляються на розвиток інфраструктури, на сільськогосподарське і гідротехнічне будівництво, на транспорт, на освіту, на охорону здоров'я, соціальний захист. В університети Тунісу їде вчитися молодь з усієї Африки, в них популярними є будівельні спеціальності, інформатика. У Тунісі частково безкоштовна, якісна медицина.

Усі туніські діти отримують середню освіту, і все більше молодих жінок продовжують навчання. Жінки представлені в органах місцевої адміністрації та уряду, їх чимало серед лікарів чи адвокатів.

В 1956 р. в Тунісі офіційно відмінена полігамія, а в 1964 р. обмежений вік вступу в шлюб: 17 років для дівчат і 20 років – для хлопців.

Держава пробує все робити, щоб в країні були створені належні умови для туризму, насамперед для іноземного, але цьому заважає корупція, насамперед у вищих ешелонах влади. Представники клану Бен Алі вимагали до 20% “відкатів” за відведення землі під готелі, туристичні бази тощо.

Усі тунісіці – вельми привітні й гостинні люди, ставляться до кожного чужоземця як до бажаного і дорогого гостя: державна політика сьогодні побудована на тому, аби найкраще догодити туристам. Відпочинок пропонується на будь-який смак. Допитливим – екскурсії історичними місцями: до руїн Карфагена, античного амфітеатру, подорож до святині мусульманського світу Кайруана, відвідини знаменитого музею мозаїки Бардо в столиці Тунісу місті Туніс. Ті, хто любить гострі відчуття, вподобають мандрівки Сахарою чи Малими Атласькими горами: на японських джипах або на дромадерах – одногорбих верблюдах. Є цікаві пропозиції і для мисливців та рибалок, для любителів підводного плавання. А ще нині можна приїжджати в Туніс за здоров’ям: тут бурхливо розвивається таласотерапія – лікування морем.

Але де б не мешкав гість – у п’ятизірковому готелі на узбережжі чи тризірковому в самісінькому серці пустелі, чи навіть, за бажанням, у печері, зрозуміло, без жодних “зірочок” – його скрізь оточуватиме чистота й комфорт. Він практично ніде не відчуватиме жодних побутових проблем і напевне навіть не зауважить, що одна з них – нестача прісної води.

Туризм, як і сільське господарство, – фініки, оливки, пшениця, виноград, цитрусові, різноманітна городина, – приносить туніській казні чималий прибуток. При тому, що весь цей бізнес зосереджений у приватних руках, але політика ціноутворення – в державних: усі транспортні й туристичні компанії, всі мережі готелів зобов’язані дотримуватися певних, визначених державою тарифів на туристичні послуги.

Відтак самовільно підвищувати ціну жоден бізнесмен не може. Хіба що в межах 3-5 динарів (один американський долар – 1,27 туніського динара). Наприклад, у межах цієї “вилки” господар готелю може запропонувати своїм

мешканцям більш делікатесний обід у ресторані. Демпінгувати, тобто знижувати ціну, аби обігнати конкурентів і швидко заробити великі гроші, теж небажано, бо податки все рівно доведеться платити з вищої, фіксованої державою ціни.

Приклади такого розумного державного підходу до економічних і соціальних проблем у Тунісі на кожному кроці.

Оливкові плантації і пальмові гаї, степи і савани, напівпустелі й солоні озера, гори, оази, каньйони змережані тут асфальтовими шосе. Навіть у Сахарі, відомій своїми підступними, бо вони рухливі, піщаними дюнами, автобус їде досить пристойною дорогою.

Ще одна ознака європейськості – пріоритети освіти й освіченості, котрі сповідує суспільство. Їх утверджував перший президент незалежного Тунісу Хабіб Бургіба, юрист за фахом, який здобув освіту у Франції. Їх підтримував й наступний президент Бен Алі, який проголосив курс на капіталістичний шлях розвитку, проте залишив у руках держави освіту, громадський транспорт і охорону здоров'я.

У Тунісі немає жодного будинку престарілих. Літні люди тут в особливій пошані, бо старість, вважає арабський світ, – це передусім мудрість. Нікого не дивує, коли самотнього дідуся чи бабусю беруть у свою сім'ю далекі родичі, сусіди або й зовсім незнайомі люди.

А от дитячий будинок у Тунісі все ж є. Один-єдиний на всю країну з одинадцятимільйонним населенням. І перебувають у ньому нині 17 чи 18 дітей, батьки котрих померли або загинули. Дітки тут живуть тимчасово і недовго, бо їх швидко розбирають у родини.

В 2011р. провідні країни світу виділили Тунісу кілька мільярдів доларів США допомоги на підтримку економіки та демократії в країні після народної революції початку 2011р.

5.2. Фінанси домогосподарств

В 2011 р. ВВП на душу населення склав в Тунісі 4,21 тис. дол. США. Але для країни характерна значна диференціація доходів населення.

У науковців, як і в юристів, лікарів у Тунісі найвищі доходи. Середня зарплата тут становить приблизно 400 динарів (100 доларів – це 128 динарів), а викладач в університеті отримує до 2500 динарів. Найменш цінується некваліфікована праця на будівництві – 280 динарів, а також робота покоївок, офіціантів в готельному бізнесі, хоча у цій сфері працюючі мають узаконене право на “чайові”.

Разом з тим життя тут загалом не дешево. Кілограм м'яса коштує 8-12 динарів, відбірного твердого сиру – 15-17 динарів, звичайного домашнього сиру – 6-8, не дешевими є й овочі. А якщо взяти до уваги, що оренда квартири, без врахування комунальних платежів, обходиться жителям міст у 350-600 динарів, то зрозуміло, що навіть в родинях, де і чоловік, і дружина мають добру роботу, рівень життя невисокий. Набагато гірша ситуація в сім'ях, де є безробітні члени сім'ї.

Спиртне в цій країні для місцевих жителів малодоступне, а горілка продається лише в спеціальних державних магазинах у визначені години. Виробництво самогону суворо карається, і жодного п'яного тут не зустрінеш. Літні кафе служать своєрідною біржею праці, безробітні гають час за балачками, сподіваючись, що їх тут швидше знайде працедавець.

Щоб підвищити рівень життя, згладити труднощі, пов'язані з нестачею прісної води, що особливо дошкуляє у районах пустелі, держава веде політику стримування народжуваності, планування сім'ї. Тепер в Тунісі не в моді багатодітність. Ще перший президент Хабіб Бургіба після звільнення від французьких колонізаторів різко скерував країну в напрямку світськості, віротерпимості, зрівняв у правах жінок і чоловіків, узаконив протизаплідні засоби і аборти. Наступний президент Тунісу Зія ель-Абідин Бен Алі трохи згладив протиріччя з мусульманським світом, створив міністерство у справах релігії, фінансував мечеті, релігійні програми на телебаченні, але

традиційно жорстких канонів, як, наприклад, у сусідньому Алжирі, тут не існує. З Алжиру до Тунісу їдуть, особливо влітку, бажаючи розважитися на дискотеках і у місцевих будинках розпусти. Адже у Тунісі йдуть на все, щоб привабити туристів, оскільки саме туристичний бізнес є фундаментом економіки цієї країни.

Дуже великі витрати несуть домогосподарства при організації весілля. Упродовж семи днів перед весіллям дівчина змінює сім спеціально пошитих суконь. Сьогодні декого виручає служба прокату, аби хоч ця “стаття” була менш затратною. Головний спонсор – наречений. А якщо взяти до уваги, що й весілля має бути багатим, де щедро пригощають, то одружуватись дорого. Влаштовують застілля, на яких буває і вісімсот гостей. Тут заведено, що будь-хто може прийти, поїсти і піти. Потім чоловіки, зібравшись у кафе за чашкою кави чи чаю, обговорюють чиє ж пригощання було краще.

Весілля зазвичай починаються в кінці травня, коли у дітей закінчується навчання в школі, й тривають до п’ятнадцятого вересня. Якщо прийшов на весілля чоловік, а в нього за правим вухом квітка жасміну, то це означає, що він зайнятий. Якщо ж ця квітка за лівим вухом, то це натяк на те, що він шукає свою половину.

А оскільки одружуватися дуже дорого (від п’ятнадцяти тисяч динарів), то у Тунісі багато тридцятирічних чоловіків не жонаті.

Туніс до 1956 року був колонією Франції. Лише після звільнення від іноземного поневолення жінки цієї країни здобули рівні права з чоловіками. Тринадцятого серпня – день емансипації. Саме тоді був прийнятий кодекс, який відмінив багатоженство. Тепер сорок відсотків жінок працюють, решта – займаються домогосподарством. Але, до речі, лише в 1986 році була відмінена паранджа.

Тепер чоловік не може, як було ще не так давно, сказати три рази: “Ти розлучена” – і стати вільним, а жінку тим самим позбавити всього майна, навіть якщо воно нажите спільно.

Сьогодні ж розлучатись не вигідно, бо, навпаки, закон у цій країні такий, що чоловік, розірвавши шлюб, втрачає і майно, і дітей, які залишаються з дружиною.

Грошові перекази, які здійснюються трудовими мігрантами до Тунісу, є значно меншими переказів в інші країни Північної Африки, але, тим не менше, вони є серйозним джерелом для розвитку економіки Тунісу. Так, в 2000 р. вони склали 0,796 млрд. дол. США (4% від ВВП), а в 2006 р. – 1,5 млрд. дол. США (4,95% від ВВП), в 2007 р. – 1,6 млрд. (5,1% від ВВП). Народна революція початку 2011р. негативно позначилася на доходах багатьох сімей Тунісу, призвела до масової міграції з країни.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи бюджету Тунісу?
2. Які основні витрати бюджету Тунісу?
3. Яким чином держава регулює туристичний бізнес в Тунісі? Що з цього досвіду можна використати в Україні?
4. Які основні доходи і видатки домогосподарств в Тунісі?

Література до I частини

1. Абрамова И. Денежные переводы мигрантов: роль в социально-экономическом развитии Африки / И. Абрамова // МЭ и МО. – 2009. – №7. – С.82-90.
2. Беляков В.В. Египет: плоды либерализации и мировой кризис / В. В. Беляков // Азия и Африка сегодня. – 2009. – №3. – С. 10-13.
3. Боровик С. Алжирські фактори / С. Боровик // День. – 2007. – 16 жовтня. – С.1-3.
4. Гейдюнас Ю. В Африку через Северные ворота / Ю. Гейдюнас // Инвестгазета. – 2009. – 01–07.06. – С. 22-23.
5. Діаб Х. Агонія арабських диктатур / Х. Діаб // Український тиждень. – 2011. – 4. 02. – с.24 – 27.

6. Емельянов А. Египет в европейских программах средиземноморского сотрудничества / А. Емельянов // Азия и Африка сегодня. – 2008. – №5. – С. 22-25.
7. Каспрук В. Алжир возвращается к кошмару 90-х годов / В. Каспрук // День. – 2007. – 17 квітня. – с. 7.
8. Кравченко В. Мертва хватка Каддафі / В. Кравченко // Дзеркало життя. – 2011. – 26.02. – с. 5.
9. Крыло Арабского Магриба // vokrugsveta. Ru.
10. Король–Королевская А. Монархия на песке / А. Король–Королевская // Бизнес. – 2008. – 14.04. – С. 86-89.
11. Лівія погрожує припинити поставки нафти за кордон? // Голос України. – 2011. – 22.02. – с. 3.
12. Микитенко Є. “Близькосхідний ключ” / Є. Микитенко // День. – 2008. – 22 березня. – С. 13.
13. Наведення мостів // День. – 2008. – 9 квітня. – С.9.
14. Осипов В. Розвиток українського експорту металопродукції для країн Арабського союзу чавуну і сталі / В. Осипов, О. Єрмаков // Економіка України. – 2009. – №12. – С. 62-68.
15. Приходько О. Інформаційні аспекти / О. Приходько // Дзеркало тижня. – 2008. – 14 червня. – С. 11.
16. Рамадан Х.А. Ерххес. Розвиток економічного співробітництва між країнами Арабського Магрибу // Автореф. дис. к.е.н. / КНУ ім. Т.Шевченка. – 08.00.02. – Світове господарство і міжнародні економічні відносини. – К., 2008. – 20 с.
17. Рощин Н.Е. Иностранный капитал в Африке / Н. Е. Рощин // Азия и Африка сегодня. – 2009. – №4. – С. 37-41.
18. Семиволос І. Шкала вразливості / І. Семиволос // Український тиждень. – 2011 – 17.02. – с. 34 – 35.
19. Снежко О. В огне революций / О. Снежко // Инвестгазета. – 2011. – 13.03. – с.4 – 5.

- 20.Тисячна Н. Країна далекого Магрибу / Н. Тисячна // День. – 2008. – 21 березня. – С. 22.
- 21.Урбан О. Чого Україна може повчитися в...Африки / О. Урбан // День. – 2008. – 13.08. – С.6.
- 22.Федякін В. Лівійський пиріг / В. Федякін // Дзеркало тижня. – 2008. – 19.04. – С. 5.
- 23.Филоник А.О. Египет в тисках економіки / А. О. Филоник // Азия и Африка сегодня. – 2009. – №8. – С. 46-50.
- 24.Хилюк Д. Нафта в обмін на продовольство / Д. Хилюк // Дзеркало тижня. – 2009. – 28 листопада. – С. 11.
- 25.Шовкун Л. Ключ до воріт, які треба відчинити / Л. Шовкун // Україна молода. – 2008. – 12.04. – С. 6.
- 26.Шовкун Л. Тріпольська культура / Л. Шовкун // Україна молода. – 2008. – 19.04. – С. 9.

ЧАСТИНА II

ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ КРАЇН ЗАХІДНОЇ АФРИКИ

РОЗДІЛ 6. ФІНАНСОВА СИСТЕМА НІГЕРІЇ

6.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи Нігерії

Фінансова система країни включає федеральний бюджет, бюджети 26 штатів, місцеві бюджети, фінанси підприємств і домогосподарств. Столиця країни – Абуджа – має особливий статус: федеральної столичної території. Економічною столицею країни є Лагос. У цьому місті розташовані великі промислові підприємства, банки, страхові компанії, фондова біржа.

В Нігерії поступово знижується рівень інфляції, що позитивно відображається на фінансовій системі країни. В 2009 р. вона складала 12,4%, в 2010 р. – 11%, в 2011 р. – 9,4%, а в 2012 – 2013 рр. вона складатиме (згідно прогнозів) – 9–10% щороку.

Нігерія є енергетичним регіональним центром “нафтового тяжіння” Субсахарської Африки, а нафтовидобуток приносить значні доходи бюджету країни. Видобуток нафти у цій країні протягом лише 2007 р. зріс на 5% і перевищив 2,2 млн. барелів за добу. Це пов’язано, передусім, із збільшенням пропускної спроможності нафтопроводу компанії “Ройял-Датч-Шелл” після капітального ремонту та збільшенням нафтовидобутку на родовищах “Форкадос” та “Ескравос”. Причому, виключно привабливими залишаються умови залучення іноземного капіталу до нігерійської нафтової сфери. Річ у тому, що забезпечення розробки цього енергоносія є надзвичайно рентабельним. Навіть за часів “обвалу” цін на нафту, коли в 1998-1999 рр. вони коливались у межах 10-12 дол. за барель, її видобуток забезпечував досить високі прибутки. Вартість видобування нафти на морському шельфі Нігерії становила в той час всього 2-2,5 дол. за барель, тоді як інвестиційні витрати на розробку родовищ дорівнювали 2,5-3 дол. за барель. Тому

нігерійські концесії викликали і викликають інтерес провідних іноземних компаній, а експерти зазначають посилення конкурентної боротьби за найперспективніші родовища. Останніми роками спостерігається великий попит на нігерійські енергоносії з боку Китаю, який вклав 2 млрд. дол. у 45% акцій спільного китайсько-нігерійського підприємства з освоєння нової нафтової ділянки.

Під час світової фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 років видобуток та експорт нафти суттєво зменшився, але з 2010 р. почалося зростання виробництва у цій галузі.

Штати в Нігерії мають певний ступінь фінансової автономії, але переважну частину своїх коштів вони отримують від федерального уряду, що має основні надходження від збору податків та експорту нафти. Найважливіші види податків – податок на прибуток від видобування й експорту нафти і акцизний збір. Оподатковуються також особисті доходи, проте від сплати цього податку люди часто ухиляються. Основні витрати – на утримання державного апарату і армії, на підтримку нафтової промисловості і сільського господарства, на обслуговування зовнішнього державного боргу. Для учнів передбачено обов'язковий 6-річний курс навчання у початковій школі. Потім ще 6 років учні навчаються у середній школі, але не кожний мешканець країни має можливість навчатися у ВНЗ, яких в країні нараховується 90. Нігерія старається забезпечити державним університетом кожен штат.

Нігерія – найбільша за чисельністю студентів країна Тропічної Африки. За цим показником вона займає друге місце на континенті (після Єгипту) і перше – в Африці північніше Сахари.

За півстоліття (1960-2007 рр.) чисельність студентів зросла з 6,5 тис. до 570 тис. осіб, майже в 100 разів. Кожні 5 років їх кількість подвоювалась. Середньорічні темпи приросту досягали 10-20%. За прогнозами до кінця 2009 р. кількість студентів повинна була зрости до 600 тис. осіб.

За соціальним складом більше половини студентів – вихідці із середніх і вищих верств населення. Їх батьки трудяться в галузі сільського господарства, ремесла, роздрібною торгівлі і рідко мають навіть середній достаток. Жінок мало в складі студентства – трохи більше однієї третини. Кількість студенток зростає повільно. Вони навчаються переважно на гуманітарних факультетах і після закінчення навчання працюють на допоміжних посадах в галузі медицини, освіти, промисловості.

Сьогодні майже кожний штат Нігерії має власний університет (крім штату Джигава). В середньому на тисячу міських жителів в країні припадає не менше 20-25 студентів.

Вища школа Нігерії не в змозі задовольнити потенціальні потреби абітурієнтів. Не всі бажаючі можуть бути зараховані в університет. В 2007 р. тільки 42,5 тис. абітурієнтів було прийнято в університети, при 93 тис. бажаючих. Ліміт на кількість зарахованих викликаний нестачею учбових аудиторій. Уряд докладає усіх зусиль, щоб покращити ситуацію. Так, в липні 2008 р. в Абуджі відкрився 90-ий університет Нігерії – Африканський університет науки і техніки, націлений на те, щоб стати провідним дослідним і науковим центром.

Отримавши диплом про вищу освіту, студенти часто продовжують навчання. В рамках науково-дослідної діяльності в університеті здійснюється підготовка наукових працівників і дослідників з метою отримання ступеня магістра або доктора наук. В Нігерії відділення аспірантури є практично в усіх університетах.

В 1970-2007 рр. аспірантуру закінчило 305 тис. чоловік. Аспіранти державних університетів навчаються безкоштовно, а у вузі, яким керує уряд штатів і приватному університеті, – навчання платне.

В таких галузях знань, як інженерна справа, медицина, прикладні і природничі науки, в яких зацікавлена держава, можливість отримати стипендію досить висока. Більшість студентів отримують стипендії з Державного стипендіального фонду. Щорічно уряд виділяє 3-5 тис.

стипендій, підтримують студентів й підприємці. Промислові підприємства, великі компанії і банки Нігерії надають матеріальну допомогу у вигляді грошових грантів.

Однак, незважаючи на вжиті заходи, рівень підготовки студентів і випускників залишає бажати кращого, оскільки багато випускників середньої школи мають невисокий рівень освіти.

Уряд Нігерії реалізує фінансову політику за допомогою двох основних важелів: національного бюджету і надходжень від продажу нафти. Сукупні надходження від податків та продажу нафти складають 41% валового національного продукту Нігерії. Загалом уряд використовує фіскальну політику для зміни рівня сукупного попиту: або безпосередньо – змінюючи рівень своїх власних витрат, або опосередковано – змінюючи ставки оподаткування. Фінансова політика використовується також для стимулювання економічного розвитку. Кошти з національного бюджету перерозподіляються через різні фонди розвитку, які використовуються для фінансування капіталовкладень. Для стимулювання розвитку приватного сектора економіки застосовуються спеціальні податкові пільги. Аби прискорити формування капіталу, уряд використовував також дефіцитне фінансування, проте це принесло у кращому разі суперечливі наслідки. Прибутки було витрачено на фінансування проектів, що їх часто не доведено до завершення і які не дали нічого або дали дуже мало економіці Нігерії. Перевитрата державного бюджету призвела ж до підвищення рівня інфляції.

Головною метою, на досягнення якої спрямовувалися заходи щодо заміщення імпорту у 90-ті роки ХХ ст., було виробництво промислових товарів. Ці заходи здійснювалися трьома способами. По-перше, певні галузі промисловості Нігерії, включаючи виробництво текстилю, меблів, автомобілів, виробів зі скла, побутових електроприладів, були надійно захищені тарифами. Послідовне підвищення тарифів спричинило різке зниження абсолютного рівня, а також зменшення темпів зростання імпорту відповідних товарів. По-друге, виробництву цих та інших промислових

товарів сприяла податкова політика, включаючи прискорену амортизацію і спеціальне звільнення від податків на період від трьох до п'яти років, залежно від розмірів місцевих капіталовкладень. По-третє, чимало різновидів бізнесу було зарезервовано винятково для нігерійців. Це обмежило участь іноземців у місцевій підприємницькій діяльності, призвело до зростання державного боргу.

Розвиток нігерійської промисловості значною мірою був зумовлений плановою політикою заміщення імпорту. Проте це не допомогло розв'язати проблему зовнішньої заборгованості, оскільки внаслідок процесу заміщення імпорту зростав імпорт сировини. Щоб виробляти вдома товари, що їх раніше імпортували, потрібно було імпортувати значну частину основних різновидів сировини, яких не було в Нігерії. Це вплинуло на зростання заборгованості Нігерії та на збільшення дефіциту державного бюджету. В країні посилювалися різного роду соціально-економічні конфлікти.

29 травня 1999 р. Нігерія офіційно стала демократичною країною, коли після майже 16-річного безперервного військового правління відбулися всезагальні вибори, за результатами яких главою держави був обраний Олусегун Обасанджо. Одночасно набула чинності нова конституція Федеративної Республіки Нігерії.

Ставши президентом, О.Обасанджо оголосив своїми головними завданнями економічні перетворення і боротьбу з корупцією. Уряд визначив мету – довести темпи економічного росту до 2010 р. до 10% в рік і знизити темпи інфляції і, в кінцевому рахунку, перетворити Нігерію у велику промислову країну, яка буде добиватися безперервного економічного росту і розвитку, покращання якості життя всіх нігерійців.

Однак новий уряд зіткнувся з серйозними проблемами. Однією із головних перешкод на шляху перетворення став федеративний устрій країни, при якому губернатори окремих штатів, відчуваючи себе повновладними господарями своїх територій, не бажали рахуватися з центром. Бюджети деяких нафтовидобувних штатів Нігерії досягають сьогодні 1 млрд. дол. в

рік, а губернатори користуються величезним впливом. Перешкодою стали й проблеми, що породжувались складністю етноконфесійного складу населення країни.

Останні роки в пресі з'явилося багато повідомлень про насильницькі акції, які здійснюють озброєні угруповання, сформовані на етнічному ґрунті. Етноконфесійні протиріччя стали серйозною перешкодою на шляху об'єднання країни і національного прогресу.

Роки перебування у владі О. Обасанджо ознаменувались певними успіхами в економіці. Президенту в значній мірі допоміг ріст цін на нафту, експорт якої сприяв притоку валютних надходжень і росту економіки в цілому, що дозволило йому говорити про успіхи свого курсу. У жовтні 2006 р. президент представив Національній Асамблеї федеральний бюджет на 2007 р. на суму 18,2 млрд. дол., що на 20% перевищував бюджет 2006 р.

Популярність в народі принесла президенту й оголошена ним широкомасштабна боротьба з корупцією. Керівник Комісії по боротьбі з економічними і фінансовими злочинами країни Маллам Нуху Рибাদу заявив, що політики Нігерії розікрали 400 млрд. дол. з нафтових доходів (близько 89% всіх доходів країни від видобутку нафти). Ця заява була зроблена з метою запобігти участі корупціонерів у виборах 2007 р. Нігерійське відомство по боротьбі з корупцією опублікувало імена колишніх і нинішніх політиків і чиновників, які відмивали бюджетні гроші. У своєму звіті за 2006 р. міжнародна організація "Трансперенсі інтернешнл" поставила Нігерію на одне з перших місць серед найбільш корумпованих держав. Корупція охопила як державний сектор, так і приватний.

Із 80-х років ХХ ст. в країні простежується тенденція до скорочення прямого державного втручання в економіку, хоча в державній власності знаходиться багато підприємств видобувної промисловості.

В експлуатації нігерійської нафтовидобувної промисловості беруть участь голландський, англійській і американський капітали. В 2007 р. видобуток нафти в Нігерії склав 2,2 млн. барелів на добу, що було на 5%

більше, ніж в 2006 р. В 2008 – 2009 рр. він зменшився, але з 2010р. почалося зростання.

Приплив прямих іноземних інвестицій з 90-х років ХХ ст. становив в середньому 1,25 млрд. дол. США в рік. На Нігерію в ці роки припадало до 40% усіх прямих іноземних інвестицій, що надходили до Африки. Іноземний капітал сконцентровано переважно у гірничовидобувній промисловості країни. Проблемою для залучення іноземних інвестицій в Нігерію є дії повстанців в дельті Нігера, які вимагають збільшення відрахувань від видобутку тут нафти на користь жителів цього регіону.

Важливим джерелом надходжень коштів до Нігерії міг би стати іноземний туризм. Однак через нестабільність політичного життя і недостатній розвиток туристичної інфраструктури поширення туризму в країні значно гальмується.

Поступово розширюються зовнішньоекономічні відносини Нігерії з Україною. Сьогодні випускники українських вузів працюють в державних установах, закладах освіти і охорони здоров'я, ділових структурах Нігерії. Україна добре znana в регіоні як держава з потужним промисловим та науково-технологічним потенціалом, країна, де можна здобути високоякісну вищу освіту.

Товарообіг з Нігерією збільшився за 2006-2007 роки вдвічі й зараз складає понад 200 млн. дол. США на рік, що, для порівняння, в 1,5 разу перевищувало товарообіг Нігерії з Росією. В 2008 – 2009 рр. ситуація погіршилася у зв'язку з світовою економічною кризою.

Уряд та ділові кола Нігерії та інших країн регіону виявляють справжню зацікавленість у посиленні присутності українського бізнесу в країні, у якнайширшому залученні промислового та науково-технологічного потенціалу нашої держави до реалізації програм модернізації нігерійської економіки. В 2010 – 2011 рр. ці зв'язки поступово почалися покращуватися.

Українські компанії дедалі активніше шукають можливості інвестування в різні сектори економік західноафриканських країн, зокрема,

через участь у приватизаційних процесах. Відомі українські виробники, такі як “АвтоКрАЗ” (вантажівки різних модифікацій), “Мотор-Січ” (газотурбинні електростанції), ВАТ “Квазар” (сонячні батареї для промислових і побутових потреб), “Поліпром” (мінеральні добрива), Борщівський хіміко-фармацевтичний завод ведуть активні переговори з просування своєї продукції до Нігерії та інших країн Західної Африки.

Широкі можливості для взаємовигідного співробітництва існують у стратегічно важливому для України нафтогазовому секторі. З огляду на величезні запаси нафти і природного газу в Нігерії, значна частина яких ще не освоєна, Україна готова запропонувати нігерійським партнерам досвід і сучасні технології в галузі проведення пошукових робіт, розробки та експлуатації нафтогазових родовищ та нафтогазопереробки. Нігерійська сторона виявляє інтерес до залучення українських компаній для розробки та експлуатації нафтогазових ресурсів країни та участі в розвитку нафтогазопереробної промисловості та відповідної інфраструктури.

Перспективним, зважаючи на потреби регіону та промислово-технологічні можливості України, вбачається залучення українських підприємств до будівництва енергетичних та промислових об’єктів, у тому числі потужностей з переробки сільськогосподарської продукції та виробництва будматеріалів, мінеральних добрив, засобів очистки води, бурового устаткування, розвитку транспортної інфраструктури, а також до реалізації на умовах субпідряду, масштабних трансафриканських газотранспортних проєктів. Багатообіцяючими сферами взаємодії є також геологорозвідка, нафтогазова і гірничовидобувна промисловість, будівництво, сільське господарство, морський транспорт.

Фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. негативно позначилася на фінансовому стані країни. В 2009 р. доходи від продажу нафти, які забезпечують більше 90% надходжень в бюджет країни в іноземній валюті, скоротилися вдвічі. В 2010 – 2011 рр. ситуація почалась покращуватись.

6.2. Результати і фінансові проблеми розвитку приватного підприємництва в Нігерії

У приватній власності Нігерії знаходяться підприємства обробної промисловості, великі плантації, банківська сфера, страхові компанії. Нігерійські підприємці створили численні й різноманітні дрібні підприємства. Ці різновиди підприємництва легко розпочинати навіть чоловікам і жінкам із низьким рівнем освіти, спеціальної підготовки чи досвіду підприємницької діяльності – стартовий бар'єр тут вельми невисокий. Технічні навички дуже прості, і чимало осіб може їх набути в інших малих фірмах, працюючи в них чи допомагаючи їхнім співробітникам. Дехто має змогу набути досвід роботи у великих фірмах чи в органах влади. Вимоги щодо капіталу, як правило, мінімальні: індивідуальні підприємці часто можуть працювати, по суті, без власного капіталу, користуючись коштами, наданими їхніми постачальниками як задаток. Вимоги до трудової кваліфікації здебільшого дуже незначні, а некваліфікованих чи напівкваліфікованих робітників у країні вистачає. Як наслідок, у Нігерії дуже багато малих підприємств, що збувають свою продукцію на місцевих ринках. Проте таким підприємствам важко набути капітал і технічні навички, необхідні для переходу до діяльності більших масштабів.

У 1986 р. було схвалено програму структурної перебудови (ПСП), оскільки реальні темпи економічного зростання були від'ємні, а ціни на нафту продовжували падати, висвітлюючи залежність економіки Нігерії від експорту нафти. Також існував значний дефіцит торговельного балансу і країна мала проблеми із сплатою зовнішнього боргу. Уряд Нігерії оголосив програму розвитку, що мала зменшити залежність держави від експорту нафти та відновити рівновагу платіжного балансу. Головну роль у справі визначення курсів обміну валют ПСП відводила ринковим силам, а не урядовим указам. Деякі державні підприємства було приватизовано, аби підвищити їхню продуктивність. Уряд усунув також чисельні бар'єри для інвестування у Нігерію і залучив британські фірми (зокрема Кедбері) до

будівництва підприємств. Крім того, прагнучи, щоб місцева промисловість працювала ефективніше, уряд припинив її субсидування.

ПСП вдалося виконати лише частково. Нафта усе ще становить переважну частину від загального обсягу експорту у Нігерії. Приватизовано 127 державних підприємств, а приватизацію наступних 30, включаючи компанії Нігеріан Ейрвейз та Нітел, було заплановано на майбутнє. Прискорились темпи зростання і було сплачено певну частину зовнішнього боргу. Жорсткі заходи, спрямовані на зменшення дефіциту державного бюджету, призвели до заворушень і соціальної напруженості. Багато хто з нігерійців неприхильно ставиться до ПСП головним чином тому, що через зростання цін на імпортні товари впав рівень життя. Жорсткі заходи уряду спричинили також зростання процентних ставок. Промисловість постраждала від зумовленого девальвацією найри дефіциту замінних частин та імпортних складників.

У Нігерії наприкінці 90-х років ХХ ст. працювала спеціальна робоча група, яка внесла ряд пропозицій щодо вдосконалення організації оподаткування. Відповідно до цих пропозицій для всіх підприємців був уведений обов'язковий зразок рахунків. Ті, хто не веде рахунків, платять податок по стандартній ставці. Створено банк даних, що стосуються оподаткування. Передбачене також нарахування комерційного відсотка за затримку сплати податку й штраф, що становить 10% суми податків, підприємець притягується до судової відповідальності за несплату податків.

У 1997 р. експертами комітету "Перспектива 2010" було розроблено програму щодо виводу економіки з кризи і перетворення Нігерії до 2010 р. на індустріальну державу. На жаль, криза 2008-2009 рр. перешкодила реалізації цих планів.

Фінансовий ринок Нігерії поки неналежним чином впливає на розвиток приватного підприємництва, хоча Лагосі функціонує регіональна фондова біржа. В 2002 р. обсяг торгів на біржі склав 486 млн. дол. США

Прямі іноземні інвестиції, хоча і зростають, направляються насамперед у гірничо-видобувну галузь. Так, ПІ в 2000 р. складала (в млрд. дол. США) – 0,93; в 2003 р. – 2,17; в 2005 р. – 4,98; в 2006 р. – 13,96; в 2007 р. – 12,45 млрд. дол. США. В 2008 – 2009 рр. вони скоротилися із – за кризи.

Транснаціональний капітал відіграв вирішальну роль у становленні нафтової промисловості Нігерії, однак тенденції розвитку галузі мали замкнутий характер і не привели до будь-яких помітних результатів для національної економіки.

Спільно з Міністерством нафти Нігерії державна “Нігерійська національна нафтова корпорація” виконує функції урядового відомства по регулюванню видобутку і переробки нафти. Однак, на відміну від більш розвинутих країн, де національні нафтові компанії організують виробництво, ця фірма практично не здатна самостійно займатися бізнесом, виступає співзасновником СП, в яких організаторами робіт є ТНК. Найбільше СП нафтової промисловості, оператором якого виступає “Шелл”, забезпечує майже половину випуску нафти Нігерії. Другою за значенням закордонним продуцентом нафти в цій країні є американська ТНК “ЕксонМобіл”. Подібні організаційні форми мають й інші СП, які утворені з участю американських і європейських ТНК.

Нігерія не змогла направити нафтові доходи на соціальний прогрес, комплексний розвиток господарства і забезпечення економічного росту.

Більше того, уряд Нігерії не може забезпечити належну безпеку нафтопромислів і захистити їх від терористичних атак “Руху за звільнення дельти річки Нігер”, а також запобігти захопленню в заручники спеціалістів зарубіжних компаній.

Неналежний стан обробної промисловості Нігерії спостерігається навіть у виробництвах по переробці нафти – 4 державних НПЗ завантажені лише на 50% від проектних потужностей, що пов’язано з незадовільним менеджментом, рівнем технічного обслуговування, а також саботажем. Країна змушена імпортувати значну частину нафтопродуктів, причому

ввезення бензину дотується державою. Уряд планує реалізувати програму приватизації нафтопереробних заводів, однак до цих проектів великі ТНК не проявляють належної уваги.

Незадовільний стан соціально-економічної сфери Нігерії найперше пояснюється низькою результативністю програм по становленню обробної промисловості і підвищенню рівня людського капіталу, причому неадекватне розміщення доходів від експорту нафти і газу продовжує негативно впливати на економічний розвиток країни. Частка обробної промисловості і сфери послуг в ВВП Нігерії залишається на дуже низькому рівні і навіть скорочується в окремі періоди: в 1990 р. на вказані види діяльності відповідно припадало 6% і 26 % валового випуску, а в 2005 р. – 4% і 20%.

Разом з тим в країні поступово розвиваються виробничі кластери. Так, кластер Ниеві спеціалізується на виробництві автозапчастин, він охоплює 85 фірм. В середньому на кожній фірмі працює 12 працівників. Кластер Отімба спеціалізується на зборці комп'ютерів, який охоплює 5000 фірм. На кожній фірмі працює в середньому 8 працівників.

На розвиток підприємництва певним чином впливає і діяльність фондової біржі (NSE). На двох площадках біржі (для великих і дрібних компаній) 5 разів на тиждень ведеться торгівля звичайними і привілейованими акціями, корпоративними та казначейськими зобов'язаннями. Торгова система автоматизована. Основний індекс – NSE All Share. Початковий індекс (100 пунктів) – в січні 1984р., а на початок 2003р. – 12059. В 1992р. на біржі котирувалися акції 153 компанії, а в 2002р. 195 компаній. Капіталізація фондового ринку Нігерії в 1992р. складала 1221 млн. дол. США, а в 2002р. майже 6 млрд. дол. США.

6.3. Корупція як загроза фінансовій системі Нігерії

Корупція – складова частина нігерійського життя, яка набуває різноманітніших форм. Існує стандартний дрібний хабар, що зветься “деш” або “чай” і який дають за зроблену чи очікувану послугу. Такий хабар може

даватися у вигляді пачки лез, шотландського віски чи електронного годинника. Хабарі вищого рівня платяться грошима або цінними подарунками. Крім того, існує політична корупція, арсенал якої містить хабарництво, завищення результатів голосування, підроблення списків виборців, анулювання результатів виборів, голосування виборців, які не досягли необхідного віку. Державними корпораціями частіше керують особи, досвідчені в політиці, а не в управлінні підприємствами. Соціальні програми часто не виконуються до кінця, бо державні службовці та підрядники привласнюють кошти. Податкова система Нігерії дуже неефективна: через ухиляння від сплати податків та корумпованість чиновників, що їх збирають, значна частина можливостей отримання податкових надходжень не реалізується.

Одіозний правитель Нігерії генерал Сані Абака, захопивши владу в 1993 році, анулював результати демократичних виборів. Відразу ж після цього він призначив комісію, яка повинна була розібратися з тим, куди надходили доходи від продажу нафти, що добувалась в країні. Комісія встановила, що поза держказною за період з 1990 по 1994 роки пройшло 12,2 млрд. доларів. Однак ніяких спроб повернути ці гроші, і тим більше покарати винних у розкраданні, генерал не зробив.

Після того, як генерал Абака раптово помер у червні 1998 року у віці 54 років, ніхто так і не поцікавився, яку ж частину із 10 млрд. дол., які щорічно надходили від продажу нафти, недорахувався бюджет країни. Хоч і ті залишки, які все-таки попадали в казну, на 80% визначали її утримання.

Зате в пресу (міжнародну, а не місцеву) надійшли деякі дані про те, як укладались контракти на купівлю нафти, що добували державні компанії. Всі переговори проводились помічниками генерала в його приміській резиденції, оснащений не гірше за сучасну вежу. За словами європейця-посередника при укладанні угоди відразу ж вказувалась сума “комісійних”, яку зацікавлена сторона повинна була перерахувати на рахунки сінгапурських, бермудських чи швейцарських банків. За різними джерелами, власником цих рахунків

була людина, яку “всі добре знали”, або підставна особа. При цьому комісійні були настільки великими, що компанія, яка отримувала на таких умовах право на видобуток нафти (найчастіше це були Schell, Mobil, Chevron та інші) вже не могла отримати хороший прибуток при продажі товару за готівку. Тому починалась гра з ф'ючерсами, що в значній мірі сприяло зниженню цін на нафту у всьому світі. При цьому найбільша частина нафти залишалась все ж у розпорядженні генерала, який продавав її напряму британським і швейцарським компаніям.

Незважаючи на те, що комісійні, судячи з усього, мали астрономічні розміри, генерал Абака ними не задовольнявся. Навіть в нігерійській пресі після його смерті з'явилися заяви чиновників з національного фінансового і нафтового відомства, що саме він несе відповідальність за те, що за останні роки 2 млрд. дол. було направлено в обхід чотирьох державних нафтопереробних заводів, а журнал Oil and Gas Monthly підкреслив, що навіть половини тих 600 млн. дол. (які офіційно були виділені урядом з січня по вересень 1998 року на імпорту продуктів нафтопереробки), вистачило б, щоб відновити працездатність двох цих заводів і уникнути паливного голоду в країні, яка є п'ятою за розміром експортерів нафти для США. При цьому рівень безробіття в країні за роки правління генерала підскочив до 25%. На початку XXI ст. всі вказані тенденції також були присутні в економіці Нігерії, що свідчить про необхідність суттєвого реформування фінансової системи країни, ліквідації тіньових угод з розподілу нафтових доходів.

У британсько-голландського нафтового гіганта Royal Dutch / Shell в 2004 р. виникли серйозні проблеми. Їхня причина – криза, спричинена оцінкою резервів, які має компанія. Усе почалося після запровадження жорстокіших правил ринкової гри в Америці: Вашингтон змусив компанію визнати, що вона переоцінила свої нафтові резерви на 20%. Потрапивши “під обстріл” акціонерів і органів дізнання США, Великої Британії та Голландії, компанія Royal Dutch / Shell намагалася звалити на Нігерію провину за приховування відомостей про реально розвідані запаси нафти.

Компанія Shell приховала дані про зниження розвіданих нею запасів нафти в Нігерії з метою посилення позицій Нігерії на переговорах з ОПЕК і збільшення її квоти видобутку. Сьогодні Нігерія видобуває два мільйони барелів на день, а квоту країни ОПЕК визначає, зважаючи на підтвержені запаси.

В умовах наростаючої кризи Нігерія хотіла б подвоїти денний видобуток до 4 млн. барелів, з огляду на нові запаси, які відкрила Національна нафтова корпорація Нігерії (ННКН) у грудні 2003 р. та які збільшили резерви нафти до 35 млрд. барелів.

Імідж Shell як порядної, чесною компанії знижується на очах. Суть скандалу з передбачуваними запасами нафти – в прагненні Shell прибутку та витонченому механізмі співпраці з продажними військовими диктаторами, яких використовують протягом багатьох років задля отримання величезних дивідендів за рахунок простих нігерійців.

Незабаром після повалення генерала Ібрагіма Бабангіди в ході перевороту 1985 року військова влада підписала “Меморандум розуміння” із Shell та іншими нафтовими компаніями. Цей документ, який переглядали в 1991 році, давав право Shell на прибуток у 3-2,5 дол. за кожний видобутий барель за умови, що ціни знаходяться в межах 12,5-23,5 дол. за барель, а мінімальні інвестиції становитимуть 1,5 дол. за аналогічний обсяг видобутої нафти. Більш того, Shell надали право на отримання преміальних 10-50 центів за барель за кожний рік роботи, якщо Shell відкриває родовища нафти із запасами, що перевищують обсяг її видобутку.

Ніколи ще Shell не мала настільки легких грошей. У середньому світові ціни на нафту не падали нижче встановленого Меморандумом мінімуму в 12,5 дол. протягом попередніх майже двадцяти років. Більше того, Shell відкрила спільне підприємство з ННКН, французькою нафтовою компанією Elf та компанією Agir із Італії. У договорі про спільне управління з часткою уряду Нігерії в 55% йдеться, що всі сторони несуть однакові витрати з видобутку, але щорічний план робіт і бюджет складає Shell. Контроль над

витратами з видобутку – ключ до розуміння великих прибутків Shell в Нігерії. Керівництво ННКН визнає, що йому не вдається налагодити належний контроль над витратами роботи компанії і що вигода Shell й інших західних нафтовидобувачів криється не в теоретичній маржі, а в доходах, закладених у витратах. Через те, що кошторис витрат на експлуатацію складає Shell, а ННКН загрузла в корупції і не має досвіду для перевірки заявлених витрат, компанія має всі вагомні стимули роздувати витрати. Також і “відкриті” Shell запаси, що використали для подачі заявки на отримання преміальних за збільшення розвіданих запасів, були основним джерелом прибутку компанії до того, як у 1999 році переглянули “Меморандум розуміння”.

Витрати виробництва – предмет палких дискусій між Shell та владою Нігерії з початку 1990-х. Стурбований безперервним зростанням витрат виробництва на Shell, у 1996 році міністр нафтовидобутку Нігерії пообіцяв розпочати моніторинг усіх рахунків і розрахунків Shell. Але з цього нічого не вийшло. Наприкінці лютого новий Сенат спробував блокувати виплату в розмірі 1,6 млрд. дол. для покриття витрат на видобуток компанії Shell та двох інших нафтових компаній до отримання відповідних підтверджуючих документів. Ці спроби відкинув президент Олусегун Обасанджо й керівництво ННКН.

Останній скандал навряд чи примусить відреагувати на нього владу Нігерії, навіть якщо й виявиться, що вони витратили мільйони доларів на відкриття, що існують лише в уяві Shell. Влада стурбована тим, щоб спростувати обвинувачення в завищенні Shell даних про запаси нафти в Нігерії, що стали можливі через слабкий контроль й управління та в отриманні мільйонів доларів як преміальних. Адже Shell наполягає, що Нігерія винна їй ще 385 млн. дол.

В уряді Нігерії Shell має впливових друзів. У середині 1990-х фірма допомогла колишньому диктатору, генералу Сані Абака, подавити Рух за виживання племені огоні, головний екологічний і правозахисний орган на

чолі з Кен Саро-Віва, страченим пізніше режимом. Інспектори організації Human Rights Watch звинувачують у порушенні прав людини, скоєних на той час військовими, владу і чиновників Shell. Могутній союз корумпованої влади та керівництва цієї компанії з метою збереження потоку нафтодоларів ще сильний. Під жорстким тиском знаходяться сім мільйонів селян дельти Нігеру, де панують насильство, екологічна катастрофа та соціальна анархія.

Американська компанія KBR, що раніше входила до складу корпорації Holtiburton 2009 року також зізналась в підкупі нігерійських чиновників. Усього протягом десяти років – із 1994-го по 2004-ий – KBR заплатила держслужбовцям цієї африканської країни майже 180 млн. дол., щоб отримати контракт на 6 млрд. дол. Тепер Holtiburton і KBR зобов'язані заплатити американському уряду 579 млн. дол. штрафу за такі корупційні дії.

6.4. Фінанси домогосподарств

У 1991 р. Нігерія мала ВВП на душу населення 290 дол. США, що було значно менше від максимального для неї значення цього показника – 800 дол.

В наступні роки ситуація трохи покращилася, але за індексом людського розвитку країна займає 154 місце в світі, а 70% відсотків населення живе в крайній бідності. Це найбільша країна Африки, а темпи приросту населення в ній сягають 6,5%, тобто близькі до середніх темпів для африканських країн. Попри те, що Нігерія більш індустріалізована, ніж переважна частина країн Африки, понад дві третини всього працездатного населення зайнята в сільському господарстві. У 1990 р. внесок сільського господарства до валового внутрішнього продукту становив 36%. За 1970 по 1990 рр. країна заробила від продажу нафти 200 млрд. дол., але це мало вплинуло на добробут населення, хоча деякі показники життя покращились.

Очікувана тривалість життя населення в Нігерії в 1980 р. становила 46 років, а в 1997 р. – 54 роки; дитяча смертність в 1980 р. дорівнювала 99 промілле, а в 1997 р. – 77 промілле, коефіцієнт смертності в 1980 р. складав

180 промілле, а в 1997 р. – 12 промілле. Питома вага міського населення у вказані роки зросла з 27 до 41%.

У 2004 р. ВВП Нігерії становив 125,7 млрд. дол., або 1000 дол. на душу населення. Із 80-х років ХХ ст. приріст ВВП становив 1,7% на рік, але у розрахунку на душу населення намітилася тенденція до його зниження. Позитивом є скорочення темпів інфляції, які зменшилися з 28% в 1996 р. до 16,5% в 2004 р. Уряд встановив регіональні квоти при купівлі цінних паперів на біржі, щоб власниками їх були представники всіх штатів.

Нездатність нігерійської промисловості забезпечити внутрішній ринок товарами повсякденного попиту, у т.ч. цукром, сіллю, милом, автомобільними шинами і рослинною олією, стала ще однією особливістю економіки країни.

Негативно позначається на доходах домогосподарств неконтрольоване зростання населення Нігерії. На її території у 2004 р. мешкало 128,7 млн. осіб, тоді як у 1960 р. її населення складало 55,7 млн. осіб. Щорічний природний приріст нігерійського населення становить 2,37%, що значно вище приросту ВВП країни. ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності) в 2007 р. склало 1969 дол. США.

В країні на охорону здоров'я виділяються незначні кошти, що призводить до значної смертності. 119 з кожної тисячі народжених не доживають до 5-річного віку, а 40% дітей віком до 5 років хронічно недоїдають. Тривалість життя чоловіків у країні сягає 46,2 року, жінок – 47,2 року.

Значна кількість спеціалістів не може знайти собі роботу, а періодичні звільнення державних службовців погіршують ситуацію на ринку праці. Рівень безробіття у Нігерії є високим – 39% у 2004 р., тому збільшується еміграція нігерійців до Великої Британії, Німеччини, Канади, США. Багато нігерійських сімей живуть за рахунок переказів заробітчан, що працюють за кордоном. В 2007 р. грошові перекази із-за кордону від мігрантів склали 5397

млн. дол. (4,7% ВВП). За кордоном в 2010 р. працювало близько 1127,7 тис. осіб, насамперед кваліфікованих працівників.

Отримання освіти не стало для більшості нігерійців гарантом зайнятості. Молоді випускники стикаються з феноменом безробіття. В Нігерії воно розглядається як результат випереджаючого розвитку системи освіти у порівнянні з розвитком економіки.

Середній показник безробіття випускників університетів серед всіх центральних областей становить 15% серед чоловіків і 6,3% серед жінок.

Серйозні труднощі при спробі знайти роботу за спеціальністю відчувають жінки-вчені і викладачі вузів. “Нежіночою” справою вважаються агротехнічні розробки, лісова промисловість, риболовна промисловість, теоретичні розробки у природничих науках і технічне конструювання.

Міграційні потоки студентів, молодих вчених, стажерів набирають все більш великих масштабів. “Втеча мізків” зовнішня (еміграція у більш розвинені країни) і внутрішня (перехід на роботу в інші сфери діяльності всередині країни) суттєво знижують соціально-економічну ефективність нігерійської системи освіти. Як частина всезагального процесу перерозподілу робочої сили, вона буде мати довготривалий характер. Дослідження, проведене ЮНЕСКО в Нігерії на підставі опитувань, виявило, що близько 58% випускників, що працюють в різних галузях економіки, змінили сферу діяльності і спеціалізацію. Найвищий відсоток переміщень відзначений серед тих, хто отримав підготовку в галузі природничих наук (68%), інженерної справи (70%), охорони здоров'я і медицини (65%), а найменший – в галузі підприємництва і комерції (45%), права (30%). Найбільший відтік спеціалістів спостерігається із сільського господарства і галузей, пов'язаних з професійно-технічною діяльністю, найменший – із адміністративної і торгової сфери. Причинами зміни занять були відповідність роботи особистим здібностям і кращі умови праці.

Внутрішня “втеча мізків” завдає, можливо, меншу шкоду національній економіці, ніж еміграція спеціалістів, оскільки підготовлені кадри продовжують працювати в країні.

В даний час “втеча мізків” із Нігерії набрала критичних розмірів. Держава вживає заходи по її обмеженню. Національна молодіжна служба Нігерії пропонує безкоштовний проїзд на батьківщину і працевлаштування нігерійцям, які вже отримали освіту в зарубіжних вузах.

У нігерійців, які отримали європейську освіту, більше шансів знайти пристойну роботу (в Нігерії не працевлаштовується 17% загальної кількості молодих спеціалістів). Так, в діловому житті Лондона нігерійські економісти, фінансисти і спеціалісти по цінних паперах, брокери, менеджери вищої ланки займають пристойні місця.

Особливості прибуткового податку з населення у Нігерії

На початку 2005-х років ставки прибуткового податку були наступними:

- Перші 2000 найр – 10%
- Наступні 2 000 найр – 15%
- Наступні 2000 найр – 20%
- Наступні 2000 найр – 25%
- Наступні 2000 найр – 30%
- Наступні 5000 найр - 40%

При визначенні оподатковуваного доходу відповідно до податкового законодавства англійського зразка платникові податків надаються персональні пільги. У Нігерії з 1980 р. існували: персональна знижка в розмірі 1200 найр або 10% доходу в залежності від того, яка сума більше; знижка на дітей – по 250 найр на кожну (максимальна сума знижки – 1000 найр); знижка на дружину – 300 найр, на близьких родичів, які не можуть працювати за станом здоров’я або одержують не більше 400 найр на місяць; знижка на страхування життя.

Податок на спадщину у Нігерії

У Нігерії такий податок стягується при передачі власності на суму понад 100 тис. найр, ставки його становлять від 10 до 60% вартості власності, а у Кенії й Танзанії – від 1 до 50%. Крім того, досить широко розповсюджений податок на автомобілі.

Негативно позначилось на доходах багатьох сімей епідемія холери, яка почалася в серпні 2010 р. Випадки зараження зареєстровані в 12 з 26 штатів країни. На кінець серпня 2010 р. від холери загинуло понад 350 осіб. Опитування показують, що в менш як 40 відсотків жителів заражених регіонів є доступ до прийнятної системи каналізації. У 66 відсотків нігерійців відсутній доступ до чистої води, що робить боротьбу з холерою та іншими подібними хворобами досить важкою справою.

Запитання для перевірки

1. Які основні доходи і видатки федерального бюджету Нігерії?
2. Які основні доходи і видатки бюджетів штатів в Нігерії?
3. В чому полягають причини неефективності витрачання коштів, отриманих від експорту нафти, в Нігерії?
4. Які основні доходи і видатки домогосподарств в Нігерії?
5. Чому видатки на вищу освіту в Нігерії не є достатньо ефективними?
Що в цьому плані пропонується змінити?
6. Як впливає на економіку Нігерії “втеча мізків”?

РОЗДІЛ 7. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ГАНИ

Фінансова система Гани включає державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси підприємств і домогосподарств, фінансовий ринок.

Темпи приросту ВВП на душу населення в Гані склали: в 1971-1980 рр. – 2%, в 1981-1990 рр. – 2%, в 1991 р.-1997 р. – 3,3%.

Частка експорту у ВВП Гани складала: в 1970 р. – 21%, в 1980 р. – 8%, в 1990 р. – 16%, в 1997 р. – 24%.

Грошові перекази мігрантів в 2007 р. склали 851 млн. дол. США (6,6% ВВП).

Рівень інфляції у Гані в 2009р. складав 19,3%, в 2010р. 12,4%, в 2011р. – 13,4%, в 2012 – 2013 рр. рівень інфляції складе, за прогнозами 5,5 – 5,7%.

Гана у своїй програмі досягнення до 2020 р. статусу держави із середнім прибутком намагається з'єднати підходи Сінгапуру – з розвитку людських ресурсів і ринків капіталів, із досягненнями Малайзії й Індонезії - в сільськогосподарському виробництві, Республіки Кореї – у текстильному виробництві. У створених за підтримкою МБРР зонах спільного підприємництва функціонують підприємства з випуску електроніки і високоточних приладів. Здійснюється програма комп'ютерної підготовки, створюються науково-дослідні центри. Гана, відома раніше як головний виробник какао-бобів, поступово переорієнтовується на вирощування ананасів і виробництво ананасового соку, які добре продаються на зовнішніх ринках.

Протягом минулих 50 років вона дотримувалась курсу соціалістичної орієнтації, проводила прозахідну політику, політику неприєднання, пережила економічні потрясіння і кілька переворотів. Однак країна змогла подолати стан перманентної нестабільності і бідності і вийти в число лідерів економічного розвитку в Африці.

Уряду Гани вдалось на початку 90-х років ХХ ст. здійснити плавний перехід від воєнного режиму до цивільного і, вміло використовуючи допомогу Міжнародного валютного фонду і Всесвітнього банку, стати на

шлях демократизації громадського життя і ринкових реформ в економіці. На цьому шляху досягнуті помітні успіхи. Протягом останніх 20 років темпи економічного розвитку Гани відзначались великою стабільністю, складаючи 3-6% в рік. За даними ВБ і Міжнародної фінансової корпорації, Гана в 2005 р. зайняла 9-е місце серед 175 країн світу по інвестиційній привабливості і темпах розвитку бізнесу.

Досягнуті певні успіхи в сфері освіти, охорони здоров'я, відбулися перетворення в ганському селі. При цьому слід мати на увазі, що у Гани немає своїх енергоресурсів і їй доводиться витратити значні кошти на імпорт нафти і газу.

В Гані, безумовно, є ще багато невирішених проблем, як і в багатьох розвиткових країнах. Тут про них знають і докладають великих зусиль для їх вирішення. В 2002 р. уряд країни почав здійснювати стратегічний “План економічного росту і зниження рівня бідності”. Одна з головних цілей – досягнення Ганою рівня країни з середнім достатком. Є всі підстави вважати, що цей план буде виконаний і Гана опиниться в числі перших розвиткових країн, які зможуть досягнути поставленої ООН мети розвитку тисячоліття – скоротити наполовину рівень крайньої бідності до 2015 року.

Разом з тим, соціально-економічний стан країни та його подальші перспективи до сьогодні залишаються предметом суперечок і роздумів ганської громадськості. Так, в рік отримання незалежності в Гані проживало близько 5 млн. чоловік, середній дохід на душу населення складав 400 дол. США, баланс активного сальдо – близько 400 млн. дол. В 2007 р. в країні з майже 20-мільйонним населенням відповідні показники були нижче вищевказаних.

На думку частини ганської інтелігенції, найважливішою проблемою в розвитку країни є відсутність чіткої і визначеної державної, всеохоплюючої і послідовної програми розвитку економічної, наукової і технічної сфер.

Грошові перекази з-за кордону складають майже 40% національного ВВП, що свідчить про те, що велика кількість ганців продовжує жити за

кордоном в силу економічних і політичних причин. Країна не змогла змінити структуру своєї економіки, заснованої на експорті сировини і залежності в цілому від іноземної донорської допомоги, в тому числі у забезпеченні фонда розвитку. Майже 80% фінансування в сільське господарство, освіту і медичне обслуговування надходить з іноземних джерел. Вони ж забезпечують до 30% національного бюджету.

У Гані поступово розвиваються виробничі кластери. Так, кластер Саме займається виробництвом і переробкою сільськогосподарської продукції. Він об'єднує 9000 фірм, на кожній з яких в середньому працює 5 – 10 осіб. Ринками збуту продукції кластеру є ринок Гани, деякі країни західної Африки. Основним недоліком розвитку кластеру є недостатнє використання науково – технічних розробок.

Не можна не відзначити, що уряду Дж. Куфуора вдалось вжити досить продуктивних кроків по зниженню залежності країни від зарубіжного фінансування. Так, суттєво знизився зовнішній борг Гани – з 8,4 млрд. дол. в 2005 р. до 2,14 млрд. в 2006 р. – за рахунок його списання в рамках програми допомоги найбільш біднішим країнам з високою заборгованістю і двосторонніх рішень ряду розвинутих держав.

На думку одного із ганських політиків, будівництво доріг, шкіл і лікарень на гроші, що позичаються за кордоном, не можна розглядати як розвиток як такий. Незважаючи на стабілізацію макроекономічних показників, безробіття (за різними оцінками, від 1 до 2 млн. чол.) низькі доходи характерні для переважної більшості громадян країни.

За оцінками місцевих аналітиків, основною причиною затримки у розвитку Гани, як і більшості інших постколоніальних країн в Африці, є те, що вона продовжує залишатися неререформованим в економічному, соціально-культурному і психологічному контекстах утворенням, яке орієнтоване на обслуговування не своїх власних, а зарубіжних інвесторів.

Негативно позначилася на фінансово-економічному становищі держави, підприємств і домогосподарств фінансова криза 2008-2009 років.

Значно скоротили кількість працівників ряд гірничовидобувних підприємств, у тому числі великий виробник платини компанія “Ломлін”.

Фондовий ринок в Гані тільки формується, хоча в країні діє регіональна фондова біржа. Важливою сферою розвитку Гани може стати туристичний сектор. За оцінками експертів, від туризму дохід країни у найближчі роки може скласти 4-5% ВВП. Відповідно, прибутки від туризму можна буде направити на вирішення соціально-економічних проблем Гани, насамперед проблеми бідності.

Уряду поки не вдалося суттєво покращити ситуацію в реальному секторі економіки. Біля 45% з 20 мільйонного населення країни живе за межею бідності, отримуючи менше 1 дол. США в день. Середньорічний дохід на людину складав в 2005 р. 304 дол. США. Багато бідних селянських сімей змушені продовжувати продавати своїх дітей, щоб якось вижити.

З метою допомогти країні Світовий банк на початку XXI ст.. прийняв рішення скоротити наполовину зовнішній борг країни, який складав на той час 6 млрд. дол. США.

У Гані поступово розвивається фінансовий ринок. На фондовій біржі Гани щорічно котируються цінні папери від 20-24 компаній. Рівень капіталізації фондового ринку країни складав від 1873 млн. дол.. США в 1994 р. до 382 млн. дол.. США в 2002 р. Річний обсяг торгів на фондовій біржі в Гані складав від 75 млн. дол. США в 1994 р. до 11 млн. дол. США в 2002 р.

Фондова біржа Гани (GSE) почала працювати з кінця 1990 р. На двох площадках цієї біржі 3 рази в тиждень ведеться торгівля звичайними акціями і корпоративними облігаціями. Основним індексом є GSE ALL Share. Його рівень зріс з 100 пунктів в 1990 р. до 1395,31 пункти в 2003 р.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи бюджету Гани?
2. Які основні видатки бюджету Гани?

3. Яку роль у доходах домогосподарств Гани відіграють перекази трудових мігрантів?
4. В чому полягають причини значної фінансової залежності Гани від міжнародної допомоги?

РОЗДІЛ 8. ФІНАНСОВА СИСТЕМА КОТ-Д'ІВУАРУ

Фінансова система Кот-д'Івуару (колишнього Берегу Слонової Кістки) включає в себе державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси підприємств і домогосподарств, фінансовий ринок. Темпи приросту ВВП на душу населення країни склали: в 1971-1980 рр. – 4,6%, в 1981-1990 рр. – 2,5%, в 1991-1999 рр. – 1,2%.

Очікувана тривалість життя в 1980 р. складала 49 років, а в 1997 р. знизилась до 47 років, дитяча смертність в 1980 р. складала 108 промілле, а в 1997 р. – 87 промілле, коефіцієнт смертності в 1980 р. складав 17 промілле, а в 1997 р. – 16 промілле. Питома вага міського населення у вказані роки збільшилась з 3,5% до 4,5%.

Частка експорту у ВВП країни складала: в 1970 р. – 36%, в 1980 р. – 35%, в 1990 р. – 32%, в 1997 р. – 48%, що забезпечувало значні доходи бюджету Кот-д'Івуару. Грошові перекази мігрантів в 2007 р. склали 282 млн. дол. США (1,6% від ВВП країни). В 2010 – 2011рр. доходи країни значно скоротилися із –за громадянської війни та різкого падіння експорту кави, який є основним експортним товаром країни.

Основою доходів бюджетів країни всіх рівнів є податкові надходження від фізичних і юридичних осіб. У Кот-д'Івуарі існує три шедулярних прибуткових податки. Це, по-перше, податок на доход від підприємницької діяльності в промисловості, сільському господарстві й торгівлі. Сплачується він головним чином дрібними товаровиробниками, торговцями й фермерами. Ставка податку становить 35%, при цьому 25% мобілізується в бюджет, а 10% надходить у Національний фонд капіталовкладень. По-друге, податок на комерційні доходи (сюди відносяться прибуток від нерухомості, рента). Ставка цього податку, так само як і податку на доход від підприємницької діяльності, становить 35%, однак вона може бути зменшена до 15%, якщо доход використовується на придбання цінних паперів, випущених місцевими банками. По-третє, це податок на заробітну плату, пенсії й інші виплати, яким обкладається 80% отриманої заробітної плати по ставці 1,5%.

Крім того, у Кот-д'Івуарі є загальний, або глобальний, прибутковий податок, що стягується за прогресивними ставками (максимальна – 60%). Ним обкладається також не весь доход платника податків, а його певні складові. Податкові законодавства різних країн включають у цю категорію різні види доходів з урахуванням персональних пільг. Наприклад, відповідно до податкового законодавства Кот-д'Івуара, при обкладанні глобальним прибутковим податком до дозволених відрахувань із валового доходу відносяться відсотки по позиках; періодичні виплати деяким особам (наприклад, батькам, дітям), здійснювані в добровільному або примусовому порядку; всі прямі податки; внески в пенсійні фонди й страхові премії. У Кот-д'Івуарі й у більшості франкомовних країн Африки відсутні персональні пільги. Замість цього оподатковуваний доход ділиться на частини по кількості членів родини платника податків. Наприклад, доход одруженої людини без дітей ділиться на дві частини. Якщо платник податків має двох дітей і дружину, його доход ділиться на три частини (на кожного з дітей припадає по половині частки) і т.д. Потім податкова ставка по прогресивній шкалі застосовується до отриманого в результаті розподілу часткам доходу, після чого визначається сума податку.

Така система підрахунку податку досить складна, що робить практично неможливим використати форми податкових декларацій. В результаті даний податок зачіпає головним чином робітників та службовців великих компаній. Це звужує сфери застосування загального прибуткового податку, зменшує обсяг ресурсів, які він може мобілізувати. Обкладання доходів населення двічі – шедулярним і загальним прибутковим податком – призводить до подорожчання відповідного адміністративного апарата, ускладнює контроль за сплатою, надаючи тим самим можливість відхилення від її.

Державні витрати в Кот-д'Івуарі в значній мірі направлялися на цілі, визначені президентами, які досить часто не мали нічого спільного з інтересами держави, а використовувалися в їх цілях. Значна частина державних доходів привласнювалася сім'ями і оточенням президентів, що й

викликало етнічні конфлікти, перевороти, громадянську війну, яка формально закінчилася лише у березні 2007 р. Так, після смерті президента Уфує-Буаньї його статки оцінювалися у 7-11 млрд. дол. Окрім того, йому належали десятки будинків у Парижі, у Швейцарії та Італії, контрольні пакети акцій кількох провідних західних компаній із торгівлі нерухомістю та ювелірних компаній.

Президент Республіки Кот-д'Івуар (у перекладі – Берег Слонової Кістки) Фелікс Уфує-Буаньї правив своєю країною 33 роки – від здобуття незалежності від Франції 1960 року і до своєї смерті 1993 року. Буаньї був жорстким автократом і не допускав інакодумства. Але Захід ставився до нього терпляче, бо Буаньї не вдавався до кривавих репресій і спромігся зробити з Берега Слонової Кістки світового лідера в експорті какао. За його правління Кот-д'Івуар залишався найбільш політично стабільною та найбагатшою країною франкомовної Африки. Досягнення чимале, якщо врахувати, що 18 млн. населення – це мішанина більш ніж 60 племен, між якими раніше точилися криваві війни.

Уфує Буаньї, селянин за натурою, ніколи не почувався комфортно в столиці Кот-д'Івуар. Розташований на мальовничому узбережжі Гвінейської затоки Абіджан називають “Парижем Африки”. Найкращі зразки колоніальної забудови гармонійно співіснують із сучасними хмарочосами та офісами компаній і банків. Місто тане в зелені, а вночі сяє неоновими вогнями. В Абіджані успішно працюють французькі та ліванські банки, офіси світових компаній, регіональна фондова біржа.

Але президент думками часто повертався до рідного села Ямусукро за 240 км на північ від Абіджана, тому 1983 року видав указ про перенесення столиці туди. Сховане в чагарниках савани Ямусукро на час народження президента нараховувало близько тисячі мешканців, а на час “призначення” столицею вже було провінційним містечком з 15 тисячами жителів. Зараз місто нараховує 200 тисяч мешканців.

Упродовж десятиох останніх років Фелікс Уфує-Буанї зробив надзвичайно багато для розвитку нової столиці. У місті було зведено президентський палац, який став домівкою і для наступних президентів, розкішний п'ятизірковий “Президент-готель”, модерної архітектури Політехнічний інститут та ще кілька відомих на всю Африку вищих учбових закладів, велетенський міжнародний аеропорт, який свого часу єдиний в Африці міг приймати надзвукові “Конкорди”. Більше того, в непоборному бажанні перетворити село на одну з модерних світових столиць, на “Версаль у савані”, Уфує-Буанї наказав вирити поруч із президентським палацом штучне озеро та запустити туди крокодилів.

А ще Уфує-Буанї наказав прикрасити місто численними пам'ятниками та монументами, головним чином собі. Президент помер, так і не завершивши свою земну мрію. Жодна урядова чи судова інституція до цього часу не переїхала з Абіджана до Ямусукро, як і посольства зарубіжних країн. “Мала батьківщина” Буанї залишається столицею лише за назвою.

В Ямусукро розташований найбільший християнський храм – базиліка Нотр-Дам-де-ла-Пе (собор Божої Матері Миротвориці). Ця католицька церква є дещо модифікованою копією базиліки святого Петра, що у Ватикані. Вона розрахована на 18 тисяч осіб – сім тисяч місць для сидіння та 11 тисяч стоячих. Книга рекордів Гіннеса вважає саме базиліку в Ямусукро найбільшим християнським храмом світу. Зведення базиліки обійшлося в 300-400 млн. доларів. Президент заявив, що збудував храм за власний кошт, але критики вказують, що за час будівництва базиліки зовнішній борг Кот-д'Івуару зріс удвічі. Багато істориків, архітекторів та мистецтвознавців критикують творіння за те, що воно є лише бездумною копією західного шедевру доби Ренесансу, що базиліка зведена в переважно мусульманському регіоні, у місті, більшість будинків якого не мають елементарної каналізації.

Християни невдоволені тим, що величний храм є пам'ятником культу особи президента, який проголосив себе 13-м біблійним апостолом. І справді,

на одному з вітражів базилики серед біблійних апостолів зображений і Фелікс Уфує-Буаньї.

Щоденно на службу Богу до базилики приходять лише кілька десятків католиків, а у свята – не більше трьох-чотирьох сотень. Святиня стоїть осиротілою, бо туристів також немає. Хто ризикне поїхати в повоєнну країну з високим рівнем злочинності? Єдиними “туристами” є військовослужбовці з міжнародного миротворчого контингенту ООН. Широкими, з вісьмома смугами руху вулицями Ямусукро, розрахованими на грандіозні державні паради, гуляють корови та кози. Їх випасають поруч із порожньою базиликою Нотр-Дам-де-Пе.

У бажанні примирити різні релігійні групи президент Уфує-Буаньї наказав збудувати в Ямусукро неподалік від базилики ще й Велику мечеть. Вона входить до списку 100 найбільших мечетей світу.

Наступник Фелікса Уфує-Буаньї президент Анрі Конан Беді також вирішив проявити себе будівничим і наказав звести у своєму рідному містечку Даукро, яке нараховує лише 14 тисяч мешканців, розкішну мечеть, хоча сам був християнином. Але це творіння не вдалося завершити, оскільки наприкінці 1999 року військові здійснили державний переворот, і Анрі Конан Беді змушений був утекти до Парижа в політичне вигнання. Зате президент встиг закінчити прокладання до свого містечка сучасного автобану зі столиці та збудувати у Даукро розкішні готель і нічний клуб. Він мав менше часу, тому не встиг назвати свою малу батьківщину новою столицею країни.

Негативно позначилися на фінансовій системі країни збройні сутички кінця 2010 – початку 2011 р. між прихильниками колишнього президента Кот - д'Івуару Л. Гбагбо та новообраного президента А. Уаттари. Арешт Л. Гбагбо французькими миротворцями поклав край цій громадянській війні весною 2011р.

В Кот-д'Іуварі розташована регіональна фондова біржа Західної Африки (БРВМ) - по суті, єдина регіональна біржа світу і головний інструмент єдиного фондового ринку 8 країни-членів УЕМОА (Бенін,

Буркіна-Фасо, Кот-д'Івуар, Малі, Нігер, Сенегал, Того і - з 1997 р. Гвінея-Бісау). Центральний офіс БРВМ знаходиться в м. Абіджані, тут же - комп'ютеризована біржова площадка. Національні представництва БРВМ є у восьми країнах – членах УЕМОА. На біржі котуються більше 40 компаній, є 2 площадки по торгівлі акціями, одна – з торгівлі облігаціями. З листопада 2001 р. біржа працює 5 днів на тиждень. Основний індекс – BRVN – 10, який враховує рух котировок по 10 компаніям, цінні папери номери яких є найбільшими ліквідними. Початковий рівень (100 пунктів) – у вересні 1998 р., на початок 2003 р. – 75,15 пунктів.

Запитання для самоперевірки

1. Які доходи Кот-д'Івуару?
2. Які видатки країни?
3. Які причини неефективного витрачання державних коштів в Кот-д'Івуарі?
4. В чому полягають причини фінансової нестабільності в країні?

РОЗДІЛ 9. ФІНАНСОВА СИСТЕМА МАВРИТАНІЇ

Фінансова система Мавританії включає державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси підприємств і домогосподарств, фінансовий ринок, який тільки починає розвиватися. Темпи приросту ВВП на душу населення склали: в 1971-1980 рр. – 0,5%, в 1981-1990 рр. – 5,8%, в 1991-1999 рр. – 1,5%. Частка експорту у ВВП країни складала: в 1970 р. – 41%, в 1980 р. – 37%, в 1990 р. – 46%, в 1997 р. – 50%, що забезпечувало значні доходи держави. Негативно позначилися на фінансовій системі країни бойові дії (разом з Марокко проти Алжиру за територію Західної Сахари).

Грошові перекази мігрантів склали в 2007 р. 103 млн. дол. США (3,9% від ВВП країни).

Обсяг експорту з України до Мавританії в 2004 – 2008 рр. не перевищував по більшості товарних груп 1%, хоча експорт продовольства з нашої країни до Мавританії у цей період був найбільшим щодо країн Західної Африки (5,3 млн. дол. США).

Мавританія є однією з найбідніших країн світу, хоча вона має великі родовища нафти, але їх розробка розпочалася лише недавно. За словами міністра економіки і розвитку реальний видобуток нафти в середині 2007 р. знаходився на рівні 25 тис. барелів на добу, тоді як прогноз був біля 75 тис. барелів щоденно. З 2000р. зростає інтерес міжнародних ТНК до видобутку мідної руди в Мавританії.

Мавританське узбережжя – одне з найбагатших за кількістю ресурсів у світі, до того ж експорт риби є важливим джерелом валютних доходів країни.

Складна етнічна і кланово-племінна структура мавританського суспільства, відносна слабкість держави є природним бар'єром для модернізації соціально-економічного життя, яка так необхідна країні. ВВП на душу населення в Мавританії в 2005 р. оцінювався в 560 дол. в рік, ріст населення становив 2,9% в рік, при тому що 46% мавританців живуть за межею бідності. В 2010р. ВВП країни на одну особу склав 1,9 тис. дол. США, а частка населення, молодшого за 25 років, склала 59,3%.

В економічній сфері в останні роки склалась якісно нова ситуація. Протягом незалежного розвитку Мавританія, поставляючи на зовнішній ринок переважно залізну руду, рибу, мідь і золото, не могла покрити зростаючих потреб, що призвело до величезної державної заборгованості. В 2001 р. австралійська компанія Вудсайд відкрила в Мавританії нафтові родовища, і з цього часу вся країна живе очікуванням нафтового бума, за прикладом країн Персидської Затоки. Доходи від експорту зможуть, як очікується, перекинути країну відразу в XXI століття. За попередніми оцінками, мова йде про запаси в 600 млн. бар., розташованих в територіальних водах. Експорт нафти, за прогнозами експертів, може збільшити показник річного доходу на душу населення до 1500 дол. в 2011 р. Разом з початком розробки нафтових родовищ намітився ріст виробництва і в інших галузях.

Пожвавлення економічної кон'юнктури в Мавританії і покращання макроекономічних показників (за результатами 2006 р.) вивели країну в лідери Африканського континенту по темпах економічного розвитку. Згідно з даними Економічної комісії ООН для Африки, ріст ВВП склав 19,8% (!), на другому місці опинилась Ангола (17,6%), а на третьому – Мозамбік (7,9%). В цьому зв'язку стає зрозумілий стриманий оптимізм керівника Мавританії, який пов'язує свої сподівання на вирішення найгостріших проблем країни за рахунок довгоочікуваних нафтових доходів (за деякими оцінками, вони серйозно завищені). Але тут виникає питання, чи зможе поки ще слабка країна, використовуючи ці доходи, модернізувати мавританське суспільство?

Проблемою для Мавританії є значний вплив військових на політичну систему країни, що ускладнює її розвиток фінансової системи країни.

Тримільйонна Мавританія, колишня колонія Франції, здобула свою незалежність 1960 року, але перші вільні та демократичні вибори відбулися лише в березні 2007 року. На них переміг Сіді Улд Шейх Абдаллахі. За півтора роки правління він проявив себе бездіяльним та нездатним вирішувати проблеми країни. Чаша терпіння переповнилася, коли Абдаллахі

зробив спробу змістити з посади одного з чільних армійських офіцерів. В серпні 2008 р. військові змістили самого президента. Хунта пообіцяла дотримуватися всіх міжнародних угод та домовленостей Мавританії.

Військовий лідер Мавританії генерал Мохаммед ульд Абдель Азіз, який захопив владу в 2008 році, був оголошений переможцем президентських виборів, що відбулися 18 липня 2009 року. Він отримав підтримку 52,58% виборців, які брали участь у голосуванні. Найближчий суперник Мохаммеда Азіза – Мессауд ульд Бульхейр, який представляв опозиційні сили, отримав лише 16,29% голосів. Мессауд ульд Бульхейр вже поставив під сумнів підсумки виборів, назвавши їх спробою організаторів перевороту “легалізувати захоплення влади”. Разом з іншими представниками опозиції він закликав “компетентні органи не визнавати результати виборів, а народ Мавританії “приготуватися до боротьби”. За індексом демократії країна в 2010р. займала 115 місце серед 167 країн світу, за рівнем корупції – 143 місце серед 178 країн світу та територій, за рівнем свободи преси – 181 місце серед 196 країн і територій світу.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи бюджету Мавританії?
2. Які основні видатки бюджету Мавританії?
3. Чим можна пояснити високі темпи розвитку країни в першій половині першого десятиріччя XXI ст.?
4. Чим характеризуються доходи домогосподарств у Мавританії?

РОЗДІЛ 10. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТОГО

Фінансова система Того включає державні та місцеві фінанси, фінанси підприємств та домогосподарств, фінансовий ринок, який починає розвиватися. ВВП (за ПКС) складав в 2000 р. 7,3 млрд. дол., а на душу населення – 1500 дол. США.

Темпи приросту ВВП на душу населення в країні склали: в 1971-1980 рр. – 1,6%, в 1981-1990 рр. – 6,2%, в 1991-1999 рр. – 0,2%.

Частка експорту у ВВП країни складала: в 1970 р. – 50%, в 1980 р. – 51%, в 1990 р. – 33%, в 1997 р. – 31%, що забезпечувало значні доходи держави. Грошові перекази мігрантів із-за кордону в 2007 р. склали 142 млн. дол. США (0,4% від ВВП країни). В 2009р. український експорт до Того за основними групами товарів навіть не становив 1%, хоча потенціал торгівлі Того з Україною є набагато більшим.

Податкові надходження складають основну частину надходжень бюджетів всіх рівнів.

В основі системи оподаткування Того лежить Кодекс права. Це комплексний документ, який регулює всі сторони комерційної діяльності в країні. Суб'єктами оподаткування є фізичні, юридичні особи і прирівнені до них різні комерційні організації і підприємства, які у відповідності з Кодексом сплачують прямі чи непрямі податки. Прямі податки включають в себе відрахування від прибутків промислових і торгових підприємств, надходження від загального подохідного податку, податки на прибутки неторгових закладів і об'єднань. Державні підприємства весь чистий прибуток перераховують у доход держави.

Підприємства сплачують наступні податки:

- податок з торгового обороту – 2%;
- податок на прибуток – 40%;
- відрахування в національний фонд розвитку (інвестицій) – 0,5% від торгового обороту;
- податок на нерухомість – 10% від вартості орендної плати;

- професійний податок – 6% з торгового обороту;
- відрахування на соціальні потреби – 6% від суми зарплати, що виплачується персоналу фірми;
- спеціальні виплати на розвиток житлового будівництва – 1% від суми зарплати, що виплачується всьому персоналу фірми;
- реєстраційні збори;
- податок на підприємця – 18,1% від суми зарплати персоналу фірми;
- митні збори – 2% від вартості імпортного товару.

Крім того, фірма вносить гроші в партійну касу на забезпечення безпеки країни, здійснює інші пожертвування. Вважається, що такі виплати вона робить добровільно, однак насправді спеціальні служби стежать за цим і у випадку затримки надходжень нагадують підприємцю про його борг. Сума таких виплат досягає 2% від прибутку.

Кодекс передбачає досить великі штрафи – від 500 тис. до 1 млн. фр. тільки за неохайне ведення бухгалтерії. Випадки ж умисного приховування доходів від податкової служби караються в карному порядку. Кодекс розрізняє періоди активної діяльності підприємств і їх застою в справах. У період спаду більшість з них сплачують податок від 1 до 2% з торгового обороту або обумовлену законом тверду суму з кожної тисячі франків.

Майже всі підприємства сплачують податок на займану ними площу: від 1 до 5% вартості орендної плати, найкрупніші з них сплачують до 10%.

Кодекс регламентує податок на транспорт. Базою його нарахування для легкових автомобілів особистого користування є потужність двигуна.

Комерційний транспорт поділяється на пасажирський і вантажний. Для них встановлюється (залежно від кількості місць для першого і вантажопідйомності для другого) річний торговий оборот, з якого нараховується податок у розмірі 12%. Так, для легкових автомобілів з 5 пасажирськими місцями (таксі) і двотонних вантажних автомобілів річний торговий оборот визначений Кодексом у розмірі 900 тис. фр., а для автобусів (40 місць) і 30-тонних вантажівок – відповідно 4 млн. і 5,6 млн. фр. Вісім

колонок Кодексу визначають торговий оборот, по суті, для всіх видів автомобілів, що експлуатуються в Того, з яких стягується вищевказаний податок (12%). Під це оподаткування підпадають машини урядового парку та іноземних туристів, машини, що курсують між митницями сусідніх країн, автомобілі податкової служби, транспорт з дипломатичними номерами, а також машини спеціального призначення (пожежні, санітарні та ін.).

Кодекс не обходить увагою виробництво напоїв, особливо пива. В столиці податок вище, ніж в інших районах країни і складає від 50 до 200 тис. фр. в рік. Приблизно такі ж податки сплачують комерційні підприємства. Податок цей вважається спеціальним, а збирається за право виробляти і продавати пиво, соки, лимонад, кока-колу і т.д. По суті, це оплата торгового і виробничого патенту, що видається владою особам, зацікавленим в такого роду діяльності. Крім того, з кожної проданої пляшки мінеральної води, лимонаду стягується в доход держави 5 фр., з пляшки шампанського – 210 фр., з 1 кг борошна – 5 фр., з літра олії – 10 фр. Додатково до перерахованих податків магазини беруть безпосередньо з покупця ще 2% від вартості покупки.

Кодекс розрізняє вікові групи платників податку. Так, з довічної ренти особи до 50 років платять 70% від отриманої з неї суми, старші на 9 і більше років – відповідно 50%, 40% і з 69 років виплачують тільки 30%.

Статті Кодексу визначають систему підрахунку чистого доходу сім'ї, який обкладається податком. З загального доходу вираховується 48 тис. фр. на утримання одного утриманця, 120 тис. – на двох і 432 тис. – на 6 і більше утриманців, якими вважаються діти, включаючи студентів інститутів, непрацюючих родичів по висхідній і нисхідній лініях. Кількість утриманців підтверджується податковим комісаром, який у відповідності з Кодексом нараховує податок в процентах. Після вказаних вирахувань, з сум річного доходу, що залишились, стягується податок в таких розмірах:

від 181 тис. до 250 тис. фр. (мінімальна) – 10%;

від 251 до 400 тис. фр. – 14%;

з 1,6 млн. до 2,5 млн. фр. – 30%;

більше 12 млн. фр. – 55%

Особи, які отримують зарплату, пенсії, ті, що живуть на ренту, а також отримують інші доходи, сплачують ще один, так званий громадянський податок. Його сума залежить від доходу і коливається від 15000 до 3000 фр. в рік. Від сплати податку звільняються особи молодше 18 років і старше 65 років. Військові пенсіонери сплачують тільки половину цього податку.

З осіб, що займають місце на ринку, податок береться один раз в п'ять днів; з бродячих торговців – один раз в два дні. Сума податку для цієї категорії торговців в Кодексі не вказана. Але в ньому обумовлена річна сума ринкових зборів. Вона дорівнює 50 тис. фр. для осіб, що торгують з автомобіля; 5 тис. фр. – що займають місце тюками, кипами; 1000 фр. платять всі інші торговці.

Казино зобов'язане щомісячно сплачувати 100 тис. фр. тільки за те, що воно існує. До цього додається щотижневий податок на прибуток, який дорівнює 5% – з 20 тис. фр., 20% – з 40 тис. фр., 40% – з 5000 тис. фр. При цьому Кодекс передбачає випадки, коли вся сума податків по казино може бути змінена в той чи інший бік. Кабаре, нічні бари сплачують щомісячний податок від 5 тис. до 25 тис. фр.; кінотеатри, цирки, атракціони, мюзик-холи, дансинги, вар'єте сплачують податок від 10 до 20% прибутку. Особливо обумовлюється торгівля нафтопродуктами. З кожного проданого літра бензину, гасу, масла, нафти по всій країні відраховується в бюджет держави 10 фр. Природно, що, крім цього податку, нафтопродукти обкладаються і всіма іншими податками.

Надмірне оподаткування доходів домогосподарств негативно впливає на показники рівня життя, хоча тут є певні зрушення. Очікувана тривалість життя з 1980 по 1997 р. залишилася без змін (49 років). Трохи зменшилася дитяча смертність: з 110 промілле в 1980 р. до 86 промілле в 1997 р. Коефіцієнт смертності у вказані роки також не змінився (16 промілле), зросла питома вага міського населення: з 23% до 32%.

Фінансово-економічна криза 2008-2009 років негативно позначилась на фінансово-економічній системі країни, на доходах багатьох домогосподарств.

Запитання для самоперевірки

1. Яка структура фінансової системи Того?
2. Які податки сплачують юридичні особи в Того?
3. Які податки сплачують фізичні особи в Того?
4. Які особливості оподаткування торгівлі в Того ви можете назвати?

Література до II частини

1. Абрамова И.О. “Возникающие” и несостоявшиеся государства в мировой экономике и политике. / И. О. Абрамова, Л. Л. Фитуш, А. А. Сапунцов. – М.: Институт Африки РАН, 2007. – 280 с.
2. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: навч. посіб. / В.В. Безуглий. – К.: ВЦ “Академія”, 2005. – 704 с.
3. Глухов В.В. Налоги. Теория и практика. / В. В. Глухов, И. В. Дольдэ. – С-Пб.: Специальная литература, 1996. – 282 с.
4. Дегтерёв Д. Фондовые биржи стран Африки/ Д. Дегтерев // Азия и Африка сегодня. – 2004. - №5. – с.45 – 50.
5. Дейч Т. Л. «Большая игра»: Китай и США на Африканских сырьевых рынках/ Т. Л. Дейч // Азия и Африка сегодня. – 2010. - №8. – с.15 – 20.
6. Державні фінанси в розвиткових та перехідних країнах / пер. з англ. – К.: “К.І.С”, 2006. – 400 с.
7. Іке Оконта. Пані “Велика нафта” / Іке Оконта //День. – 2004. – 21.04. – с. 8.
8. Кананыхина К.С. Студенчество Нигерии: достижения и перспективы / К. С. Кананыхина // Азия и Африка сегодня. – 2009. – №8. – С. 55-58.
9. Каспрук В. Нафтовий гігант на глиняних ногах / В. Каспрук // День. – 2006. – 8.02. – С. 3.

- 10.Княздвірська Н. Енергоресурси країн Африки в контексті запитів України / Н. Княздвірська // Економіка України. – 2009. – №3. – С. 73-79.
- 11.Куприянов П. Гана: 50-летие независимости / П. Куприянов // Азия и Африка сегодня. – 2007. – №6 – С. 41-43.
- 12.Масляк П.О. География Африки. / П. О. Масляк, П.Г. Шищенко. – К.: Стафер-2, 1999. – 160 с.
- 13.Мохова И. Демократия в Мавритании: вариант развития / И. Мохова // Азия и Африка сегодня. – 2007. – №8. – С. 31-35.
- 14.Маценко И.Б. Африка: социальное развитие и стратегия самообеспечения. / И. Б. Маценко. – М.: Наука, 1990. – 148 с.
- 15.Невский А.Ю. Африка: сырье и развитие. / А. Ю. Невский. – М.: Наука, 1990. – 170 с.
- 16.Павлова В.В. Африка: демократизация экономики. / В. В. Павлова. – М.: Наука, 1991. – 220 с.
- 17.Саватеев А.Д. Исламский цивилизационный проект в тропической Африке – ответ на вызовы Запада? / А. Д. Саватеев // Социокультурное пограничье как феномен мировых и российских трансформаций. – М., 2007. – 123 с.
- 18.Самуэль Ананьяоха. Нигерия накануне и после президентских выборов / Самуэль Ананьяоха. // Азия и Африка сегодня. – 2007. – №9. – С. 36-41.
- 19.Семиволос І. Шкала вразливості/ І. Семиволос // Український тиждень. – 2011. – 11. 02. – с. 34 – 35.
- 20.Скоропад О. Нігерійський інтерес / О. Скоропад // День. – 2007. – 29.09. – С. 3.
- 21.Снежко Е. Гостям всегда рады / Е. Снежко // Инвестгазета. – 2009. – 12-18.10. – С. 22-23.

- 22.Соколова З. С. Стратегічні позиції міжнародних ТНК у Західній Африці/ З. С. Соколова // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. -№3. – с. 58 – 61.
- 23.Соколова З. С. Прогнозна оцінка диверсифікації українського експорту до країн Західної Африки/ З. С. Соколова // Економіка України. – 2011. - №4. - с. 67 – 76.
- 24.Страны и регионы мира 2003: Экономико-политический справ очник / под ред. А.С.Булатова. – М.: Проспект, 2003.
- 25.Шиманський О. Азіз єсмь цар / О. Шиманський // Україна молода. – 2008. – 8.08. – С. 6.
- 26.Шиманський О. “Тринадцятий апостол” із Кот-д-Івуару / О. Шиманський // Україна молода. – 2008. – 17 грудня. – С. 9.
- 27.Шніцер М. Порівняння економічних систем / И. Шніцер / пер. з англ. – К.: Основи, 1997. – 519 с.
- 28.Юрковський В.М. Країни світу. / В. М. Юрковський. – К.: Либідь, 1999.
- 29.Altbach P.G. Globalization and University Myths and Realities in the World of Inequality // Tertiary Education and Management. – 2004. – 1. – P. 39.
- 30.<http://www.fr.alakhvar.info>
- 31.<http://www.Ebiravoneainternational.org>.

ЧАСТИНА III

ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АФРИКИ

РОЗДІЛ 11. ФІНАНСОВА СИСТЕМА АНГОЛИ

Фінансова система країни включає державний бюджет, бюджети провінцій, місцеві фінанси, фінанси підприємств і домогосподарств, фінансовий ринок, який тільки починає розвиватися.

Інфляція в країні в 2009р. складала 13,7%, в 2010р. – 13,2%, в 2011р. – 12,7%, в 2012 – 2013 рр. вона буде знаходитися на рівні 11,7 – 12,2%, за прогнозами експертів.

ВВП Анголи (за ПКС) складав в 2000 р. 10,1 млрд. дол. США, а на душу населення 1000 дол. США. Рівень безробіття в країні складав 50%. Галузева структура ВВП Анголи була наступною: промисловість – 60%, послуги – 33%, сільське господарство – 7%. В 2005р. ВВП країни склав 11,4 млрд. дол.. США, а населення - 13,9 млн. осіб. В 2006р. ріст ВВП країни склав 17,6%.

Основні доходи Ангола отримує від експорту природних ресурсів, насамперед нафти. В останнє десятиріччя, після закінчення бойових дій в окремих провінціях, поступово зростають доходи від туризму. Значними є перекази мігрантів: в 2000 р. вони склали 969 млн. дол. (2,2% від ВВП).

Ангола є другим за величиною виробником та експортером нафти в районі Субсахарської Африки після Нігерії. Вона має 9 млрд. т. доведених покладів цієї сировини. Обсяги її видобутку в 2005 р. досягли 1,6 млн. барелів нафти за добу проти 850 тис. барелів у 2003 р. завдяки відкриттю нових родовищ, а в 2010 році – 1,9 млн. барелів на добу. Більша частина ангольської нафти видобувається на офшорних ділянках та експортується до США. Серед найактивніших виробників тут – американські фірми “Шеврон-Тексако” та “Ексон”. Не відстають від американців і китайські споживачі енергоносіїв. У 2004 р. Китайський банк надав Анголі кредит в сумі 2 млрд.

дол. без будь-яких вимог проведення реформ, а в 2005-2006 рр. збільшив позику ще на 3 млрд. дол. в обмін на постачання нафти.

В 2009р. китайська компанія CNOOC спільно з іншою компанією з КНР – Сінапек придбали за 1,3 млрд. дол. США частину ангольського нафтового родовища площею 5090 км за 150 км від узбережжя Анголи. На частку китайських компаній припадатиме 20% видобутку, 10% припадатиме на частку американської компанії Marathon, яка володіє часткою в цьому родовищі в розмірі 30%.

Значні витрати з бюджету країни направляються на відновлення інфраструктури, яка в значній мірі була знищена за кілька десятиліть років постійних військових конфліктів на території Анголи. Певні кошти виділяються на початкову освіту, на охорону здоров'я, соціальний захист.

Дуже складними є фінансово-економічні відносини центру з окремими провінціями, насамперед з тими, де видобувають нафту. Вони вимагають все більшої частки доходів від видобутку нафти, які отримує держава. Ангола поступово розвиває торгово – економічні зв'язки в рамках Спільного ринку Східної та Південної Африки (КОМЕСА). В 2000р. обсяг торгівлі з країнами КОМЕСА складав 70 млн. дол. США, а в 2002р. він зріс до 198 млн. дол. США.

Донедавна головним інвестором економіки Анголи була Південно-Африканська Республіка, а тепер – КНР.

Для КНР Ангола – головний постачальник нафти і другий (після Саудівської Аравії) серед її експортерів. При участі Китаю в Анголі будуються лікарні, школи, стадіони, інститути, системи водозабезпечення, відкривається залізниця “Бенгела” – від узбережжя Атлантичного океану до кордонів з Замбією і ДРК. Ангольський уряд надає перевагу китайським фірмам при реконструкції інфраструктури, тому що вони надають технології, матеріали і кваліфіковані кадри за більш низькими цінами. Китайська компанія ZTE вклала 400 млн. дол. США у модернізацію та розвиток телевізійної та телефонної сіток в країні та в створення науково дослідних

центрів в цій області. В кінці 2009р. була майже завершена реконструкція аеропорту м. Луена, яка коштувала 9 млн. дол. США, тепер аеропорт зможе приймати літаки типу Боїнг. Однак, побоюючись залежності від Китаю і вже відчувши на собі тиск західних партнерів, Ангола відмовилась в 2007 р. від контракту з китайцями на будівництво нафтопереробного заводу вартістю в 3 млрд. дол.

В цілому ставлення ангольців до китайської торгово-економічної експансії не можна оцінювати як однозначно позитивне. Досить часто звучать висловлювання про те, що Китай надає Анголі величезні можливості, але водночас несе і серйозну загрозу. Цю загрозу бачать у надходженні дешевої китайської продукції, яка заважає розвитку місцевої промисловості, в першу чергу текстильної. Зростає стурбованість ангольців і у зв'язку з нееквівалентним обміном своїх невідновлюваних природних ресурсів на китайську кінцеву продукцію або напівфабрикати. Незадоволення викликає і несправедлива система оплати праці ангольських робітників і службовців на китайських підприємствах, і завезення робочої сили з Китаю при надлишкових місцевих кадрах низької кваліфікації. До того ж багато країн континенту мають від'ємний баланс зовнішньої торгівлі з КНР. І, звичайно, існують небезпідставні побоювання, що всі ці кредити, інвестиції і т.п. служать збагаченню місцевої еліти, а не потребам знедолених верств населення і вирішенню проблеми розвитку Анголи та інших країн Африки.

Не дивлячись на ці побоювання імпорт Китаєм ангольської нафти став головним фактором стрімкого зростання китайсько-ангольського товарообороту, який в 2008р. склав 25,3 млрд. дол. США, що зробило Анголу провідним торговим партнером Китаю в Африці. При цьому за обсягом в торгівлі Китай більше, ніж у 2 рази випередив США.

Фінансовий стан домогосподарств Анголи знаходиться у дуже складній ситуації у зв'язку з постійними військовими конфліктами на території країни. У доходах домогосподарств значною є частка від тіньової економіки. Темпи

приросту ВВП на душу населення в Анголі в 1971-1980 рр. складала 4,5%, в 1981-1990 рр. – 3,81%, в 1991-1999 рр. – 0,3%.

За рівнем ВВП на душу населення Ангола знаходилася на початку XXI століття серед найбідніших країн світу. В кінці першого десятиріччя XXI ст. ситуація трохи покращилася, дякуючи зростанню доходів від видобутку та експорту нафти. Проблемою є зростаюча диференціація в доходах населення, висока смертність, в тому числі дитяча, хоча тут є певні зміни. Очікувана тривалість життя в Анголі в 1980 р. складала 41 р., в 1997 р. – 46 років, а в 2005р. – 46,7 років; дитяча смертність скоротилася з 1980р. до 1997р. з 154 промілле до 125 промілле. Коефіцієнт смертності в Анголі зменшився з 23 промілле в 1980 р. до 19 промілле в 1997 р. Питома вага міського населення зросла з 21% в 1980 р. до 32% в 1997 р.

Негативно позначилася на фінансовій системі країни світова фінансова криза 2008-2009 рр. В Анголі відбулися масові скорочення на підприємствах гірничовидобувної галузі, а іноземні інвестори почали скорочувати інвестиції у цю галузь, або взагалі від них відмовилися. Все це призвело до зростання в Анголі так званих “працюючих бідних”, тобто тих, хто живе на 1 дол. США в день.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи бюджету Анголи?
2. Які основні видатки бюджету Анголи?
3. Як впливає на розвиток фінансово-економічної системи Анголи її співробітництво з Китаєм?
4. Які основні доходи і видатки домогосподарств?

РОЗДІЛ 12. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ КОНГО

Фінансова система Демократичної Республіки Конго (ДРК) включає державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси підприємств і домогосподарств, фінансовий ринок, який тільки починає розвиватися. В країні поступово зменшується рівень інфляції. В 2009р. він складав 46,9%, в 2010р. – 24,5%, в 2011р. – 22%, в 2012 –2013 рр. (за прогнозами експертів) він знаходитиметься на рівні 17,1 – 19,6%.

Значні доходи в бюджети різних рівнів приносить видобуток та експорт міді, золота, діамантів, а в останні роки – нафти. Країна отримує певну фінансову допомогу з боку розвинутих країн, міжнародних фінансових організацій, КНР.

ВВП країни на душу населення в 2005р. склав 1,8 тис. дол. США.

Дуже великі видатки держава змушена витратити на утримання армії, поліції, органів управління, а також на усунення наслідків постійних військових конфліктів в країні. Багато жителів ДРК із-за цього залишило країну, а їх грошові перекази допомагають виживати їх родичам всередині країни. В 2007 р. ці перекази склали 636 млн. дол. США (7,6% від ВВП країни).

Країна здобула незалежність 1960 року, і її першим і останнім до цього часу демократично обраним лідером був прем'єр-міністр Патріс Лумумба, якого вбили в 1961 році. Відразу ж після здобуття незалежності розпочався конфлікт між багатими і бідними провінціями. Дві найбагатші – Катанга та Касай – проголосили незалежність. Після п'яти років громадянської війни влада перейшла до військового диктатора Джозефа Мобуту, який в рамках африканізації перейменував країну на Заір та правив нею впродовж 32 років. Себе він перейменував у Мобуту Сесе Секо Куку Нгбенду ва За Банга, що означало “могутній воїн, який з огляду на свою надзвичайну витримку і волю виходить переможцем у кожній битві і залишає по собі лише згарище”.

“Непереможний воїн” Мобуту був усунений від влади в результаті військового перевороту 1997 року на чолі з Лораном Кабілою і невдовзі помер. За роки диктатури він встиг накопичити на особистих рахунках у закордонних банках 4 млрд. доларів. Після його смерті боротьба за владу так і не була завершена. 2002 року, коли Кабілу застрелив один з його офіцерів, було оголошене перемир’я та розпочалася підготовка до виборів, які, власне, і відбулися недавно. Обов’язки президента в цей період виконував син застреленого Кабіли – Джозеф. Громадянська війна в Конго була найкривавішим конфліктом на нашій планеті з часів закінчення Другої світової війни. Але в період так званого перемир’я в країні щомісяця гинули в боях приблизно 38 тисяч осіб.

Політична та економічна нестабільність в країні призвела до зниження торгівлі ДРК з країнами Спільного ринку Східної та Південної Африки (КОМЕСА). Так, в 2000р. її обсяг складав 141 млн. дол. США, а в 2002 р. знизився до 71,4 млн. дол. США.

У Демократичній Республіці Конго (колишній Заїр) в кінці липня 2006 р. відбулися перші президентські вибори – перше демократичне волевиявлення народу на багатопартійній основі за останні 45 років. За президентську посаду змагалися 33 кандидати, а за 500 місць в парламенті – 9 тисяч претендентів. Аналітики сходяться на думці, що ці вибори в Конго були найважливішою подією для Африки починаючи з 1994 року, коли в результаті демократичних виборів було покладено кінець режиму апартеїду в Південно-Африканській Республіці.

Гігантська країна має лише кілька проїзних доріг, тому до багатьох із 50 тис. виборчих дільниць урни та бюлетені потрапили із запізненням. За виборами, на організацію і проведення яких ООН витратила рекордну суму в 460 млн. доларів, спостерігали 1200 закордонних спостерігачів. Крім того, за перебігом виборів стежили 17 тисяч 600 миротворців ООН та двотисячний військовий контингент із країн ЄС. Населення Конго і світова спільнота сподіваються, що демократичні вибори в Конго нарешті покладуть кінець

затяжній громадянській війні 1996-2002 років у цій країні, яка забрала життя приблизно 4 млн. чоловік.

Конго, яке за розмірами дорівнює всій Західній Європі і за площею території є третьою країною Африки (2344860 кв. км) надзвичайно багате на мінеральні ресурси, мідь, золото та діаманти, але з 60 млн. мешканців цієї країни більшість є дуже бідними і виживають на менш ніж один долар на день.

На президентську посаду в 2006 р. претендували всі чотири віцепрезиденти країни, які отримали свої посади 2003 року на підставі угоди про тимчасовий розподіл влади. Лише за кілька днів до виборів три головні збройні угруповання у східній провінції Ітурі погодилися скласти зброю.

В липні 2006 р. Президентом ДРК став Джозеф Кабіла, якому прийдеться вирішувати дуже важкі проблеми з наповненням державного бюджету, з погашенням великого зовнішнього боргу. Величина цього боргу – біля 8 млрд. дол. США, тоді як бюджет країни дорівнює 1,3 млрд. дол. США, більша частина якого направляється на заробітну плату державним службовцям.

Негативно вплинула на фінансову систему країни, на фінанси підприємств і домогосподарств фінансова криза 2008-2009 років. На 200 тис. була скорочена чисельність працівників в системі міністерства шахт ДРК, ще стільки ж планується звільнити у найближчий період. Кількість людей, які потребували іноземної гуманітарної допомоги в ДРК, зросла в 2009 р. до 250 тисяч.

В 2009 р. через кризу більшість з 61 працюючих в країні іноземних компаній скоротили свої інвестиційні плани з розробки покладів міді, кобальту, алмазів або повністю від них відмовилися.

В 2010-2011 р. ситуація почала покращуватися. Насамперед за рахунок інвестицій КНР в гірничовидобувну промисловість.

Існуючі обмеження в розвинутих країнах на фінансово-економічні відносини з ДРК все більше посилюють співробітництво цієї країни з Китаєм. Недавно китайські нафтові компанії підписали контракти на експлуатацію родовищ та видобуток нафти з цією країною.

Свій найбільш амбіційний задум в Африці Китай збирається насамперед реалізувати в Демократичній Республіці Конго, вклавши в розвиток її інфраструктури і гірничовидобувну промисловість приблизно 12 млрд. дол. за 15 років. Цей мегапроект цікавий не тільки своїми масштабами, а й багатогранністю, представляє собою свого роду перспективну модель афро-китайської співпраці. Планується, що спільне підприємство Socomin вкладе 3 млрд. дол. у видобуток покладів і розробку їх нових родовищ, а прибутки від його діяльності, тобто від поставок в КНР гірничорудної сировини (міді, кобальту, золота, нікелю) підуть у встановлені договором строки на компенсацію інвестиційних витрат китайській стороні. Намічено також виділити 9 млрд. дол. на здійснення амбіційного інфраструктурного проекту, який включає п'ять пріоритетних напрямів діяльності, визначених президентом ДРК Дж. Кабілою, а саме – забезпечення населення водою, електрострумом, розвиток освіти, охорони здоров'я і транспорту. Китайські компанії повинні збудувати електростанції і мережі високовольтних передач, 49 центрів розподілу питної води, 31 госпіталь (кожний на 150 ліжок), 145 центрів охорони здоров'я (кожний на 50 ліжок), 4 великих університети, будинок парламенту і 20 тис. квартир. Найбільша китайська залізнична компанія CREC планує збудувати або відновити залізничні дороги (3,2 тис. км), які з'єднають столицю з портами на Атлантичному океані і найбільшими економічними центрами на південному сході країни, а останні – з північним сходом. Крім того, планується будівництво автодоріг (3,4 тис. км), а саме в Кіншасі і навколо неї. Згідно з домовленостями, тільки один із п'яти працюючих в рамках всього мегапроекту може бути китайським. В кожному проекті 0,5% інвестицій повинні витратитися на передачу технологій і

навчання конголезького персоналу, 1% – на розвиток соціальної сфери і 3% – на захист навколишнього середовища.

Китайсько-конголезький мегапроект став великою несподіванкою для МВФ, МБРР і АфБР. Ці міжнародні інститути не впевнені в тому, що ця угода відповідає одній із головних вимог до країн з низьким рівнем доходу, яких торкається міжнародна ініціатива по зниженню боргового тягаря, а саме – не укладати угод про нові кредити, які збільшують заборгованість. А борг у ДРК величезний – більше 8 млрд. дол. Крім того, викликає сумнів здатність конголезької держави, її корумпованої бюрократії контролювати виконання досягнутих з КНР домовленостей. Правда, кредити і позики з державного китайського банку (Eximbank) планується напряму направляти китайським компаніям (Sinohydro, CREC), які реалізують інфраструктурний проект. Це обнадіює президента Дж. Кабілу, який заявив, що такий підхід “вперше в історії країни дасть конголезцям відчуття, що кобальт, мідь і нікель служать їхнім інтересам”.

Як і в інших країнах регіону, Китай вступає в ДРК в гостру конкуренцію за стратегічну сировину з країнами Заходу і ПАР. І експерти передбачають, що кращі активи опиняться під контролем китайських компаній. Це пов’язано з тим, що західні компанії, на відміну від китайських, обмежені в своїй діяльності вищевказаними вимогами міжнародних інститутів. До того ж західні приватні інвестори бояться вкладати капітали без підтримки своїх держав в політично нестабільну, фактично некеровану країну з катастрофічно високим рівнем корупції. А ось китайські компанії цього не дуже бояться, оскільки вони є державними, і сміливість, масштабність їх діяльності, яка у випадку успіху може створити базу для соціально-економічного відновлення ДРК, зробила Дж. Кабілу найнадійнішим партнером Китаю.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи бюджету Демократичної Республіки Конго?

2. Які основні видатки бюджету країни?
3. Як впливають на фінансову систему країни політична нестабільність, військові конфлікти між різними групами населення?
4. Які основні доходи і видатки домогосподарств в країні?

РОЗДІЛ 13. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ЧАДУ

13.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни

Фінансова система Чаду включає державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси підприємств і домогосподарств, фінансовий ринок, який тільки формується. Темпи приросту ВВП на душу населення в країні склали: в 1971-1980 рр. – 1,1%, в 1981-1990 рр. – 3,6%, в 1991-1999 рр. – 3,2%.

Частка експорту у ВВП країни складала: в 1970 р. – 23%, в 1980 р. – 20%, в 1990 р. – 19%, в 1997 р. – 23%, що забезпечувало значні доходи бюджету країни. З початку XXI століття (з 2003 р.) основу доходів держави складає видобуток та експорт нафти. Значними є також грошові перекази мігрантів: в 2007 р. вони склали 137 млн. дол. США (2,1% від ВВП країни).

Прямі іноземні інвестиції в Чад склали (в млрд. дол. США): в 2000 р. – 0,02, в 2003 р. – 0,71, в 2005 р. – 0,61, в 2006 р. – 0,7, в 2007 р. – 0,6. Під час світової фінансової кризи 2008-2009 рр. вони суттєво скоротилися, що призвело до зростання безробіття і бідності в країні.

Чад, колишня французька колонія, став незалежною державою в 1960 р. І всі наступні роки в країні, де проживає понад двісті народностей, ні на хвилину не припинялася збройна боротьба за владу між різними етнічними групами. Представники африканських племен воюють одне з одним. Своєю чергою, африканці, які сповідують християнську релігію й дотримуються місцевих вірувань, борються з арабами-мусульманами. Активну участь в цьому збройному протистоянні беруть Франція, Лівія, Судан та інші країни.

Париж, для якого Чад є одним із плацдармів для військової присутності в Африці, підтримує то християн, то мусульман – залежно від того, хто в цей момент перебуває при владі. А от Тріполі й Хартум традиційно на боці мусульман. При цьому Нджамена постійно конфліктує з сусідніми країнами через прикордонні території. У 2002 році, наприклад, між Чадом і Центрально-Африканською Республікою спалахнув прикордонний конфлікт.

А до цього протягом майже трьох десятиліть у Чад постійно вторгалася лівійська армія.

Відносний спокій у Чаді настав після того, як до влади в результаті перевороту 1990 року прийшов представник африканського племені загава Ідрісс Дебі. Відтоді він виграв кілька президентських кампаній. Проте ціною відносної стабільності в країні стало посилення особистої влади Дебі, що в контексті складної соціально-економічної ситуації викликає дедалі зростаюче невдоволення його правлінням з боку різних етнічних груп.

У квітні 2006 року повстанці з Об'єднаного фронту за зміни штурмували столицю. Але їхня спроба закінчилася невдачею.

У жовтні 2007 року в лівійському місті Сірт уряд Чаду в присутності лідерів Лівії і Судану Муамара Каддафі й Омара Аль-Башіра підписав мирну угоду з основними опозиційними рухами. Але через кілька днів після підписання перемир'я Нджамена звинуватила Хартум в обстрілі суданськими військовими прикордонної території Чаду. І хоча представники міжнародних миротворчих місій тоді не змогли підтвердити або спростувати цю інформацію, перемир'я між конфліктуючими сторонами було зірвано.

І от тепер спробу домогтися свого почали повстанці з Союзу сил за демократію й розвиток. Власті Чаду звинувачують у підтримці чадських заколотників сусідні Судан і Лівію. Суданські власті заперечують це й у свою чергу інкримінують Нджамені те, що вона допомагає повстанцям у суданській провінції Дарфур. На початку 2011р., коли в Лівії почалося народне повстання проти М. Каддафі, на його боці стали воювати найманці з Чаду.

Чад став експортером нафти в 2003 р., причому вирішальну роль в становленні нафтовидобувної промисловості відіграв транснаціональний капітал. З метою забезпечення економічного розвитку країни і боротьби з бідністю Всесвітній банк (ВБ) намагався створити ефективні механізми перерозподілу нафтових доходів, однак Чад пішов по характерному для ряду країн Африки шляху “прокляття ресурсів”.

“Прокляттям ресурсів” прийнято називати неефективну ситуацію, в якій після початку видобутку і експорту корисних копалин розвиткової країни з авторитарним стилем правління відносно великі об’єми валютної виручки присвоюються політичною елітою (олігархічно зв’язаною з національним бізнесом) і ТНК, а не направляються на цілі економічного розвитку, причому основна частина населення продовжує жити в бідності. Вказана проблема багаторазово спостерігалась в нафтовій промисловості Африки і отримала назву “прокляття африканської нафти”.

У відповідності з законом непрямі доходи від нафтового проекту (податкові і митні платежі міжнародного консорціуму) повинні надходити в державну скарбницю Чаду, прямі доходи (роялті і дивіденди) – перераховуватися на рахунок ескроу в лондонському відділенні “Сітібанка”, а потім розподілятися наступним чином:

10% – на формування фонду майбутніх поколінь, кошти якого можуть бути використані після виснаження запасів нафти в країні;

72% – на фінансування пріоритетних секторів: охорони здоров’я, соціального забезпечення, освіти, інфраструктури (включаючи забезпечення водопостачанням), розвиток сільської місцевості, охорони навколишнього середовища;

4,5% – на фінансування нафтовидобувних районів;

13,5% – відрахування в державну скарбницю.

Для моніторингу за реалізацією проекту Чад заснував Комітет по нагляду і контролю за нафтовими доходами, були утворені Міжнародна група радників і Зовнішня група по моніторингу, а також Група спеціалістів з екологічних питань. Дослідники із Чаду пов’язували великі надії з розвитком національної нафтової галузі, вказуючи на унікальну інституціоналізацію механізмів по контролю і ретельному нагляду за управлінням нафтовими доходами, притаманних “новій чадській організаційно-управлінській моделі”.

Станом на початок 2008 р. кумулятивні об'єми видобутку склали 241,8 млн. бар. нафти, яка була відвантажена в 264 танкерах, а доходи Чаду від експорту нафти перевищили 2 млрд. дол. (табл. 13.1).

Таблиця 13.1

Динаміка доходів Чаду від експорту нафти (2003-2007 рр.)

Показник, млн. дол.	2003-2004	2005	2006	2007*	Всього
Прямі доходи	134,7	265,4	288,4	319,0	100,5
Непрямі доходи	0,0	4,1	454,3	866,1	1324,5
Преміальні платежі	11,9	10,1	6,9	9,2	38,1
Всього доходи Чаду	146,6	279,7	749,6	1194,3	2370,2
Трансферти прямих доходів Чаду	84,6	222,5	336,1	191,0	834,1
Витрачання трансфертів прямих доходів: Пріоритетного сектору	67,7	178,0	218,4	123,8	588,2
Державна казна	12,7	33,4	100,8	57,2	204,2
Нафтовидобувний регіон	4,2	11,1	16,8	9,6	41,7
Довідково: Експорт нафти , млн. бар.	69,9	63,03	55,9	52,7	241,8

* За перші 9 місяців 2007 р.

Джерело: *Chad-Cameroon Pipeline-Revenues and Allocations Table 2007/World Bank* (go.worldbank.org/61FPU7TRRO).

В 2007 р. середньодобові об'єми виробництва були на рівні 144 тис. бар., що було недостатньо для повного завантаження нафтопроводу і стимулювало ТНК до проведення геолого-розвідувальних робіт. Так, за 2007 р. було пробурено 60 нафтових свердловин, і до початку 2008 р. їх нараховувалось 488.

Розробка родовищ і видобуток нафти в Чаді здійснюються компанією “Ессо експлорейнш енд продакшн Чад” (“ЕссоЧад”), яка здійснює діяльність від імені міжнародного консорціуму і є філіалом компанії “ЕксонМобіл”. “Нафтотранспортна компанія Чаду” (уряд Чаду володіє 8% капіталу

компанії) експлуатує ділянку нафтопроводу, що проходить по території Чаду, а “Нафтотранспортна компанія Камеруну” (частка Чаду в капіталі компанії – 3%, Камеруну – 5%) – ділянку в Камеруні.

Значною проблемою для цих двох країн є те, що будівництво та експлуатація нафтопроводу шкодить їх екології.

Масштаби економіки Чаду настільки невеликі, що будівництво, організоване групою ТНК, справило короткостроковий вплив на підвищення макроекономічних показників, причому такий вплив став помітнішим з початком відвантажень нафти (табл. 13.2).

Таблиця 13.2

Основні макроекономічні показники Чаду

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ВВП в поточних цінах (в млрд. дол.)	1,39	1,71	2,00	2,74	4,42	5,89	6,37	6,43	6,38
Темп приросту реального ВВП (в %)	-0,9	11,7	8,5	14,7	33,6	7,9	0,5	1,5	4,1
ВВП в поточних цінах на душу населення (в дол.)	186	223	254	319	501	652	688	677	656
ВВП в поточних цінах по ПКС на душу населення (в дол.)	923	1029	1108	1186	1591	1729	1749	1777	1836
Населення (млн. чол.)	7,5	7,7	7,9	8,6	8,8	9,0	9,3	9,5	9,7
Експорт товарів (в млрд. дол.)	0,18	0,19	0,19	0,60	2,14	3,07	3,75	-	-
Притік ПІІ (млн. дол.)	116	453	924	713	495	613	700	-	-
Накопичені ПІІ (млн. дол.)	577	1519	2059	2895	3152	3857	4482	-	-

Джерело: *World Economic Outlook Database/IMF.October 2007 (www.imf.org); World Investment Report/UNCTAD. N.Y.; Geneva UN, 2007; World Development Indicators CD-ROM. Wash., D.C.: World Bank, 2007.*

В 2001 р. ВВП Чаду, який практично залишався незмінним протягом двох попередніх років, збільшився більше ніж на 10%, що перш за все, було викликано реалізацією нафтового проекту, а саме виконанням підрядних контрактів національними компаніями (об'єми закупівель товарів і послуг у чадських фірм склали 56,7 млн. дол.), використанням праці резидентів при виконанні будівельних робіт (на кінець 2001 р. чисельність зайнятих резидентів наблизилась до 3 тис. чоловік, а річний фонд оплати праці склав біля 6 млн. дол.), а також виплатами компенсацій за землекористування (1,2 млн. дол. за вказаний рік).

На початок 2008 р. в Чаді міжнародний консорціум виступав роботодавцем для 5,7 тис. чоловік, в тому числі 5 тис. резидентів, а кумулятивні об'єми закупівель у національних фірм склали 1,1 млрд. дол.

Ввіз в Чад капіталу і технологій, необхідних для будівництва, привів до чотирикратного збільшення припливу ПІІ і до трикратного збільшення їх накопичених об'ємів в 2001 р. В 2002 р. приплив ПІІ подвоївся і наблизився до 1 млрд. дол., однак потім дещо скоротився і на даний час знаходиться на рівні 500-700 млн. дол., причому інвестиції переважно надходять у вигляді поточних капіталовкладень в нафтову промисловість і пошуково-розвідувальні роботи на нафту.

Повномасштабний експорт нафти, здійснюваний протягом 2004 р., вніс найбільший внесок в економічний ріст, коли ВВП країни збільшився на 1/3, а за даними "Ессо-Чад" – на 40%.

В наступні роки при стабілізації об'ємів видобутку і цін на нафту позитивна динаміка ВВП практично припинилась, оскільки очікувані мультиплікативні ефекти в національній економіці не настали, а суттєва частина валютної виручки була вилучена із обороту обмеженою групою осіб. В результаті темпи економічного росту Чаду в 2005 р. різко скоротились, а в 2006 р. склали лише 0,5%.

Набагато скромнішими виглядають вигоди від економічного росту для жителів Чаду, а саме, виміряні посередництвом ВВП по ПКС на душу

населення. За 2000-2006 рр. цей показник збільшився на 90% проти чотирикратного росту ВВП на душу населення, що викликано зміною ПКС валют.

За період реалізації проекту Чад здав свої позиції в рейтингу країн по індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП) Програми розвитку ООН, перемістившись з 166-го місця в 2000 р. на 170-е в 2005 р., а значення індексу зменшилось з 0,397 до 0,388 од. Середня тривалість життя дещо збільшилась, але, за останніми даними, складає всього лише 50,4 року, дитяча смертність дуже висока – 124 померлих у віці до одного року на тисячу народжених. За різними оцінками, від 1/2 до 3/4 населення неписьменні, 64% населення живе за межею бідності. Вкрай несприятлива оцінка Чаду за “індексом сприйняття корупції” – 172-е місце із 179 країн в 2007 р. Рейтинг Чаду за “індексом невідбуваних держав” постійно погіршується: в 2005 р. – 7-е місце (100,9 од. із 120 од.), в 2007 р. – 5-е місце (108,8 од.). В наступні роки ситуація суттєво не покращилася.

Закономірно, що уряд Чаду, який виявився неспроможним сформуванню необхідного інституціонального середовища і ефективно витратити експортну валютну виручку, не зміг й претендувати на адекватну частку в нафтових доходах, більша частина яких дісталась іноземним інвесторам.

За даними ВБ, за період з жовтня 2003 р. по грудень 2005 р. консорціум експортував 133 млн. бар. чадської нафти, причому доходи Чаду від вказаних операцій склали 307 млн. дол., тобто тільки 12,5% від сукупних доходів, в той час як частка урядів інших країн Африки в доходах від експорту нафти (наприклад, Екваторіальної Гвінеї, Габона, Нігерії) коливалась від 60 до 80%.

Парадоксально, але навіть після початку експорту чадської нафти потреби країни в цій сировині і продуктах її переробки задовольняються за рахунок імпорту (в тому числі по неорганізованих каналах) із Нігерії і Камеруна, оскільки в Чаді немає НПЗ. Між тим, самозабезпечення нафтопродуктами дозволило б вирішити проблему постачання

електростанцій паливом, а також знизити тарифи на електроенергію, які є “гальмом” економічного розвитку Чаду.

У вересні 2007 р. уряд Чаду уклав угоду з китайською компанією “Сінопек”, у відповідності з якою планується реанімувати проект “Седігі”. До 2006р. Чад зберігав дипломатичні відносини з Тайванем, який був утримувачем акцій його нафтових концесій. А в 2006р. спроба КНР повернути Чад на свій бік завершилася успіхом. Зараз в Чаді діє спільна компанія, в якій по 50% акцій належать канадській компанії Епсана та Китайській Сінопек.

Як показав досвід останніх років, уряду Чаду не вдалося створити умови для забезпечення механізмів трансформації природної ренти в реальні вигоди для населення Чаду. Необхідна кардинальна політична реформа, заснована на розвитку інститутів демократії, парламентаризмі і громадянського суспільства.

13.2. Фінансово-економічні особливості та проблеми функціонування нафтової промисловості Чаду

Інформація про можливі запаси нафти в Чаді з'явилась у другій половині 60-х років ХХст. Економічна відсталість цієї найбіднішої африканської країни не дозволяла заснувати власні нафтові компанії для організації пошуково-розвідувальних робіт.

В 1969 р. уряд Чаду видав концесію на нафторозвідку американській ТНК “Коноко”. Трохи пізніше був сформований міжнародний консорціум в складі: “Коноко” (оператор проекту і власник 12,5% частки власності в консорціумі), англо-голландська “Шелл”(37,5%), а також американські “Ексон” і “Шеврон” (кожна – по 25%).

В період 1973-1975 рр. консорціум виявив на півдні Чаду нафтоносні басейни Доба і Досоо, а також північніше о. Чад – поклади “Седігі”, “Канем”, “Куміа”. Експлуатація “Седігі” була розпочата в 1977 р., об'єми видобутку склали всього 1500 бар. за добу, а буріння свердловин в інших родовищах

показали, що запаси нафти незначні. У той же час розвідка в Доба ідентифікувала в 1975 р. відносно багаті нафтою поклади “Міандум”, а в 1977 р. – “Коме”.

В середині 70-х років ХХ ст. в Чаді відбулися серйозні збройні виступи, в результаті ескалації конфлікту довелось відкласти плани форсованого розвитку нафтової промисловості.

Після відновлення політичної стабільності в Чаді діяльність консорціуму ТНК була продовжена, причому “Ексон” викупив частку “Коноко” і став оператором проекту. В 1986 р. уряд Чаду уклав з консорціумом меморандум про взаєморозуміння, а в 1988 р. – нову угоду, у відповідності з якою ТНК отримали концесії строком на 30 років (з значними запасами нафти близько 1 млрд. бар.).

В 1993-1996 рр. консорціум провів всебічну оцінку проекту освоєння родовищ басейна Доба і будівництва нафтопроводу протяжністю більше 1 тис. км. через Камерун для транспортування нафти в порт Крібі (Гвінейська затока) з наступними поставками на світовий ринок. Угода між урядами Чаду і Камеруну була укладена в лютому 1996 р., а у вересні 1997 р. міжнародний консорціум досягнув домовленостей з вказаними країнами про реалізацію проекту.

Складність реалізації проекту побудови нафтопроводу через Чад і Камерун була обумовлена військовими діями в даному регіоні.

Для реалізації нафтового проекту вимагалась участь авторитетної міжнародної організації, яка була б здатна забезпечити управління інвестиційними ризиками, – у протилежному випадку видобуток нафти представлявся неможливим. В якості такого інституту міг виступити Всесвітній банк, який отримав у вересні 1997 р. проектну документацію від уряду Чаду.

В червні 2000 р. ВБ офіційно оголосив про участь в чадо-камерунському нафтовому проекті, що стало вирішальним кроком до початку будівельних робіт. Частка ВБ в загальному об’ємі фінансування

проекту не перевищувала 3%, однак сам факт участі організації, яка виступала своєрідним гарантом з солідною політичною вагою на міжнародній арені, суттєво знизив ризики капіталовкладень, що дозволило мобілізувати масштабні приватні зарубіжні інвестиції.

Новаторський характер проекту полягав в розробленому плані витрачання експортної валютної виручки Чаду з обов'язковою умовою фінансування програм соціально-економічного розвитку країни, юридично оформленим законом Чаду №001 від 11 січня 1999 р. і регулюючим розподіл доходів від експлуатації трьох родовищ басейну Доба: “Міандум”, “Коме” і “Болобо”.

Будівельні роботи, собівартість яких оцінювалась в 3,7 млрд. дол., були розпочаті у жовтні 2000 р. Рівень видобутку з родовищ Доба оцінювався в 225 тис. бар. на добу. Прогнозувалось, що запасів нафти вистачить на 30 років видобутку, протягом яких доходи Чаду складуть від 2,5 до 8,5 млрд дол., а Камеруну – 900 млн. дол., включаючи як експортну валютну виручку, так й непрямі доходи від оплати праці резидентам і закупівель у національних підприємств.

Влітку 2003 р., з випередженням графіка на один рік, ТНК здала в експлуатацію нафтопровід протяжністю 1070 км. (з яких 85% пролягають по території Камеруну), який дозволяє транспортувати 250 тис. бар. на добу, а також на відстані 11 км. від берега був споруджений термінал для перекачки нафти в танкери. В результаті інфляційних тенденцій і корегування в кошторисній документації сукупні витрати на реалізацію проекту виявились дещо більше запланованих розмірів і склали 4,2 млрд. дол.

Нафта з родовища “Міандум” надійшла в нафтопровід в липні 2003 р., а в жовтні із порту Крібі вийшов перший танкер з чадською нафтою. В лютому 2004 р. почалось видобування нафти на родовищі “Коме”, у вересні введено в експлуатацію родовище “Болобо”, в червні 2005 р. – “Нія”, в березні 2006 р. – “Мундулі”, а в червні 2007 р. – “Мекері”.

Односпрямований характер інтеграції Чаду у світову економіку підтверджується тим, що за період 2000-2006 рр. об'єми ПІІ, накопичені в економіці Чаду, збільшились у 8 разів і досягли 4,5 млрд. дол., а накопичені прямі інвестиції чадських компаній за кордоном незмінно дорівнювали 70 млн. дол.

Економічні дослідження дозволяють констатувати, що реалізація нафтового проекту в Чаді не тільки не сприяла досягненню цілей соціально-економічного розвитку країни, поставлених Всесвітнім банком і декларованих всіма учасниками проекту, а навпаки сталося переливання робочої сили з традиційних галузей у рентабельний нафтовий сектор. В результаті конкурентоздатність сільськогосподарської продукції Чаду на світовому ринку знизилась.

Різкий контраст між нафтовидобувною промисловістю та іншими секторами господарства Чаду спостерігалися при будівництві об'єктів “База Комер” – інженерного міста, обладнаного за останнім словом техніки, з якого здійснюється управління видобутком і транспортуванням нафти. Наприклад, “Ессо-Чад” встановив 4 електрогенератора сукупною потужністю 120 мегаватт, що в чотири рази перевищує сумарну потужність електростанцій Чаду. При цьому багато сільських населених пунктів (наприклад, села, розташовані в районі родовища “Міандум”) до цього часу не підключені до енергомереж.

Міжнародні спостерігачі і представники правозахисних організацій констатували, що збитки, завдані природі Чаду нафтовим проектом, виявились масштабнішими, ніж очікувалось раніше. Також виявились факти експлуатації громадян Чаду, зайнятих в будівельних роботах переважно вахтовим методом, і погані побутові умови трудящих.

Стосунки між владою Чада і міжнародним консорціумом почали погіршуватися в жовтні 2004 р., коли президент І. Дебі заявив, що ТНК порушили домовленості 1998 р. і продають видобуту в Чаді нафту по занижених цінах. Дійсно, в 2004 р. нафта марки “Доба” продавалась по 35

дол. за барель проти 45 дол. за барель нафти марки “Брент”, однак різниця цін пояснювалась різницею в фізико-хімічних характеристиках сировини.

Після кількох місяців “суперечок” з Всесвітнім банком І. Дебі в січні 2006 р. підписав законопроект про внесення поправок в закон №001: військові витрати були включені в статтю “пріоритетні сектори економіки», фонд майбутніх поколінь скасований, частка надходжень від продажу нафти в державну скарбницю збільшена з 13,5 до 30%. Президент вимагав, щоб й фінансування соціальних та економічних проектів було також збільшено. У відповідь на ці законотворчі ініціативи Всесвітній банк звинуватив уряд Чаду у недотриманні зобов’язань по фінансуванню соціальних проектів з нафтодоларів і заморозив на лондонському рахунку ескроу 125 млн. дол., отриманих від експорту нафти, а також скоротив фінансову допомогу на 124 млн. дол.

Намагаючись зміцнити свої позиції в протистоянні з іноземними інвесторами і отримати додаткові грошові кошти, І. Дебі, який зберіг свій пост, продовжив “наступ” і в серпні 2006 р. виступив з заявою в ЗМІ: “У зв’язку з несплатою податків, діяльність компаній “Шеврон” і “Петронас” в Чаді буде припинена”. Він додав, що вказані фірми процвітають за рахунок Чаду і недоплатили в державну казну 450 млн. дол. “Менше ніж за три роки експлуатації родовищ консорціум отримав прибуток в розмірі 5 млрд. дол. при інвестиціях в 3,5 млрд. дол., тоді як прибуток Чаду склав тільки 500 млн. дол.”, – зазначив президент.

Тим не менше, “Шеврон” і “Петронас” не отримали офіційних повідомлень про припинення діяльності і заявили про повну відповідність своєї фінансової політики податковому законодавству Чаду. Більше того, в ході переговорів “Шеврон” і “Петронас” змогли знизити об’єми фінансових вимог (претензій) Чаду до 289 млн. дол., які були сплачені ними в жовтні 2006 р.

На відміну від нафтового басейну Доба, проект по освоєнню покладів “Седігі” до цього часу не реалізований. Його запаси оцінюються в 15 млн.

бар. високоякісної нафти, поставки якої давно планувалось організувати на внутрішній ринок, що забезпечило б постачання нафтопродуктами протягом 15-20 років.

В 2000 р. уряд Чаду відсторонив ТНК “світового класу” від участі в інвестиційному проекті “Седігі” і уклав з суданською фірмою “Конкорп” контракт на будівництво 331-кілометрового нафтопроводу, який зв’язав би поклади “Седігі” з Нджаменою. В її передмісті планувалось спорудити нафтопереробний завод “Фарша”, контракт на будівництво якого був переданий “Нафтовій компанії Чаду”, а також електростанцію.

Однак “Конкорп” виконав роботи на незадовільному рівні, і нафтопровід виявився непридатним до експлуатації; керівництву компанії були висунуті звинувачення у незаконному присвоєнні 1 млн. дол. У свою чергу, “Нафтова компанія Чаду” виявилась нездатною організувати будівництво НПЗ, і інвестиційний проект обернувся корупційним скандалом.

Чадо-камерунський нафтовий проект в цілому не виправдав високих цілей боротьби з бідністю в Чаді, поставлених Всесвітнім банком. Причинами цього, як вважають зарубіжні експерти, є надмірна корумпованість влади Чаду на всіх рівнях, її некомпетентність.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи і видатки бюджету Чаду?
2. Як вплинув на фінансовий стан країни і домогосподарств видобуток нафти в Чаді?
3. Як впливають на розвиток фінансової системи країни іноземні інвестиції?
4. В чому полягає зміст поняття “прокляття африканської нафти” стосовно Чаду?

Література до III частини

1. Абрамова И. Денежные переводы мигрантов: роль в социально-экономическом развитии Африки / И. Абрамова // МЭ и МО. – 2009. – №7. – С. 82-90.
2. Абрамова И. Глобальный экономический кризис и страны Африки/ И. Абрамова // МЭ и МО. – 2009. – №9. – С. 90-98.
3. Вишне夫斯基 М.Л. Планы Президента Обамы в отношении африканских стран / М. Л. Вишне夫斯基 // США и Канада: Экономика. Политика. Культура. – 2008. – №6. – С. 87-103.
4. Дегтерёв Д. Фондовые биржи / Д. Дегтерев // Азия и Африка сегодня. – 2004. - №5. – с.45 – 50.
5. Дейч Т. Л. «Большая игра»: Китай и США на африканских сырьевых рынках / Т. Л. Дейч // Азия и Африка сегодня. – 2010. - №8. – с.15 – 20.
6. Державні фінанси в розвиткових та перехідних країнах / пер. з англ. – К.: “КІС”, 2006. – 400 с. – 480 с.
7. Економіка зарубіжних країн / за ред Ю.Г. Козака, В.В.Ковалевського, К.І.Ржепішевського. – К.: ЦУЛ, 2003. – 352 с.
8. Карлін М.І. Фінанси зарубіжних країн. / М. І. Карлін. – К., 2004. – 378 с.
9. Кім В. Африка вчаділа / В. Кім // Дзеркало тижня. – 2008. – 9.02. – С. 5.
10. Княздвірська Н. Енергоресурси країн Африки в контексті запитів України / Н. Княздвірська // Економіка України. – 2009. – №3. – С. 73-79.
11. Лебедева Э. Активизация КНР и ЕС в Африке / Э. Лебедева // МЭ и МО. – 2008. – №10. – С. 93-101.
12. Мвеича Э. Знакомтесь, КОМЕСА / Э. Мвеича // Азия и Африка сегодня. – 2005. - №4. – с.53 – 54.
13. Потемкин Ю. Африканцы вне Африки / Ю. Потемкин // Азия и Африка сегодня. – 2007. – №4. – С. 13-20.

14. Проблемы иностранных инвесторов в Чаде // БИКИ. – 2006. – № . – С. 110-111.
15. Рощин Г.Е. Иностранный капитал в Африке / Г. Е. Рощин // Азия и Африка сегодня. – 2009. – №4. – С. 37-41.
16. Сапунцов А. Иностранные инвестиции в нефтяную промышленность Чада / А. Сапунцов // Азия и Африка сегодня. – 2008. – №7. – С. 17-23.
17. Финансово-экономический кризис: Африканский вариант // Азия и Африка сегодня. – 2009. – №5. – С.2-5.
18. Фитуни И. Экономика Африки: вызовы посткризисного развития / И. Фитуни // Азия и Африка сегодня. – 2010. - №9. – с.8 – 14.
19. Шиманський О. “Діти Лумумби” вчаться демократії / О. Шиманський // Україна молода. – 2008. – 3.08. – С.8.
20. Шніцер М. Порівняння економічних систем /М. Шніцер / пер. з англ. – К.: Основи, 2007. – 519 с.
21. Chad Eport Project Report. N'Diamena: Esso Chad. – 2001. - #15/ - p. 59-79.
22. <http://www.ifad.org/events/renittances>

ЧАСТИНА IV

ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ КРАЇН СХІДНОЇ АФРИКИ

РОЗДІЛ 14. ФІНАНСОВА СИСТЕМА СУДАНУ

14.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни

Фінансова система країни включає державний бюджет, бюджети штатів, місцеві фінанси, фінанси підприємств і домогосподарств, фінансовий ринок. Раніше доходи країни визначалися доходами від сільського господарства, грошових переказів мігрантів, іноземної допомоги, а сьогодні – від видобутку нафти. Разом з тим, видобуток нафти у Південному Судані, а, особливо, в Південному Дарфурі, ускладнюється військовим конфліктом між місцевими жителями і бойовиками, які підтримують центральну владу і фінансуються нею. В результаті багаторічної війни між мусульманами, які живуть переважно на півночі країни, і християнами й анімістами – на півдні загинуло близько 1, 5 млн. чол.

Грошові перекази мігрантів в 2007 р. склали 769 млн. США (2% від ВВП). В 2005р. обсяг ВВП країни склав 13,49 млрд. дол. США.

Частка експорту у ВВП Судану складала: в 1970 р. – 16%, в 1980 р. – 12%, в 1990 р. – 7%, в 1997 р. – 6%. Поступово зростає зовнішньоторговий оборот Судану з країнами-членами КОМЕСА: з 154,4 млн. дол. в 2000р. до 171 млн. дол. в 2002р.

Темпи приросту ВВП на душу населення склали: в 1971-1980 рр. – 2,9%, в 1981-1990 рр. – 3%, в 1991-1999 рр. – 3,9%. В 2010р. приріст ВВП склав 4,2%, а обсяг ВВП на душу населення – 1638 дол. США (населення країни складає 44 млн.).

Судан – одна із найбільших країн Африки і всього арабського світу. Її природні ресурси, особливо аграрні, в буквальному сенсі слова безкрайні, і вона могла б стати житницею всього Арабського Сходу. Але погане

управління при занедбаному сільському господарстві і слабкій промисловості, величезних просторах і малочисельному населенні десятиліттями не дають їй можливості стати на ноги. Очікувана тривалість життя чоловіків в 2010р. складала 53р., а жінок – 55 років.

За класифікацією ООН, країна відноситься до категорії найменш розвинутих і відчуває хронічні труднощі з причини структурних диспропорцій в системі господарювання, політичної і соціальної нестабільності та інших факторів. Це місце може залишитися за нею надовго, оскільки навіть ріст доходів від нафтовидобутку навряд чи виведе її з застою у найближчій перспективі – настільки велика відсталість і застій.

Суданська економіка переважно аграрна. У заключній п'ятирічці минулого століття частка сільського господарства в експорті досягала майже 90%, забезпечуючи найбільший об'єм валютних надходжень. Одночасно аграрний сектор – найважливіше джерело сировини для місцевої обробної промисловості, постачальник продовольства і робочої сили для ринку праці.

З початком експлуатації нафтових родовищ ситуація почала змінюватись. Частка сільського господарства в валовому внутрішньому продукті (ВВП) з 46% в 2002 р. знизилась до 39% в 2006 р.; частка промисловості зросла з 23% до 28%, а сектора послуг збільшилась з 31% до 32%. Однак треба врахувати, що галузева структура ВВП тут піддається суттєвим коливанням. А саме, в 2005 р. частка аграрного виробництва скоротилась до 26%, промисловості – зросла до 33%, а послуг – до 40%.

Абсолютні цифри приросту ВВП в поточних цінах показують ріст у півтора рази за період з 2002 р. по 2006 р. Середньорічні темпи приросту зросли з 6,5% до 9,3% за рахунок переходу до промислового видобутку нафти і збільшення інвестицій. З цієї ж причини питома вага аграрного сектора в експорті знизилась вже в 2006 р. до 6%. На початку 2011р. в Судані добувалося щоденно 480 тис. барелів нафти, а країна була третьою серед країн Сахари з видобутку нафти.

Доходи від нафти і вливання деякої її частини з початку століття в економіку пожвавили ділову активність. На фінансовому ринку країни кількість угод тільки з 2004 р. до 2006 р. збільшилась з 25 тис. до 206 тис., ємкість ринку капіталів підвищилась приблизно в 6 разів, вартість обігових акцій зросла з 4 млрд. дол. до 7,6 млрд. дол., а кількість компаній, що торгують на біржі, збільшилась з 46 до 52.

Це не дуже багато, але відповідь ділових кіл для початку була досить вагомою. Тим більше, що природа місцевої буржуазії така, що в основному її діяльність концентрується в містах, в масі своїй замикається на торгівлі і спекуляціях, а виробництво розглядається як побічне заняття.

Значні витрати несе Судан у зв'язку з військовим конфліктом у Дарфурі та Південному Судані в цілому, який в липні 2011р. проголосив незалежність, оскільки мешканці Південного Судану на початку 2011р. на референдумі проголосували за відділення від Судану (99% громадян).

На початку ХХІ століття центральна влада Судану з повстанцями з Південного Судану уклала Угоду про встановлення миру з 1.07.2005 р. на початок перехідного періоду, який тривав 6 років.

Протягом цих років Південний регіон розвивався як автономний район Судану, який мав відповідні атрибути регіональної влади – свій парламент, уряд та інші органи місцевого самоуправління.

Особливе значення в ході переговорів мешканці Південного Судану надавали розподілу доходів від видобутку нафти. Південносуданський регіон гостро відчуває нестачу фінансових коштів. За роки громадянської війни майже повністю була зруйнована економіка півдня. Заново потрібно створювати системи освіти і охорони здоров'я. Стоїть завдання забезпечити постачання населення водою, налагодити зв'язок, в тому числі телефонний, асфальтувати дороги. Навіть столиця Південного регіону – Джуба не забезпечена електроенергією, не має водопроводу, телефонного зв'язку.

У відповідності з підписаним протоколом доходи від видобутку нафти були зафіксовані за принципом 50 на 50 – центральному уряду і уряду Півдня

Судану (за вирахуванням виплат в стабілізаційний фонд і 2% штату, на території якого видобувається нафта).

До компетенції центральної влади Судану були віднесені питання національної оборони і захисту державних кордонів, зовнішньої політики, громадянства, натуралізації і імміграції, діяльність Центрального банку, пошти, цивільної авіації, митної служби, забезпечення морського сполучення.

В компетенції влади Півдня – діяльність адміністративних органів регіону, в тому числі місцевої поліції, сил безпеки і військових підрозділів у перехідний період, питання охорони здоров'я, освіти, регіонального планування, міського і сільського розвитку. Було вирішено утворити Банк Південного Судану як філіал Центрального банку Судану.

У перехідний період Суданські збройні сили (СЗС) і Суданська народно-визвольна армія (СНВА) діяли як самостійні збройні структури, хоча формально вони розглядалися в якості двох складових частин Суданських національних збройних сил. Після закінчення перехідного періоду планувалося створити єдину армію із підрозділів СЗВ і СНВА, кожна сторона планувала виділити по 12 тис. військовослужбовців. Була розроблена загальна воєнна доктрина, намічені заходи по підготовці військовослужбовців.

В рамках мирних переговорів між урядом Судану і СНВА були досягнуті домовленості про врегулювання конфліктів в провінціях Південний Кордофан /Нубійські гори і Голубий Ніл.

Що стосується провінції Абьє, сторони домовились надати їй особливий адміністративний статус. По закінченню перехідного періоду жителі провінції повинні зробити вибір шляхом голосування по питанню про те, чи залишиться вона в складі Півночі на становищі району зі спеціальним адміністративним статусом, чи стане частиною провінції Бахр аль-Газаль і увійде до складу Південного регіону.

Намічена у відповідності з підписаними угодами і протоколами програма врегулювання на Півдні виконується. Діє Комісія по політичному примиренню, до складу якої увійшли представники Півдня і Півночі, а також надзвичайний посланник ООН в Судані й представник ІГД, затверджена нова конституція Судану.

Уряд Південного регіону став регулярно отримувати відрахування від видобутку нафти, які перераховуються міністерством фінансів Судану. Так, у вересні 2006 р. вони становили 856 млн. дол.

Здійснюються програми по поверненню біженців в рідні місця. За опублікованими даними, всього за роки воєнних дій Південні райони залишило більше 4 млн. жителів, майже 2 млн. загинуло.

На початку 2006 р. повернулись самостійно вже майже 40 тис. біженців в багатий нафтою район Абьє. ООН обіцяла виділити 100 млн. дол. для фінансування програми добровільного повернення біженців.

Кілька мільйонів тимчасово переміщених осіб проживають в північних штатах Судану. Тільки в Хартумі вихідців з Півдня майже 2 млн. чоловік. Близько 63% південних жителів, які проживають в даний час в Хартумі, висловили готовність повернутися на Південь у найближчий час, 25% хотіли б повернутися пізніше, 12% жителів заявили, що повертатися на Південь не збираються.

Разом з тим процес відновлення Південного Судану після стількох років війни не може проходити без ускладнень. Хоча мешканці Півдня вже стали отримувати відрахування від видобутку нафти в пропорції 50 на 50, але визначення конкретної суми здійснюється центральними міністерствами нафти і фінансів в Хартумі. У мешканців Півдня немає можливості перевірити правильність відрахувань. Проблемою є й те, що 90% населення Південного Судану живе убого, менш, ніж на один долар на день. Тим часом уряд Південного Судану 60% свого бюджету виділяє на військові витрати.

Щоб уникнути залежності від мусульманських територій, уряд Південного Судану вже веде переговори про будівництво трьох нафтопереробних заводів і трубопроводів через Кенію.

Певне занепокоєння сторін викликають і виникаючі іноді окремі військові сутички між урядовими солдатами і бійцями СНВА, в ході яких є жертви з обох сторін, а також серед мирних жителів.

В цілому ж мирне життя на Півдні Судану відновлюється. У загостренні обстановки не зацікавлені ні Хартум, ні Джуба – особливо в умовах неспокійної ситуації в Дарфурі – регіоні на заході Судану.

Хвилювання в Дарфурі почалися наприкінці 80-х років минулого століття. Поштовхом до них стала спустошлива посуха 1987 р., яка майже при повній відсутності природних джерел води в регіоні створила дуже вибухонебезпечну обстановку. Ситуація ще більше ускладнилась після кроків офіційної влади Судану по об'єднанню арабських племен і озброєнню загонів їх міліції самооборони “Джанджавід”. Протиставлення арабських племен африканським призвело до створення “Суданського визвольного руху” (СВР) спочатку із членів міліції самооборони народності фор. Потім до них приєдналися загони самооборони загава.

Повстанці звинуватили Хартум в тому, що він не приділяє уваги розвитку регіону і проводить політику на користь арабів, здійснюючи дискримінацію по відношенню до чорного африканського населення Дарфура.

У збройних сутичках з повстанцями взяли участь лояльні офіційному Хартуму загони “Джанджавід”. Світовій спільноті стали відомі факти масових убивств ними мирних жителів із місцевого населення, зґвалтування жінок, пограбування житла. В результаті бойових дій за період з 2003 р. до 2006 р. в Дарфурі загинуло більше 300 тис. осіб, а 2,7 млн. осіб залишили місця свого постійного проживання і емігрували в Чад та інші прикордонні країни, а також в сусідні райони Судану.

З урахуванням масштабів можливої гуманітарної катастрофи в Дарфурі до врегулювання ситуації активно підключились сусідні африканські країни і Африканський Союз. В квітні 2004 р. при посередництві Чаду в Нджамені була підписана угода про припинення вогню в Дарфурі.

Для закріплення досягнутих домовленостей про припинення вогню Рада миру і безпеки АК (РМБ АК) в жовтні 2004 р. прийняла рішення про направлення в Дарфур місії спостерігачів, а також контингенту миротворців. Фінансову і матеріально-технічну допомогу місії АК в Судані надали Європейський Союз і НАТО, виділивши на ці цілі 720 млн. дол. Склад африканських миротворців був визначений в кількості 7 тис. чоловік.

5 травня 2006 р. в Абуджі між урядом Судану і лідером СОД/СОА Мінні Мінаві була підписана Угода про мир в Дарфурі (Darfur Peace Agreement). Основні її статті передбачали поділ влади, поділ доходів від природних багатств, припинення вогню і забезпечення безпеки.

Новий виток зіткнень повстанців з загонами “Джанджавід”, які підтримували урядові війська, в жовтні 2006 р. призвели до зростання напруженості між Хартумом і ООН. Вона ще більше посилилась після рішення суданської сторони оголосити спеціального представника Генерального секретаря ООН, главу місії ООН в Судані Яна Пронка “персоною нон-грата”.

Спецпредставник ООН звинуватив Хартум в мобілізації арабської міліції “Джанджавід” в Дарфурі для боротьби з повстанцями після того, як суданські війська зазнали важких втрат в ході останніх боїв з ними. За повідомленням Я. Пронка, моральний дух в суданських військах різко впав, солдати нібито відмовляються воювати, а ряд генералів зняті зі своїх посад.

Воєнне керівництво Судану розцінило подібні заяви як втручання у внутрішні справи країни, як “ведення психологічної війни проти суданської армії”.

Ряд політичних аналітиків пов’язують складність ситуації в Судані, в тому числі на півдні і в Дарфурі, з відкриттям в цих районах значних запасів

нафти і з намаганням США та інших західних країн поставити їх під свій контроль. Проведені іноземними нафтовими компаніями в квітні 2006 р. сейсмічні дослідження підтвердили, що запаси нафти в Судані вдвічі більші раніше відомих і складають приблизно 563 млн. барелів. І ці показники можуть бути й значно вищими. За твердженням Хартума, загальні запаси можуть становити 6 млрд. барелів, що набагато перевищує розвідані запаси країн Перської затоки. В даний час Судан вийшов на 7-е місце серед країн Африки – найбільших виробників нафти.

Крім нафти, в Судані виявлені також запаси природного газу. За оцінками Міжнародної енергетичної ради, на кінець 1999 р. вони становили 85 млрд. куб. м. Як писала 12 грудня 2006 р. газета “Business Day” (Йоханесбург), південноафриканська компанія “ПетроСА” вже придбала права на проведення розвідки на газ в Судані.

Суданське керівництво, судячи з усього, побоюється, що миротворчі сили ООН можуть бути використані в якості інструмента для забезпечення інтересів західних країн, в тому числі контролю над районами нафтових і газових родовищ. Для Судану це має стратегічне значення. Більше того, контроль над Дарфуром означає й можливість контролювати також центральні райони Судану, по яких до того ж проходить нафтопровід протяжністю 1500 км. від нафтових родовищ до Порт-Судана на Червоному морі.

З метою досягнення компромісу і виконання резолюції РБ ООН про направлення в Судан миротворчих військ ООН 16 листопада 2006 р. в Аддіс-Абебі відбулась зустріч представників Судану, Євросоюзу і ООН на високому рівні, на якій були в цілому схвалені деталі (триступеневого) плану спільної операції АК-ООН в Судані. Цей план отримав схвалення на засіданні СМБ АК в Абуджі 30 листопада 2006 р.

Судан в принципі погодився з цим планом, про що Аль-Башир підтвердив в листі на ім'я Генерального секретаря ООН в кінці грудня 2006 р. Разом з тим Хартум, як і раніше, наполягає, щоб контингент миротворців з

командувачем-африканцем складався із представників тільки африканських країн.

Роль ООН Судан бачить лише в наданні фінансових коштів, матеріально-технічного та інженерного забезпечення багатонаціональних військ. Західні ж країни зацікавлені в тому, щоб мати свій персонал в командних центрах і здійснювати контроль за повітряним простором Судану.

14.2. Фінансові проблеми розвитку аграрного сектору та забезпечення продовольством Судану

Вступом Судану в епоху аграрного капіталізму можна вважати 1925 рік, коли в Гезирі британська адміністрація створила великотоварне бавовняне господарство колоніального типу. Провідна роль в ньому відводилась групам місцевих товаровиробників-орендаторів, які заклали основу суданського “фермерства”. Це була середня сільська буржуазія, яка діяла згідно з суворими інструкціями, закладеними в проекті. У короткі строки виникло ще кілька підприємств подібного типу, і на цьому процес централізованого втілення капіталістичних засад в суданське село призупинився.

Великі товарні аграрні анклавні, які утворились в період 1920-х – 1940-х рр., стали значущою віхою на шляху капіталістичної трансформації села. Вони витіснили попередні форми виробництва на частині території між Білим і Голубим Нілом, однак були поодинокими і виявились недостатньо затребуваними на аграрному просторі Судану республіканського періоду. Це сталося через загальну деградацію аграрної економіки після отримання країною в 1956 р. незалежності, через перенос центру тяжіння у владі на політичну боротьбу, різке погіршення керованості економічними процесами.

Модель аграрного устрою, що спиралась на великі осередки інтенсивного землеробства під державним управлінням, була найбільш придатною для Судану хоча б в силу її потенційної ефективності. Другий

полюс цієї системи, що був представлений великими слаборозвинутими зонами, служив своєрідним резервом земельного фонду.

В постколоніальний період влада пішла по протореному шляху створення великих орендаторських господарств на масивах, розподіл яких, і в певній мірі, керівництво залишались в руках держави. Розрахунок робився на те, що торговий капітал прийме таку схему і скористається можливістю інвестувати накопичення в сільське господарство, а не тільки в Хартумі чи за кордоном. Тому влада зайнялась організацією великих ірригаційних проектів в міжріччі Білого і Голубого Нілу, створивши для цього Державну сільськогосподарську корпорацію.

Паралельно розвивалась мережа невеликих приватних насосних господарств, які відзначались великою гнучкістю і порівняно швидкою реакцією на зміни попиту. А саме, вже в 1980-ті роки крім бавовни і проса, в них стали вирощувати пшеницю, цибулю, рис, диверсифікуючи виробництво і таким чином страхуючись від нашествия шкідників і коливань кон'юнктури. Сьогодні чимала частина сільських підприємств, які формально можна вважати "ринковими", представлена фермерськими господарствами сімейного типу. Але в масі своїй вони не досягли необхідної зрілості по тій причині, що їх "капіталістична атрибутика" в тій чи іншій мірі нівелюється елементами, притаманними традиційному господарюванню.

Інша державна структура – Корпорація механізованого землеробства – займалась просуванням великих комерційних проектів в зоні богарного землеробства. За період з 1970-х до початку 1990-х років в Гедарифі, Кордофані, в провінції Голубий Ніл були освоєні значні площі, втім, вони швидко виснажились в результаті хижацької експлуатації. Після цього почався новий раунд експансії у напрямку на південь. Там механізовані господарства вклинились в Південний Кордофан, північні райони провінції Верхній Ніл, південні частини провінції Голубий Ніл і в меншій мірі в Південний Дарфур і провінцію Бахр ель-Газаль.

Механізовані господарства представляли собою ділянки площею 25-40 га, які придбавались міськими підприємцями. Для богарного землеробства це невеликі розміри, але в результаті їх появи розширювалась виробнича сфера, куди залучались капітали, отримані в торгівлі, лихварстві, в ході спекулятивних операцій та в інших подібних видах діяльності.

Ці процеси здійснювались не в рамках чіткої національної стратегії розвитку, а швидше були інерційним рухом по накатаному шляху, для якого була характерна змінюваність орендаторів, порушення сівобороту, ігнорування інтересів екосфери. І зовсім не були присутніми компетентне керівництво, форсоване нарощування інвестицій, планомірне освоєння земельних ресурсів та інші заходи, які гармонізують розвиток і роблять його висхідним.

В таких умовах ідея розробки і реалізації державою великих проектів, які могли б забезпечити ріст суданського землеробства, виявились підірваними існуючою практикою. Вже до середини 1980-х рр. половина богарних земель, насамперед, в Кордофані, була зосереджена в руках приватних власників ліцензій. Цей процес продовжується й сьогодні. Однак механізовані господарства, як і раніше, переживають серйозний організаційний упадок і в сьогоднішній своїй якості все більш схиляються до екстенсивних методів землеробства, тобто зближуються з дрібними господарствами, які занепадають.

У зрошувальній зоні спостерігаються подібні явища. Керівництво Гезірой було децентралізовано, і на її місці виникли 16 підрозділів, які не контролюються владою, а фактично передані у ведення місцевих фермерів. В рівній мірі це стосується й інших великих зрошувальних господарств, які входять в зону відповідальності держави. Відмова від своїх функцій спричинила погіршення фінансування, стагнацію господарської діяльності, застарілість виробничої інфраструктури, активізацію лихварського капіталу, який паразитує на праці товаровиробників. Подібні зміни погіршили можливості економічного росту і викликали перепрофілювання господарств,

які почали вирощувати нетипові для цих агрокліматичних умов садові і городні культури.

Поглинувши в політичній боротьбі і довівши потім її до неоголошеної внутрішньої війни, суданська влада до 80-х років минулого століття втратила контроль за розвитком економіки, включаючи сільське господарство.

Результати такого наступу на село почали позначатися майже відразу. Найгіршим став повальний голод в 1984 – 1985 рр. Ніяких успіхів в аграрній сфері не було досягнуто, а отже, не вдалось досягнути будь-якого прогресу в боротьбі з бідністю і відсталістю. Не покращилось продовольче забезпечення населення і не були створені передумови для економічного росту. І сьогодні Судан не може обходитися без гуманітарної і продовольчої допомоги, все більше підпадаючи під контроль іноземного капіталу.

Протягом кількох років суданське сільське господарство розвивалось під свого роду патронажем Міжнародного валютного фонду (МВФ) і Всесвітнього банку (ВБ).

Ці наднаціональні структури, від яких в суттєвій мірі залежать економічне відновлення і розвиток сільського господарства, змушують Судан рухатися у напрямку приватизації, прискореної лібералізації виробничих відносин в агросфері і більш повного освоєння аграрних ресурсів.

Сьогодні здійснюється перший, трирічний (2008-2011 рр.), етап програми модернізації аграрного сектору, який оцінюється у 1,5 млрд. дол. Загальний же пакет заходів, покликаних інтенсифікувати і упорядкувати відтворювальні процеси в аграрному господарстві, вимірюються сумою в 5 млрд. дол. Природно, при таких витратах Судан опинився перед жорсткою необхідністю виконувати вимоги фінансових донорів, які несуть ідею соціального переустрою села на базі розвитку сучасної ринкової системи в її ліберальному варіанті. При цьому модернізація сільського господарства Судану повинна проводитися в нестабільній політичній обстановці, в умовах внутрішніх конфліктів і періодично виникаючих воєнних дій. Ефективність наміченого в подібних обставинах залишається під запитанням.

Західні країни, особливо США, активно позиціонують Судан як важливий пріоритет в їхніх зовнішньополітичних розрахунках на арабо-африканському напрямку і бачать його майбутнє тісно пов'язаним з їхнім впливом.

Однак перетворення Судану у повноцінного партнера абсолютно неможливо без миру на його землі і відродження сільської економіки. Стратегічне завдання цієї галузі – забезпечити населення продовольством, сприяти нормалізації ситуації в країні, захистивши її від голоду і запобігши переходу людей в анархію і кримінальні ніші в пошуках засобів виживання.

Вирішити цю проблему не просто, але вкрай необхідно.

Продовольчий сегмент аграрного сектору Судану залишається в більшій мірі архаїчним, зі слабкою схильністю до саморозвитку, і одночасно стійким до розпаду.

Проблеми в національному продуктовому фонді – хронічна біда Судану. Виникають вони з багатьох причин, але в основному через нерозвиненість аграрного капіталізму, застійні перехідні форми з великими вкрапленнями натурального господарства.

Виробничий потенціал суданського села настільки відстав, що йому навіть важко знайти аналог в інших частинах арабського світу. До того ж він постійно “стискається” через бойові дії, вигнання дрібних господарств з земель, знищення і без того слабких об'єктів сільської інфраструктури.

Правлячий режим у нинішніх умовах обмежений у своєму впливі на стан справ на аграрному фронті і не може широко проводити послідовні реформи в селі, які охоплюють окремі важелі і анклавні. Тому зрозуміле намагання влади знайти спосіб подолання вузьких місць у взаємодії з Всесвітньою торговою організацією (ВТО) та іншими наднаціональними і міжнародними структурами.

Судан має намір вступити у ВТО і веде переговори про умови членства в цій організації. В якості демонстрації серйозності своїх планів він реформує правову базу зовнішньої політики, наближуючи її до міжнародних

стандартів. В даний час, як зазначають західні експерти, деяка лібералізація аграрних ринків і послаблення контролю за цінами і експортними митами привели до зниження торгових бар'єрів.

Однак просування визначеним ззовні курсом не служить гарантією того, що Судан зможе покращити стан справ в аграрному секторі взагалі і в продовольчій сфері зокрема. Вже зроблені кроки не дозволяють однозначно стверджувати, що вдалось досягнути позитивних зрушень в ситуації на ринку аграрної продукції.

В принципі, у Судану поки мало підстав розраховувати на те, що йому вдасться настільки стимулювати ріст в аграрному секторі, що він зможе повноцінно закривати потреби в продовольстві, спираючись виключно на власні сили. Правлячий режим не зможе без “розгону” мобілізувати глибинний потенціал села і трансформувати його в багатий “стіл” для свого населення. Подібне навряд чи станеться раніше, ніж керівництво Судану усвідомить необхідність проявити політичну волю і приступити до продуманих і соціально-орієнтованих перетворень, які відповідають національним інтересам.

Правлячий режим не поспішає вживати рішучих дій, ймовірно, очікуючи якихось більш сильних спонукальних мотивів, і поки розраховує, що нафта допоможе максимально довго утримуватися від необдуманих, з його точки зору, кроків. Між тим, стан не виправляється, зависнувши в мертвій точці. Здається, що країна досягла дна, її керівництву буде пізно думати про те, як попередити параліч, що насувається, оскільки потрібно буде думати про ліквідацію його руйнівних наслідків, для чого не вистачить навіть солідних доходів від видобутку нафти.

14.3. Роль інвестицій та допомоги КНР в розвитку фінансово-економічної системи Судану

В Дарфурській кризі, як і в багатьох інших кризових ситуаціях, основою конфлікту є боротьба за сировинні ресурси, в даному випадку – за

нафту. Південний Дарфур, як й весь Південний Судан, багатий нафтою. На початок 2009 р. розвідані запаси нафти в країні склали 5 млрд. барелів. Виробництво нафти в країні зросло до 500 тис. бар. в день в 2007 р., у порівнянні з 270 тис. в 2003 р. В 2009 р. Судан добував біля 500 тис. бар. нафти за добу.

США намагаються відрізати доступ до суданських нафтових родовищ своїм головним конкурентам – Китаю, Франції, Індії й Малайзії. Американська компанія “Шеврон”, яка інвестувала в розвідку на суданську нафту 1,2 млрд. дол., пішла із країни в 1985 р. Її спеціалісти знайшли цілий ряд нафтових родовищ, але не дуже великих, щоб було рентабельно їх розробляти в зоні нестабільності. Коли реальні масштаби нафтових запасів стали очевидними, американські компанії вже залишили країну. В 1997 р. економічні санкції, накладені США на Судан, поставили американські інвестиції в країні поза законом. США сподіваються на зміну режиму Омара аль-Башира, що відкрило б великі нафтові запаси Судану для американських компаній. Поки ж нафта йде конкурентам США, в першу чергу – Китаю.

Китаю для його бурхливого росту необхідні нафтові ресурси. Африканська нафта складає 28% китайського нафтового імпорту. Африка опинилась в сфері інтересів Пекіна не випадково. Найперше, це обумовлено значними запасами нафти на континенті. Якщо в 1976 р. вони оцінювались в 8,7 млрд. т, то в 2007 р. досягли вже 15,6 млрд. (9,23% світових запасів).

Успіху своєї нафтової стратегії в Африці Пекін багато в чому зобов'язаний позиції, неодноразово озвученій керівниками країни: Китай не втручається у внутрішні справи інших держав. Він готовий до співпраці з будь-яким режимом, не обумовлюючи його вимогами демократії, належного управління чи прав людини. Саме цей ключ відкрив Пекіну двері в Судан. Китай став партнером цієї країни в нафтовій сфері в 1997 р., заповнивши вакуум, який утворився після виходу звідти західних компаній. В 1999 р. він отримав із Судану менше 1% імпортованої ним нафти; на початку 2007 р. – 7%. Сьогодні Судан – друге після Анголи африканське джерело нафтового

імпорту Пекіна. В 2008 р. Китай імпортував біля 60% видобутої Суданом нафти (за іншими джерелами – 40%). Обсяг торгівлі між КНР і Суданом досяг в 2008р. 8,2 млрд. дол. США, в основному за рахунок імпорту в КНР нафти.

Намагаючись задовольнити власні енергетичні потреби, Китай, разом з тим, робить чимало корисного для суданської економіки. Спільне підприємство – Great Nile Petroleum Operating Company, 40% в якому володіє China National Petroleum Corporation (CNPC), вклало 5 млрд. дол. в ряд проектів в нафтовій галузі, включаючи термінал для танкерів поблизу Порт-Судана, нафтопровід для транспортування нафти від родовищ до терміналу, нафтопереробний завод. З допомогою Китаю Судан перетворився із імпортера нафти в її експортера, в країну, де створена власна нафтова промисловість.

За останні роки Китай став головним торговим партнером Судану і найбільшим інвестором в суданську економіку. Із 15 іноземних компаній, що діють в Судані, 13 – китайські. Серед реалізованих з допомогою Китаю проектів – будівництво плотин, ГЕС, текстильних фабрик, допомога в сільському господарстві, медицині, освіті. Китай вклав 750 млн. дол. в будівництво нового аеропорту в Хартумі. В березні 2009 р. президент Судану Омар аль-Башир відкрив гідроенергетичний вузол Мерое – найбільшу споруду на річці Ніл після Асуанської греблі. Проект здійснений китайським консорціумом; будівництво обійшлося у 2 млрд. дол. ГЕС, потужність якої дорівнює 1250 МВт, повинна подвоїти виробіток електроенергії в країні.

Китай піддається постійним звинуваченням у зв'язку з тим, що всупереч ембарго, накладеного резолюцією РБ №1556 в липні 2004 р. на поставку зброї неурядовим силам, що діють в Дарфурі, включаючи збройні формування “джанджавид”, він продовжує контакти з Суданом у війсьній сфері, поставляючи йому зброю, яка так чи інакше потрапляє в зону конфлікту. Пекін, однак, стверджує, що його співпраця з Суданом у війсьній сфері не загрожує миру, стабільності і безпеці регіону і він не втручається у

внутрішні справи країни. Спецпредставник китайського уряду по Дарфуру Лю Гуйцзінь заявив в Лондоні в лютому 2008 р., що, згідно з міжнародною статистикою, найбільші об'єми поставок зброї припадають на частку США (36%), тоді як на частку Китаю припадали в 2006 р. лише 8% суданського збройного імпорту, а згідно з даними, обнародуваними Конгресом США у вересні 2007 р., – і взагалі 3%. При цьому всі поставки заносяться в реєстр ООН; таким чином, Китай дотримується механізму прозорості воєнних поставок.

Коментуючи заяву ЗМІ про те, що китайська зброя використовується в Дарфурі, китайські офіційні особи заявляють, що контакти з Хартумом носять законний характер, а прослідкувати передачу зброї незаконним збройним формуванням дуже складно. “Ми попереджаємо суданський уряд, що імпортована з Китаю зброя не повинна використовуватися в Дарфурі”, – говорять вони.

Крім поставок зброї Китай співпрацює з Суданом у підготовці воєнного персоналу. Так, в 2008 р. В Нанцзині (пров. Цзянсу) для представників Судану були організовані курси по розмініванню, які фінансувались урядом КНР. Майже 20 суданських офіцерів пройшли курс навчання в університеті Народно-визвольної армії Китаю (НВАК). Судану передане обладнання для виявлення і знешкодження мін.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи і видатки бюджету Судану?
2. Які фінансові повноваження отримав Південний Судан у відповідності до Угоди про загальний мир 2005 р.?
3. Які фінансово-економічні причини військового конфлікту в Дарфурі?
4. Яку роль відіграє Китай в фінансово-економічному розвитку Судану в останнє десятиріччя?

РОЗДІЛ 15. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ЕФІОПІЇ

Фінансова система країни включає державні фінанси, фінанси суб'єктів федерації (Ефіопія на початку XXI століття стала федерацією), місцеві фінанси, фінанси підприємств і домогосподарств, фінансовий ринок. ВВП країни (за ПКС) склав в 2000 р. 39,2 млрд. дол., а на душу населення – 600 дол. США, а в 2007р. ВВП на душу населення за ПКС склав майже 780 дол. США. Значна частина фінансових ресурсів країни формується в столиці країни – Адіс – Абебі, інших містах.

Основну частину доходів бюджету країни забезпечує сільське господарство, видобуток і експорт окремих корисних копалин і сільгосппродуктів (кава, бавовна), міжнародна допомога. В 2008р. китайські нафтові компанії підписали контракт на експлуатацію покладів та видобуток нафти в країні.

Частка експорту у ВВП Ефіопії складала: в 1970 р. – 11%, в 1980 р. – 14%, в 1990 р. – 8%, в 1997 р. – 16%. Поступово зростає торгівля Ефіопії з країнами-членами КОМЕСА: в 2000р. обсяг торгівлі з ними складав 103 млн. дол. США, а в 2002р. – 119,3 млн. дол. США.

Частину доходів бюджетів всіх рівнів Ефіопія витрачає на освіту, на допомогу бідним верствам населення, на інфраструктурні проекти, на утримання збройних сил. Останнє пов'язане з військовим конфліктом в Ерітреї, яка недавно виборола незалежність, а також з необхідністю надання військової допомоги владі Сомалі. В Ефіопії існує жорсткий контроль над витратами бюджету зі сторони правлячого Революційно-демократичного фронту ефіопських народів (РДФЕН).

Галузева структура ВВП Ефіопії в 2000 р. була наступною: сільське господарство – 45%, промисловість – 12%, послуги – 43%. У наступні роки ситуація суттєво не покращилась.

Темпи приросту ВВП на душу населення в Ефіопії склали: в 1971-1980 рр. – 3,4%, в 1981-1990 рр. – 2,8%, в 1991–1999 рр. – 3,4%.

Для Ефіопії в 1990/1991р. – 1999/2000р. було характерне зростання тіньової економіки: з 33,7% від ВВП до 40,3% ВВП.

Розміри валютних надходжень і зв'язаний з ними стан економіки Ефіопії з її вузькою експортною базою і переважно аграрною спеціалізацією залишаються надзвичайно залежними як від зовнішніх чинників - кон'юнктура світових цін на традиційні товари ефіопського експорту, так і від внутрішніх - погодно-кліматичних умов.

Найважливішою експортною культурою країни як і раніше залишається кава. За шість років її експорт збільшився з 69 тисяч до 118 тисяч тонн в рік. Цього вдалося досягти завдяки успішній реалізації ряду агротехнічних програм, але головним чинником все ж були сприятливі погодні умови і високі світові ціни на каву.

Істотно стимулювала зростання експорту кави приватизація, що почалася в 1994 році. В результаті частка держсектора в експорті кави при абсолютному його зростанні скоротилася з 1994-го по 1997 рік з 58 до 36 відсотків. В експорті кави частка приватного сектора зросла з 27 відсотків в 1991/1992 фінансовому році до 74 відсотків в 1998/1999-му році.

У 1993/1994 фінансовому році 89 відсотків експорту складали кава, шкіри, золото, продукти нафтопереробки, маслонуасіння і боби. З недавнього часу Ефіопія стала вивозити фрукти і овочі, неухильно нарощуючи їх частку в експорті. Крім того, стійко нарощується експорт бобів і продукції гірничодобувної промисловості - золота, танталу, мармуру і ін. Хороші перспективи має виробництво бавовни, попит на який на світовому ринку в даний час високий (див. таблицю. 15.1).

Не дивлячись на те, що Ефіопія займає перше місце в Африці і дев'яте місце в світі по загальному поголів'ю худоби, реальний вклад тваринницького сектора в експорт країни невиправдано низький і обмежується живою худобою, м'ясом (у тушах), сирими шкурами і кістковими відходами, що використовуються для виробництва добрив.

Таблиця 15.1

Структура експортних доходів у 1999 році

Найменування товару	Валютні доходи від експорту (у мільярдах брр)
Кава	2,11
Боби	0,27
Шкури	0,2425
Зернові	0,102
Фрукти і овочі	Більше 0,04
Золото, мінеральна сировина, олійні, спеції, квіти, бавовна, цукор і ін.	0,775

Джерело: Азія і Африка сьогодні. – 2001. - №3. – с. 40

У країні немало говориться про необхідність розвивати обробну промисловість (зокрема, по переробці сільськогосподарської сировини), а також текстильну і швейну галузі, шкіряне виробництво.

В рамках схваленої недавно Стратегічної програми розвитку експорту уряд здійснив ряд кроків, направлених на розвиток і підвищення конкурентоспроможності товарів, що вивозяться. З цією метою утворені Агентство по сприянню експорту, Управління по збуту худоби і Інститут технології шкіряного виробництва, зняті мита на всі (за винятком кави) товари, що експортуються, затверджена схема надання кредитних гарантій експортерам.

Останніми роками швидкими темпами зростає експорт маслонасіння і овочів. Що стосується експорту продукції обробної промисловості, то відносно непогані перспективи є лише в текстильній галузі. Ефіопія вважає, що це відкритє для неї вигідний американський ринок.

Фінанси багатьох домогосподарств в Ефіопії залежать від зайнятості їх членів у тіньовій економіці, від допомоги держави і міжнародних гуманітарних організацій, від переказів грошей мігрантами. Низький рівень доходів більшості населення викликає міграцію з країни. За її межами працює біля 550 тис. осіб.

В 2007 р. ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності) в Ефіопії склав 779 дол. США. Грошові перекази мігрантів в 2007 р. склали 591 млн. дол. США (4,4% ВВП).

Уряд Ефіопії в 2000 р. розповсюдив спеціальні державні облігації серед мігрантів в країнах ОЕСР, ОАЕ, в Саудівській Аравії, в Брунеї, щоб збудувати ряд енергетичних об'єктів. Сума зібраних коштів склала біля 100 млн. дол. США. Відсоткова ставка за цими облігаціями склала: 4% (на 5 років); 4,5% (на 7 років); 5% (на 10 років). Організатором розповсюдження цих цінних паперів виступив Державний акціонерний банк Ефіопії. Номінальна вартість облігації складала 100 дол. США, в одні руки надавалось мінімум 5 облігацій.

Низький рівень доходів населення негативно впливає на якість життя в країні, хоча тут є деякі позитивні зміни. Так, очікувана тривалість життя в країні зросла з 42 років в 1980 р. до 43 років в 1997 р. Дитяча смертність зменшилась з 155 промілле в 1980 р. до 20 промілле в 1997 р. Питома вага міського населення у вказані роки зросла з 11% до 16%.

Негативно позначилася на фінансовому стані країни і домогосподарств світова фінансова криза 2008-2009 років. В 2008 р. найбільш несприятлива ситуація з продовольчим забезпеченням серед країн Африки склалася в Ефіопії через високі ціни на продукти харчування, а також через тривалу посуху, кількість голодуючих досягла 12 млн. осіб; з них 5 млн. потребували негайної допомоги.

За індексом людського розвитку Ефіопія в 2010 р. знаходилась на 171 місці серед 182 країн світу, вона є однією з найбідніших країн світу.

Дуже складною фінансово-економічною проблемою для Ефіопії є нестача ресурсів для забезпечення власного населення, яке зростає дуже високими темпами. За прогнозами, в 2025 р. населення Ефіопії досягне 140 млн. осіб, а його приріст з 2009 р. до 2025 р. складе + 55 млн. осіб.

Ще більше ускладнює фінансовий стан держави і домогосподарств необхідність надання допомоги біженцям з Сомалі. В Ефіопії знайшли

притулок десятки тисяч біженців із зруйнованого багаторічною війною Сомалі, тоді як власні біженці заповнили сусідні країни. Для багатьох біженців з Сомалі Ефіопія не може надати навіть мінімальної допомоги. Звідси голод, хвороби, висока смертність у таборах біженців з Сомалі. Так, за даними міжнародних організацій, в кінці 90-х років ХХ ст. в одному тільки таборі на півдні Ефіопії через відсутність продовольства і ліків щоденно помирало по 20 осіб.

Великий вплив біженців з Сомалі негативно позначається не тільки на фінансово-економічній ситуації в Ефіопії, а й на політичній ситуації в цій країні.

В країні поступово розвивається фінансовий ринок, створюються страхові та інвестиційні компанії, хоча потенціал країни вимагає набагато швидших темпів розвитку фінансової інфраструктури.

Не простою в Ефіопії є ситуація з фінансовими відносинами між центром та її дев'ятьма провінціями.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи бюджету Ефіопії?
2. Які основні видатки бюджетів різних рівнів в Ефіопії?
3. Як впливає на фінансовий стан держави і домогосподарств висока народжуваність в країні?
4. Які причини того, що Ефіопія відноситься до найбільш бідніших країн світу?

РОЗДІЛ 16. ФІНАНСОВА СИСТЕМА УГАНДИ

Фінансова система Уганди включає державний бюджет, бюджети 13 міст, бюджети 69 дистриктів, бюджети 920 місцевих рад третього рівня, фінанси підприємств і населення, фінансовий ринок.

Позитивом розвитку країни є помірні темпи інфляції. Так, в 2009р. вони склали 13,1%, в 2010р. - 8,9%, в 2011р. - 8,4%, а в 2012р. – 2013р. вони складуть, за прогнозами експертів, 6,9 – 7,8% в рік.

Значні доходи країна отримує від експорту ряду природних ресурсів, туризму, іноземної допомоги, переказів трудових мігрантів в Уганду. Так, в 2007 р. грошові перекази склали 642 млн. дол. США.

Витрати державних коштів направляються на охорону здоров'я, освіту, допомогу біженцям з Півночі, де поки домінують мародери і бандити.

Проблемою Уганди є значна тінізація економіки. В 1990/1991р. її рівень складав 37,2% від ВВП, а в 1999/2000р. – 43,1%.

Значний влад у формування сучасної фінансової системи Уганди вніс президент Й. К. Мусевені, який на чолі сил спротиву в 1986 р. повалив військовий режим Т. Окелло.

На момент приходу до влади Й. Мусевені в 1996 р. в Уганді склалася складна ситуація. Тривале правління вихідців з півночі Мілтона Оботе в 1962-1971 рр. і 1981-1985 рр., генералів Іді Аміна в 1971-1979 рр. і Тіто Окелло в 1985-1986 рр. супроводжувалось насильницькою зміною влади, повстаннями і переворотами, ростом криміналу, убивствами і зникненням сотень тисяч жителів країни, вигнанням “азіатів” і крахом економіки. Бідність населення, відсутність ефективної системи управління, економічна розруха, хвороби, голод, поділена за етнічними, регіональними і релігійними ознаками країна, – ось лише деякі проблеми, з якими довелось стикнутися молодій владі.

За минулі після 1986 р. роки вдалось багато чого змінити. Сьогодні Уганда – це політично стабільна країна з досить ефективно функціонуючою

системою влади, з динамічно економікою і зростаючими показниками рівня життя населення.

В 1986-2005 рр. економіка зростала в середньому на 6-6,5% в рік, об'єм ВВП потроївся і складає зараз більше 7 млрд. дол., інфляція зменшилась з 240% до 5% в рік. Експорт товарів і послуг зріс з 253,47 млн. дол. в 1992/1993 р. до 1195,92 млн. дол. в 2004/2005 фінансовому році. Поступово зростає торгівля Уганди з країнами-членами КОМЕСА: в 2000р. обсяг торгівлі з цими країнами складав 230 млн. дол. США, а в 2002р. зріс до 381,4 млн. дол.

В районі озера Вікторія в Уганді сформувався риболовецький та рибообробний кластер, який включає 17 рибообробних підприємств. На кожному з цих підприємств працює від 20 до 35 осіб. Продукція в основному реалізується в Уганді і тільки частково йде на експорт (в основному до країн ЄС). До основних проблем кластеру відносяться наступні: зменшення запасів риби та підвищення стандартів якості в країнах ЄС.

Кількість населення Уганди зросла з 16,7 млн. в 1991 р. до 26,8 млн. чол. в 2005 р. при середніх темпах приросту 3% в рік, а доход на душу населення складає зараз 270 дол.

Тільки за 2001-2005 рр. в результаті продовження реалізації курсу на економічну і фінансову лібералізацію прямі іноземні інвестиції зросли з 133,4 млн. дол. до 248,8 млн. дол. в рік, а інвестиції приватного сектору – з 12,8% до 18% ВВП. Була успішно реалізована програма реструктуризації і приватизації державних банків, що привело до значного росту ефективності і продуктивності банківської діяльності. Непрямим індикатором економічного росту служить зростання за п'ять років на 80% об'єму приватних переказів, які склали в 2004/2005 фінансовому році 462,4 млн. дол.

Уганда стабільно піднімається в рейтингу індексу розвитку людського потенціалу (Human Development Index). Якщо в 1997 р. вона займала по цьому показнику 158-е місце, то в 2003 р. – 144-е місце.

В галузі охорони здоров'я за 2000-2005 рр. охоплення вакцинацією зросло з 43% до 87% населення, доступ до медичних центрів в радіусі 5 км.

тепер мають 84% замість попередніх 49% жителів, а кількість госпіталів збільшилась з 80 до 169. Завдяки енергійним зусиллям керівництва вдалось взяти під контроль поширення епідемії СНІДу і майже в 3 рази зменшити за останні 10 років процент ВІЧ-інфікованих, який зараз складає 4,1% у віковій категорії 15-49 років.

В галузі освіти оголошено про досягнення всезагальної початкової освіти. З 1986 р. по сьогоднішній день показник загальної писемності населення підвищився з 50% до 70%, кількість учнів середніх шкіл зросла з 122 тис. до 850 тис., а студентів ВУЗів – з 5 тис. до 57 тис.

Однак керівництво країни усвідомлює величезну кількість існуючих проблем, в першу чергу, бідність значної частини населення, що вимагає необхідність зміни пріоритетів з макроекономічних і фінансових показників, які покращились, в напрямі покращання життя кожної конкретної людини. Крім того, часто за зовнішньо сприятливими усередненими цифровими показниками в соціальній сфері приховується дуже низька якість послуг і регіональний диспаритет.

Разом з тим, звертає на себе увагу стале зниження кількості тих, хто голосує за Й. Мусевені, який в 2006 р. отримав на 10% голосів менше, ніж в 2001 р., і на 16% менше, ніж в 1996 р. Сам переможець пояснює даний факт організаційними прорахунками і викривленнями в проведенні кампанії, хоча, насправді, існує ряд об'єктивних факторів.

По-перше, це уповільнення темпів економічного росту і загострення енергетичної кризи. Якщо ще чотири роки тому подібних проблем практично не було, то зараз навіть в столиці відбуваються регулярні відключення електроенергії, не говорячи вже про інші населені пункти. А це не тільки незручності для населення, але й стримуючий фактор для розвитку економіки при високих світових цінах на енергоносії.

По-друге, невирішеність багатьох невідкладних проблем посилювала фактор протестного голосування. Виборці голосували проти НДС і Й. Мусевені не тому, що були їхніми ідеологічними противниками чи

прихильниками програм інших партій, а по причині відсутності доріг чи житла, їжі чи можливості отримати необхідне лікування. Взяти хоча б запиленість і дороги в Кампалі, стан яких погіршився за останні роки і взагалі не відповідає статусу столичного міста. В центрі міста немає нормальних доріг навіть до таких популярних туристичних місць, як бахаїстський храм і усипальниця кабак на пагорбі Касубі.

По-третє. Незважаючи на певні успіхи уряду, майже двадцять років триває війна на півночі з так званою “Господнею армією опору” (ЛРА – Lord’s Resistance Army) Дж. Коні, яка давно перетворилась в банду головорізів, які убивають і тероризують місцеве населення.

Попередні зусилля правлячого режиму по воєнному розгрому опору були успішними лише частково, а спроби різних угруповань налагодити мирний процес провалювались.

В результаті нападів на мирні поселення, які особливо почастишали в 2002-2004 рр., десятки тисяч людей були убиті, зґвалтовані чи викрадені. Більше 1,7 млн. чоловік, включаючи 935 тис. дітей, були змушені залишити місця постійного проживання, і більша частина з них (1,4 млн.) в даний час перебуває в жахливих умовах у 200 таборах для вимушених переселенців. Майже половина працездатного населення в субрегіоні Ачолі є безробітними, оскільки в таборах немає можливостей найняти на роботу таку кількість людей. В таборах процвітають алкоголізм, токсикоманія і сексуальне насилля, рівень інфікованості вірусом ВІЛ/СНІД в дістрікті Кітгум складає 7,9% при середньому по країні рівні 6,2%.

За даними опублікованого в квітні 2006 р. огляді ситуації в північній Уганді, 70% населення охопленого війною регіону живе в абсолютній бідності. При цьому кожний дорослий витрачає в місяць на потреби лише 11 дол., коли за нормами Всесвітнього банку “абсолютна бідність” настає при проживанні менше ніж 1 дол. в день. Рівень писемності населення в регіоні є одним із найнижчих в Уганді і складає 54%, що на 14% нижче, ніж в

середньому по країні, а 14% молоді у віці від 6 до 25 років ніколи не навчалися в школі.

Загальні економічні втрати Уганди від війни на півночі оцінюються в 1,7 млрд. дол., тобто майже 85 млн. дол. в рік.

Треба віддати належне президенту, який досить прагматично реагує на критику на свою адресу. Вже протягом перших місяців після виборів він провів інтенсивну серію зустрічей з регіональними лідерами і активом НДС. Стосовно корупції він висловився недвозначно: “Ми знаємо, коли треба вийняти батіг”. Активізована діяльність по розробці і здійсненню “Плану Маршала” для відновлення північної Уганди, створений Спільний комітет по координації і моніторингу на чолі з прем’єр-міністром професором А. Нсібамбі, який й буде здійснювати план.

Більше того, зусилля армії і уряду приносять свої плоди – до середини 2006 р. практично припинились напади і убивства мирних жителів, залишки ЛРА чисельністю від 150 до 400 чоловік ховаються за межами Уганди на території ДРК в Національному парку Нгарамба. І хоча ситуація ще далека від свого завершення, мир в субрегіонах Тесо, Ланго і частині Ачолі спонукає вимушених переселенців повертатися в рідні поселення.

Ці та інші заходи призвели до того, що на початку 2011р. Й. Мусевені було знову обрано президентом. За інформацією місцевого Центрвиборчкому, за нього проголосувало 68% виборців. За основного противника чинного глави держави – Кізза Бесідже, проголосувало 26% виборців Уганди. Бесідже заявив, що не визнає результатів голосування і що вони були сфальсифіковані. Він погрожує організувати масові акції протесту з вимогою визнати підсумки виборів недійсними. Розмах демонстрацій, за словами політика, досягне масштабів заворушень у Тунісі, Алжирі та Єгипті. Мусевені раніше виступав з критикою на адресу глав африканських держав які прагнуть втриматися при владі будь-якою ціною. Проте він також нещодавно зазначив, що не допустить виступів, схожих на ті, які відбуваються у країнах Північної Африки. Деякі аналітики вважають його

політиком нового типу, що заснував партію, доступ до якої відкритий представниками усіх угандійських племен. Інші називають його імперіалістом і звинувачують у тому, що він підтримує рухи своїх одноплемінників-тутсі. При Мусавені Уганда втручалася у справи сусідніх держав – Руанди та Конго – в той час, коли в цих країнах тривали громадянські війни.

Світова криза 2008-2009 рр. негативно позначилася на фінансовій системі держави, окремих підприємств, на фінансах домогосподарств. Значно зменшилась кількість туристів, в країні зросло безробіття та бідність. Біля 500 тис. угандійців стали повністю залежати від іноземної гуманітарної допомоги.

Фінансовий ринок Уганди тільки починає розвиватися. Капіталізація фондового ринку країни в 2000-2001 рр. складала 37-34 млн. дол. США, а в 2002 р. склала 52 млн. дол. США. В ці роки на фондовій біржі країни котирувалися цінні папери 2-3 компаній, а річний обсяг торгів в 2002 р. склав всього 1 млн. дол. США. Фондова біржа Уганди утворена в 2001 р. Два дні в тиждень йде торгівля корпоративними та урядовими облігаціями, звичайними акціями, казначейськими та приватними векселями. Основним індексом біржі є LA ALL Share, початковий рівень якого в грудні 2001 р. складав 100 пунктів, а в 2003 р. він зріс до 103,36 пунктів.

Запитання для самоперевірки.

1. Які основні доходи і видатки бюджету Уганди?
2. Як вплинув на фінансову систему Уганди прихід до влади Й.Мусавені в 1986 р.?
3. Як впливає на фінансову систему Уганди військовий конфлікт на півночі країни?
4. Що було зроблено після 2006 року для покращання фінансово-економічної ситуації в Уганді?

РОЗДІЛ 17. ФІНАНСОВА СИСТЕМА КЕНІЇ

17.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни

Фінансова система Кенії (33 млн. населення) включає державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси підприємств і домогосподарств. Фінансовий ринок країни тільки формується, але в країні діє фондова біржа.

Фінансовий ринок Кенії розвивається, але недостатніми темпами. Кількість компаній, цінні папери яких котируються на фондовій біржі в Найробі, в 1992 – 2002 роках складала 50-57. Капіталізація фондового ринку в 1998 р. складала 2024 млн. дол. США, в 2001 р. знизилась до 1050 млн. дол. США, а в 2002 р. збільшилась до 1676 млн. дол. США.

На фондовій біржі в Найробі йде торгівля звичайними та привілейованими акціями, корпоративними та казначейськими облігаціями на трьох площадках: головній (4 сектори: сільське господарство, торгівля та послуги, фінанси та інвестиції, промисловість та суміжні галузі), альтернативній та з фіксованими доходами. Торгові сесії проходять 5 днів на тиждень. Основний індекс біржі в 2003 р. склав 1317,45 пунктів (в 1996 р. – 100 пунктів).

Основні доходи країні приносить туризм, сільське господарство, експорт деяких сільськогосподарських культур (квітів, овочів і фруктів) та корисних копалин, перекази трудових мігрантів. Так, в 2007 р. ці перекази склали 796 млн. дол. (3,8% від ВВП). Зовнішньоторговий оборот Кенії з країнами-членами КОМЕСА зріс з 673 млн. дол. США до 937 млн. дол. В районі Камукунжи створено металообробний кластер, який охоплює 2000 дрібних фірм (1 – 3 працюючих). Вся його продукція йде на внутрішній ринок. Більш розвинутим є кластер з вирощування квітів, який включає 24 великі фірми. На кожній з них працює від 250 до 600 осіб. Продукція йде як на внутрішній ринок, так в країни ЄС. Основними проблемами кластеру є виснаження природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища.

Значні кошти Кенія витрачає на розбудову туристичної інфраструктури, на допомогу північним провінціям, на утримання армії і поліції. Останнє насамперед пов'язане з необхідністю підтримувати правопорядок, оскільки в Кенії існує досить значне політичне протистояння між двома політичними лідерами: І. Одіngoю та Кібакі, який в 2008 р. став президентом, та підтримуючими їх силами. В кінці 2007 р. - на початку 2008 р. воно вилилося у жорстке протистояння між цими силами, що призвело до вбивств і поранень сотень людей, до руйнування житла, погромів магазинів тощо. Відповідно, Кенія втратила значні доходи від експорту, туризму, оскільки багато іноземних туристів відмінили свої поїздки в цю країну.

За різними оцінками, етнополітична криза початку 2008 р. забрала життя від 1,5 тис. до 1,7 тис. чоловік, ще 300-500 тис. залишились без даху над головою. Збитки, які зазнала економіка Кенії, були найважчими за всю історію країни.

Найбільше постраждала туристична галузь. Тільки в січні 2008 р., який припадає на час "великого туризму", більше 90% іноземців, які планували відвідати Кенію, відмінили свої поїздки. В цілому ж, приплив туристів в першій половині 2008 р. був на 35% нижчий у порівнянні з тим же періодом 2007 р., коли в Кенії побувало 876 тис. туристів, і країна втратила 191 млн. дол. доходів. Значні втрати нанесли насамперед національні парки і заповідники, в які насамперед і приїжджають туристи. Національний парк «Амбоселі» найбільш відвідуваний у Кенії, бо розташований біля підніжжя Кіліманджаро, найвищої гори Африки. Він славиться, зокрема, велетенським слонячим стадом у 700 голів. Є тут і мальовниче озеро з численною популяцією рожевих фламінго.

Заповідник «Масаї-Мара» - не менш цікаві об'єкти для дослідження. Він розташований на південному заході Кенії. Назву парк одержав від народності масаї та річки Мара, що перетинає савану. Тамтешня місцевість це степ, де європейцям найкомфортніше. Температура вдень рідко підіймається вище +26С°, а вночі не опускається нижче +18С°.

Від столиці Кенії, Найробі, дістатися сюди можна хіба що на авто. Невелику, власне, відстань (близько 300 км) подолати менш ніж за 5 – 6 годин нереально. Шляхи в сільській місцевості запружені не тільки застарілим транспортом, а й отарами овець та чередями корів. Чисельність масаїв в Кенії досягає 350 – 450 тис. осіб. Точно полічити їх складно, бо вони зберігають свій прадавній триб життя напівкочівницького племені. Свого часу цей народ контролював гігантські території Африки. Однак спалах сонної хвороби, яку поширює муха цеце, в середині XIX ст. помітно скоротив кількість африканських тубільців. У слід за цим стрімко прокотилась епідемія ящуру, що прорідила стада корів. А худоба – це головне багатство масаїв.

Масаї житло будують за тією самою технологією, що була в українському селі до XXст.: в землю закопують кілька стовпів, їх з'єднують тинном, який обмазують глиною навпіл із гноєм. Вхід до хати – вузька пройма. Темні сіни ведуть у «вітальню», де тліє вогнище з жаринами. Дим виходить у невелике вікно. Крізь нього ж таки тьмяне розсіяне світло потрапляє до середини. Зводять такі «маньята» лише жінки. Вони ж під час кочівлі тягають на собі продукти і дітей.

У масайському поселенні може бути чимало хат, та родин виявиться куди менше. Причина – у полігамії. Багатий чоловік може завести до шести дружин, старійшина – до дванадцяти. Кожна жінка живе в окремій хаті, яку споруджує самостійно. На представницях чарівної статі висить і хатне господарство, й навіть подеколи випасання худоби. Слід зазначити, що посаг нареченої у вигляді кількох корів теж автоматично переходить у власність її чоловіка.

Споконвіку юнак-масаї не міг стати воїном, який пройшов ініціацію («мораном»), доки він не вб'є лева у поєдинку сам на сам. Наскільки хижакі спокійно реагують на автомобілі, що проїздять повз них, настільки змінюється їхня поведінка з появою озброєного масая. Цар звірів миттю перетворюється на kota, що накапостив, і, користуючись усіма горбами та

рівчаками місцевості, поспішає дременути. Уряд Кенії за традицією дозволяє масалям полювання на левів. Поза межами заповідника знайти цього звіра практично неможливо.

Не дивно, що саме з цього народу намагаються набирати охорону кемпінгів.

В ході безпорядків 2008 р. був порушений транспортний зв'язок між Момбасою і Угандою. Були заблоковані дороги в провінції Ріфт-Веллі, де сотні селян, які вирощують квіти, овочі і фрукти на експорт, залишили свої ферми, залишивши без робочих рук галузь, яка приносила країні 700 млн. дол. в рік.

Криза також негативно позначилась на поставках чаю і кави – інших основних експортних товарів Кенії. В багатьох районах, які є основними постачальниками продовольчих культур, були знищені посіви. В результаті ціни на продукти харчування різко зросли. Криза також послужила додатковим імпульсом для локальних міжетнічних конфліктів, що періодично виникають на півночі країни. Предметами суперництва місцевих народностей тут традиційно служать пасовища, вода і тварини.

Для Кенії дуже складною фінансовою проблемою є забезпечення продовольством і роботою жителів країни, оскільки для Кенії характерна висока народжуваність. Це призводить насамперед до нестачі продовольства для населення, що у свою чергу породжує нераціональне використання землі, води, інших природних ресурсів, етнічні конфлікти в країні.

За даними ФАО, вже в кінці 1990-х рр. Кенія увійшла в групу африканських країн, які саме через демографічний фактор відчували дефіцит придатного для обробки земельного фонду, а також через високу ступінь його деградації, тобто “економічного обезземелювання”, яке виражалось в падінні продуктивності землі, що викликала прогресуючою ерозією ґрунтів, зневодненням і перетворенням в пустелі. Процеси обезземелювання стимулюються подальшим розповсюдженням приватної власності на землю, яка збільшує майнову нерівність і змушує селянську бідноту, через нестачу

коштів, продавати свої ділянки. При цьому скуплені ділянки часто ефективно не використовуються.

Ріст деградації земельного фонду і його нестача – лише один аспект характерної для Кенії, як і для інших африканських країн, проблеми загального виснаження природних ресурсів. Так, в країні постійно погіршується і стан водних запасів, які також відчувають вкрай негативний вплив антропогенних факторів. Ситуація ускладнюється і частими в різних районах Кенії посухами. А саме, з цієї причини помітно знизився рівень води в озері Вікторія і, на думку екологів, прилеглі до нього ареали Кенії, Уганди і Танзанії опинились на межі водної кризи. Через посуху вода стала справжнім дефіцитом для кенійського населення, що проживає в районі озера Барінго на півночі країни.

До невідтворюваних втрат лісових ресурсів призводить виорювання лісових ділянок через зростаючі потреби сільського господарства. Площі лісів скорочуються також через вирубування дерев для отримання деревного вугілля і дров. Ці види енергоносіїв покривають до 90% виробничих сільськогосподарських потреб і більше 90% – житлового сектору, які забезпечуються в основному за рахунок безконтрольного браконьєрського вирубування дерев. Під сокиру при цьому йдуть і дерева унікальних тропічних порід – дуб Меру, елгонський тік, камфорне дерево, сандалове дерево, яке незаконно переправляється за кордон і зараз опинилось на межі зникнення. За оцінками, в Кенії щорічно вирубується, а також знищується пожежами майже 20 тис. га тропічних лісів.

Приклади виснаження ресурсів природного потенціалу, які об'єктивно сприяють погіршенню життєво важливих умов діяльності людини і самого її існування, можна було б продовжити. Між тим, при подальшому збільшенні населення ця тенденція неминуче призведе до росту соціальної напруженості, провокуючи міжетнічні конфлікти.

Позитивом розвитку фінансової системи Кенії в 2009р. та наступних роках стало гальмування інфляції. В 2009р. її рівень склав 9,3%, в 2010р. –

7,9%, в 2001р. – 6,3%, а в 2012 – 2013 рр. рівень інфляції складатиме (за прогнозами експертів) – 5,4% - 5,6% в рік.

17.2. Фінанси домогосподарств

В 2005 р. рівень ВВП на душу населення складав біля 400 дол. США, що не відповідало потребам населення та потенціалу країни, яка під час панування англійців була однією з найбільш розвинутих країн Африки.

Особливістю фінансів домогосподарств в Кенії є висока частка витрат на продукти харчування у багатьох сімей. Це свідчить про низький рівень доходів більшості сімей Кенії. Негативно позначилася на фінансах домогосподарств і світова економічна криза 2008-2009 років. Про обмеження в споживанні ряду продуктів харчування може свідчити світове опитування журналістів BBC весною 2008 р. різних сімей, в тому числі в Кенії. Так, Шейла Мбіру із Кенії працює вченим-дослідником, її чоловік – бізнесмен. На сім'ю із п'яти чоловік (троє дітей) вони витрачають в середньому 228 дол. в місяць, що складає 7% їхнього доходу. Тим не менше і їм доводиться економити, оскільки ціни дуже різки пішли вгору, особливо з початку 2008 р., коли в країні виникла політична криза. Кілограм картоплі подорожчав з 25 кенійських шилінгів до 35, вартість смаженої курки подвоїлась. І це тільки за останній тиждень квітня. Тому Шейлі довелося не тільки скоротити споживання деяких продуктів (м'ясо, наприклад, вони раніше їли три рази в тиждень, зараз – два), а й вдатися до інших заходів економії. А саме, відмовитися від походів в супермаркет, оскільки в місцевих невеличких магазинчиках продукти дешевші.

Кілограм рисового борошна в Кенії коштує 40 центів, літр олії – 2,34 дол., кілограм курятини – 4,7, кілограм картоплі – 0,55.

Важливим чинником, що дестабілізує фінансово-економічну ситуацію в країні, є надмірна диференціація в доходах між різними домогосподарствами, що викликає суспільний спротив бідних верств населення.

В основі громадського незадоволення лежить цілий комплекс взаємопов'язаних об'єктивних причин, які сприяють збереженню міжетнічної напруги і росту протесту проти “несправедливого розподілу багатства, землі і ресурсів”.

В Кенії, яка займає одне з перших місць серед країн Тропічної Африки за рівнем розриву в доходах найбагатших і найбідніших верств населення, продовжує зростати майнове і соціальне розмежування. При цьому на 1 дол. і менше в день існують 16,7 млн. кенійців, або 46,1% населення країни. Серйозною перешкодою для вирішення проблеми бідності є вкрай обмежені можливості для продуктивної зайнятості. Основними джерелами грошей для переважаючої більшості населення країни є економічна діяльність в рамках неформального міського сектора і низькорентабельне аграрне виробництво, які ледь забезпечують прожитковий мінімум. Армія повністю безробітних в країні (більше 2 млн. чол.) перевищує чисельність зайнятих у формальному секторі. Значну частину безробітних становить молодь, потенційно опозиційна сила, що також служить фактором, який поглиблює криміногенну ситуацію. Тіньова економіка в Кенії зросла з 28,4% ВВП в 1990/1991р. до 34,3% в 1999/2000р. В наступні роки ситуація суттєво не покращилася.

Створення щорічно 500 тис. робочих місць було однією із головних обіцянок Кібакі у передвиборчій кампанії, в результаті якої він вперше став президентом. Судячи з усього, він вважав, що практично виконав свою обіцянку, заявивши напередодні чергових президентських виборів, що під час його перебування у владі в країні щорічно створювалось 450 тис. робочих місць.

Однак в цій заяві Кібакі припустив неточність. Адже, за його ж словами, такий ріст зайнятості стався, головним чином за рахунок неформального сектора, тобто по суті не був результатом певної планомірної державної політики. Навантаження на міський неформальний сектор як сферу зайнятості постійно зростає. А його розширення, яке відбувається в основному стихійно, не супроводжується будь-якими помітними якісними

зрушеннями в стані його виробничих сил, необхідних для підвищення продуктивності праці.

Разом з ростом міського безробіття, погіршенням якості життя в містах, розширенням нетрів, де зараз вже зосереджено майже 70% міських жителів, або 5 млн. осіб, це сприяє зменшенню темпів росту трудової міграції в міста із сільської місцевості. У свою чергу, така тенденція погіршує демографічне навантаження на придатні для обробки землі, відбувається постійне роздрібнення земельних ділянок, яке неминуче при африканській системі спадкоємності, обезземелення селянства.

В 2008 р. через неврожай уряд Кенії об'явив про 10 млн. нужденних, в тому числі 850 тис. школярів. Певна допомога країні була надана міжнародними організаціями, але загроза голоду постійно висить над країною, що викликає постійні конфлікти в середині країни, бандитизм, вбивства тощо.

Запитання для самоперевірки.

1. Які основні доходи і видатки державного бюджету Кенії?
2. В чому полягають причини соціально-економічного конфлікту кінця 2007 – початку 2008 р. в Кенії?
3. Чим можна пояснити бідність значної частини населення Кенії?
4. Як вплинула світова фінансова криза 2008-2009 рр. на фінанси домогосподарств в Кенії?

РОЗДІЛ 18. ФІНАНСОВА СИСТЕМА СОМАЛІ

18.1. Загальні основи функціонування фінансової системи країни

Централізована фінансова система цієї країни з населенням біля 10 млн. тільки формується, оскільки влада центру відсутня у багатьох регіонах Сомалі. Там владу здійснюють представники місцевих кланів. Так, ісламістська організація «Аль-Шабаб» на чолі з Абу Зубайра контролює північний та північно-східний райони Могадішо, столиці Сомалі. Чисельність угруповання складає біля 5000 осіб, включаючи іноземців. На думку спостерігачів ісламісти отримують кадрову та матеріальну підтримку від міжнародної терористичної організації «Аль-Каїда».

Основні доходи, які отримує країна, надходять за рахунок портових і митних зборів, а також в'їзних і виїзних мит. Що стосується інших податків і зборів, то їх стягнення ускладнене слабкістю фіскальної системи і відсутністю відпрацьованого механізму оподаткування. А саме, подоходний податок, розмір якого визначається вільно, може бути знижений на підставі усної угоди між платником податку і державою.

Значні доходи держава та домогосподарства отримують за рахунок надання їм міжнародної гуманітарної допомоги, а також за рахунок трудових переказів з-за кордону. Так, в 2007 р. грошові перекази мігрантів склали 790 млн. дол.

В Сомалі мало природних ресурсів, а його економіка, яка й без того перебуває у поганому стані, була майже повністю зруйнована тривалою громадянською війною.

В 1969 р. в результаті військового перевороту до влади в країні прийшов генерал Мохаммед Сіад Барре, який оголосив курс на будівництво соціалізму. Отримавши значну радянську військову і економічну допомогу, в 1977 р. Сіад Барре розв'язав військовий конфлікт проти Ефіопії – другого союзника СРСР в регіоні Африканського Рогу – з метою від'єднати область

Огаден, яка заселена сомалійськими племенами. Однак СРСР підтримав Ефіопію, яка в результаті розгромила агресора.

У січні 1991 р. президент країни Мохаммед Сіад Барре був скинутий організацією, яка називала себе “Об’єднаний сомалійський конгрес”, і в країні почалась затяжна політична криза, яка призвела у кінцевому результаті до того, що Сомалі як держава припинила своє існування, втративши всі атрибути єдиної державності. На його місці виникло кілька фактично автономних регіональних утворень – Сомаліленд, Пунтленд, Південно-Західне Сомалі, Джубаленд. При цьому відносно стабільною залишалась ситуація лише в Сомаліленді, який існував в межах колишнього британського протекторату.

Слід зазначити, що в Сомалі – практично мононаціональній і моноконфесійній країні – існує п’ять кланів – дарод (найбільший клан), дір, ісак, хавейн, разом відомі як сомалле, а також раханвейн, відомий як саб. Представники сомалле проживають в Сомалі, Ефіопії, Кенії і Джибуті; саб в основному населяють південне Сомалі, де вони займаються землеробством і тваринництвом. Клани поділяються на підклани, ті, у свою чергу, – на сім’ї. Між кланами завжди точилась боротьба за вплив в регіоні, між підкланами – за вплив в селищі, між сім’ями – за землю, воду, пасовища.

З часу відсторонення Мохаммеда Сіада Барре країна довгі роки залишалась без президента, центральної і виконавчої влади, була поділена на частини, які контролювали ворожі кланово-політичні угруповання. Крім того, за роки війни з’явилося багато польових командирів, які створювали власні угруповання. Як правило, вони захищали інтереси свого клану, підклану і сім’ї. Їх не влаштовував жоден сильний уряд.

Міжусобна боротьба проходила на фоні голоду і практично повсюдної нестачі води. В середині 1992 р. більше 4,5 млн. особам загрожувала голодна смерть. За офіційними даними, 14 тис. осіб були убиті і 27 тис. поранені в Могадішо за короткий період – з листопаду 1991 р. по лютий 1992 р. За

оцінками американської Комісії по біженцям, 280 тис. сомалійців знайшли притулок в 12 країнах, включаючи Кенію, Йемен, Ефіопію і Джибуті.

Ще більша кількість (майже 350 тис., або 5% всього сомалійського населення) стали переміщеними особами. Найбільше переміщених осіб (від 100 тис. до 250 тис. осіб) опинилось в Могадішо, де вони жили у тимчасових поселеннях. Доставка гуманітарної допомоги цим людям була дуже складною через напружену ситуацію в столиці. Ті, хто надавав гуманітарну допомогу, ризикували потрапити в полон чи загинути. Через це багато правозахисних організацій залишили Сомалі; в країні залишився сомалійський Червоний Хрест. Забезпечувати деяку стабільність в місті намагались шаріатські суди. Однак їх діяльність піддавалась різкій критиці з боку громадськості ряду країн за “порушення прав людини”.

США пролобіювали в ООН рішення про міжнародну “гуманітарну інтервенцію”, назвавши її “Відроджена надія”. В 1992 р. тут висадився їхній військовий контингент під головним прапором ООН, але вони змогли закріпитися лише у кількох приморських містах, сприяли розвитку проституції і спекуляції продовольчими пайками. Замість вдячності американські військові викликали всезагальну ненависть. Коли їхній підрозділ спробував ліквідувати популярного польового командира Мухаммеда Фараха Айдіда, який претендував на верховну владу в країні, він потрапив в засаду і зазнав важких втрат. Американці змушені були терміново евакуюватися.

Від Сомалі вже фактично відкололась північна третина – колишня британська колонія Сомаліленд. Там збереглася якась видимість порядку, на відміну від іншої території. Наприкінці минулого століття громадянська війна і політичний хаос в південній частині країни набрав обвального характеру. На північному сході з’явився напівавтономний Пунтленд.

В 2004 р. при підтримці країн Заходу і Ефіопії в Найробі (Кенія) був створений Перехідний Федеральний уряд (ПФУ) на чолі з лідером Пунтленда Абдуллахі Юсуфом Ахмедом (випускником радянського військового

училища). Але його влада виявилась примарною. В країні зростав вплив ісламських фундаменталістів, які об'єднались в Союз ісламських судів (СІС). Його основу складали представники племені хавійців. Підтримані американцями війська Ефіопії підтримали ПФУ, зайняли місто Байдоа, увійшли в столицю – Могадішо. Поява в якості миротворців військ “незалежної”, а ще в основному “християнської” Ефіопії не викликало симпатій у більшості сомалійців. Правда, воєнна сила була на боці ефіопів, вони виступали як війська Африканського Союзу. Але інші африканські країни направили набагато менші військові контингенти. Практично сталося втручання Ефіопії в громадянську війну. СІС був розгромлений, однак залишити країну на ПФУ, ефіопці не змогли. Ще більше дестабілізували ситуацію американські ракетні удари по базах тих, кого вони вважали ісламськими екстремістами і які, за їхніми даними, брали участь у підриві посольств США в Кенії і Танзанії.

Ісламські бойовики розсіялись по країні і почали партизанські дії. Більше того, на місце цих екстремістів прийшла ще більш екстремістська організація – “Аш-Шабаб”.

В 2006 р. військові формування СІС були розгромлені, в Могадішо з'явився уряд Юсуфа Ахмеда. Але він не зміг контролювати навіть власну столицю. Майже до кінця 2008 р. президент боявся з'являтися у власній країні. Реальна влада знаходилась в руках польових командирів, які спиралися на племенні об'єднання і клани.

Обстановка була настільки напруженою, що вибори президента 30 січня 2009 р. довелося проводити в сусідній державі – Джибуті.

Шариф Ахмед отримав на цих виборах абсолютну більшість голосів із приблизно 500 членів розширеного парламенту Сомалі, випередивши 14 конкурентів, включаючи прем'єр-міністра Нур Хасана Хусейна, який вважався більш привабливим кандидатом для Заходу. Обраний президент має авторитет на півдні країни і в Могадішо. Однак вибори майже нічого не

змінили в країні – голод, злидні, хронічне беззаконня, втручання сусідів на фоні безкінечних спроб встановити мир.

Одне із найважчих завдань для нового президента – зростаючий вплив вкрай екстремістського угруповання “Аш-Шабаб”. Майже до сьогоднішнього дня її керівництво демонструвало повну відсутність бажання приєднатися до коаліції прихильників ПФУ на чолі з Нур Хасаном Хусейном і Союзом за звільнення Сомалі на чолі з Шейхом Шарифом. Останні два роки вони зміцнювали свої воєнні і фінансові позиції в центральній і південній частинах країни.

Нездатність діючого уряду Сомалі, який підтримується світовим співтовариством, стримати ескалацію насилля та налагодити хоча б мінімальне функціонування державних інститутів все більше викликає сумніви у країн-донорів у необхідності подальшого надання фінансової допомоги, до 80% якої, за деякими даними, розкрадається.

На думку експертів ООН, Національні сили безпеки Сомалі (урядові війська), представляють собою неадекватні, роз дезорганізовані та корумповані воєнізовані утворення, лояльність яких обмежується окремими високо посадовими особами та офіцерами, які переслідують свої особисті цілі в отриманні фінансового прибутку від війни і є противниками створення єдиного командування.

Для стабілізації ситуації в Сомалі у країну введені миротворчі підрозділи Африканського Союзу. Загальна чисельність миротворчого контингенту, який складається з військових Бурунді та Уганди становить біля 7 тис. осіб. Миротворцям Африканського Союзу заборонено приймати участь в наступальних операціях, але разом з тим, вони мають право здійснювати превентивні дії по стабілізації ситуації та відновлення порядку в Сомалі.

Сомалі потребує постійних великих поставок продовольства для того, щоб люди вижили. Якщо президент хоче завоювати популярність, він повинен якось вирішити цю проблему. Однак більша частина гуманітарної

допомоги прибуває по морю. Це означає, що боротьба з піратством повинна стати, в першу чергу, проблемою самої сомалійської влади.

Сомалі сьогодні перебуває у надзвичайно важкому становищі. Влади немає, законів немає, і людське життя нічого не варте. Основне завдання – просто вижити. Тому жодних моральних обмежень на спосіб здобування засобів для виживання не існує. Будь-які дії, спрямовані на збереження власного життя (це можуть бути крадіжка, пограбування, убивство) виправдані. Інші мотиви виключені.

В 2010 р. найнебезпечнішою з погляду загрози терактів країною стала Сомалі. Такого висновку дійшли автори доповіді Індекс ризику тероризму, які оцінювали кількість і наслідки терактів, що сталися в різних державах з червня 2009-го по червень 2010 року. Друге, третє й четверте місця посідають Пакистан, Ірак і Афганістан. Росія – на десятому місці відразу після Ємену.

В 2009 р. Сомалі перебувала на четвертому місці. Однак «завдяки» тому, що за останній рік там відбулося 556 терактів, жертвами яких стали 1437 осіб (3408 були поранені), держава в антирейтингу випередила Ірак і Афганістан. Крім того, немаловажним чинником небезпеки залишається піратство, що процвітає біля берегів країни. За різними даними, сомалійські корсари в 2010р. утримували у заручниках від 438 до 570 осіб і майже три десятки суден.

З огляду на відсутність освіти в Сомалі, чинник інформації про національну приналежність судна, громадянство моряків не вартий нічого. Пірати зазвичай не мають жодного уявлення, чиє судно вони захоплюють, якої країни. Пірати ставлять одну мету – отримати викуп. Вони нічого не відчувають до своїх полонених, не прагнуть знущань, їх убивства.

Зрозуміло всім, що жодні відносини з піратами на урядовому рівні неможливі. Жоден уряд не може дозволити собі вийти на прямі контакти з піратами, – це тільки узаконить їхній промисел.

Те, що проблему піратства можна вирішувати силою, переконливо продемонструвала історія злочинного промислу в Малакській та Сінгапурській протоках.

Нещадне нищення швидкісних човнів, які відмовлялися зупинитися для перевірок, повна кооперація дій країн поблизу проток дали результат: сьогодні на суднах, які проходять протоками, немає вахт пильності, та й напруги у моряків у тих краях немає.

Основну роль зараз у справах з піратами відіграють судновласники. І тому слід не покладатися на їхню добру волю (серед власників суден багато експлуататорів, байдужих до долі моряків), а поставити їх в умови, коли забезпечення безпеки судна набагато вигідніше (звісно, матеріально, про мораль не йдеться), ніж індиферентна (розтягнута на довгий час) торгівля з піратами.

Потрібно створити такі умови, щоб судновласникові було вигідніше організувати захист судна на час роботи в небезпечному районі, ніж допомагати морякам у полоні в піратів. Така охорона може здійснюватися шляхом конвойного проведення суден (що й реалізовано сьогодні, хоча й не дуже ефективно). Дешевший варіант – брати на борт озброєну охорону (шість-вісім чоловік у бронезилетах і з гранатометами) на період проходження небезпечних зон – приблизно чотири-шість днів. Такі команди мають бути розміщені на базових суднах (адже розміщують пірати екіпажі своїх човнів на базових суднах), які стоять на початку і в кінці зони розбою. Витрати судновласника зростуть на порівняно невелику суму – близько 6-7 тис. дол., а ефект буде великим.

Друге – конфісковувати і знищувати всі швидкісні човни. Адже для рибальства (як повідомляють про свій промисел, викинувши перед тим зброю, пірати, коли їх упіймають) достатньо мати човни зі швидкістю до семи-восьми вузлів. Така швидкість цілком достатня для рибальства, але не дозволить наздогнати сучасне судно.

Усі ці заходи можна реалізувати тільки на міжнародному рівні.

18.2. Фінанси домогосподарств в Сомалі та вплив на них доходів від піратства

Основними доходами домогосподарств країни є перекази родичів із-за кордону, міжнародна допомога, доходи від піратства.

Негативно позначилася на доходах домогосподарств в 2008 р. тривала засуха. Кількість голодуючих в Сомалі досягла 1,7 млн. осіб. В 2009 р. ситуація в країні не змінилась.

Проблема піратства біля берегів Сомалі виникла років 10 тому, коли рибалки почали втрачати засоби до існування. Їх судна з традиційними методами лову не могли конкурувати з великими риболовецькими траулерами, що незаконно промишляли в їхніх водах хижацькими методами. Рибалки почали захищати свої інтереси, пускаючи в хід автомати і РПГ. Незабаром вони зрозуміли, що грабувати інших легше, ніж самим ловити рибу. Адже комерційні судна практично не захищені і не можуть вчинити достойного опору.

Піратство стало єдиним доходним заняттям прибережних кланів. Іноді влада Пунтленда затримувала іноземні судна і виставляла штрафи, що практично не відрізнялось від піратства, враховуючи невизначений статус регіону. Ці гроші також йшли в кишені кланово-кримінальних структур.

Для Сомалі час минає. Три мільйони людей – третина населення країни, живуть під загрозою голоду. Єдиний шлях постачання для них – море, по якому доставляють продовольство, медикаменти та інші види допомоги. І тут виникла проблема.

Серйозно озброєні банди сучасних піратів на швидкісних катерах тероризують кораблі у прибережних водах Сомалі. На жовтень 2008 р. вони вже здійснили напад більше ніж на п'ятдесят кораблів за 2008 рік, захоплюючи вантаж та викрадаючи судна, починаючи з приватних яхт і закінчуючи нафтовозами, вимагаючи викуп, який становить близько 100 мільйонів доларів на рік.

У цих небезпечних водах вимушені плавати судна, навантажені десятками тисяч тонн кукурудзи, сорго, колотого гороху та кулінарного жиру, наданих Всесвітньою продовольчою програмою (ВПП) ООН та іншими організаціями міжнародної допомоги. Збереження морського шляху постачання Сомалі відкритим являє собою крайню необхідність. Через нього проходять 90% гуманітарної допомоги ВПП, що у свою чергу складає близько 90% від загальної кількості поставок, які допомагають забезпечувати продовольством велику кількість сомалійців. Ці пірати-терористи не володіють особливою силою. Загальна їх чисельність приблизно досягає близько 1200 людей. Однак вони стають все більш зухвалими, особливо коли не зустрічають відсічі.

Починаючи з листопада 2007 р., після низки піратських нападів, Канада, Нідерланди, Данія та Франція ввели в дію військові фрегати для супроводу кораблів, що доставляють гуманітарну допомогу ВПП з метою їхнього безпечного прибуття в порт. Жоден корабель, який знаходився під їх захистом, не зазнав нападу, що забезпечило безперервну доставку гуманітарної допомоги.

Але, незважаючи на такий успіх, майбутнє залишається невизначеним. Без військового супроводу продовольча допомога не досягне Сомалі. ВПП створила запаси, яких вистачить для того, щоб допомога продовжувала надходити протягом декількох днів. Однак після того, як ці склади стануть порожніми, країна та її населення залишаться самі по собі.

Коріння сомалійського піратства надто глибокі, щоб можна було вирішити проблему лише військовим патрулюванням територіальних вод Сомалі.

За словами жителів сомалійського регіону Пунтленд, де проживає більшість піратів, морські розбійники ведуть на суші розкішне життя. “Вони мають гроші і владу і стають все сильнішими з кожним днем, – говорять місцеві жителі, – в них найгарніші дівчата, найбільші будинки, останніх марок автомобілі і найсучасніша зброя”. Піратство стало не тільки соціально

прийнятним, а й модним в Сомалі. Більшості піратів від 20 до 35 років і у них є гроші. Вони стають багатіями в країні, де майже половина населення голодує в результаті майже 20-річного безперервного внутрішнього конфлікту.

Такий “успіх” піратства дуже привабливий для сомалійської молоді, у якої мало надії на іншу кар’єру в країні, виснаженій громадянськими війнами. Пірати можуть собі дозволити взяти другу і третю дружину, надаючи перевагу молодим дівчатам із бідних кочових кланів, які славляться красою своїх жінок.

Але не всі радіють появі нової сомалійської “еліти”. Притік величезних грошей в місцеву економіку викликали ріст цін і робить більш дорогим життя простих людей. Поширюється вживання алкоголю, гашишу, місцевого наркотику – ката.

Варто відзначити, що багатьом сомалійським сім’ям допомагають вижити їх рідні – емігранти. Їх кілька сотень тисяч. Але як переказувати гроші в країну, де майже не функціонують банки і пошта? На допомогу приходять “сіра” мережа грошових переказів – “хавала”, яка широко використовується в країнах Перської затоки. Ці анонімні перекази з одного кінця світу в другий, наприклад із Абу-Дабі в Техас чи Могадішо. Наприклад, сомалійцю із Абу-Дабі потрібно перевести гроші своєму брату, який живе в Могадішо. Він приходять до торговця (лихваря, фінансиста і т.п.), який живе в Абу-Дабі, а брат якого живе в Могадішо. Даючи, наприклад, 1 тис. дол., він отримує секретний одноразовий код (пароль) і повідомляє його своєму брату по мобільному телефону. Той, у свою чергу, йде до партнера, торговця із ОАЕ і, повідомивши код, отримує вказану суму. Не потрібні ні банківські рахунки, ні будь-які угоди.

18.3. Особливості розвитку кредитно-фінансової системи Сомалі (на прикладі Сомаліленду)

Оскільки в масштабах Сомалі централізована фінансово-кредитна система майже не функціонує, то розглянемо її функціонування в межах автономного утворення на Півночі Сомалі – Сомаліленду (колишньої британської колонії). Столицею Сомаліленду є Харгейс.

Головне джерело добробуту жителів Сомаліленду – не міжнародна допомога, а гроші, які переказують рідні із-за кордону. В умовах нерозвинутості фінансового сектора оператори грошових переказів фактично взяли на себе функцію банків, найбільший з яких – “Дахабшііл” (Dahabshiil).

На сьогоднішній день в Сомаліленді склалась унікальна ситуація з банківським сектором. Формально в країні існує всього два банки: БС – Банк Сомаліленду (Bank of Somaliland) і КБС – Комерційний банк Сомаліленду (Commercial Bank of Somaliland). Парадокс полягає в тому, що перший, де-юре, який є центральним банком, де-факто виконує функції комерційного банку, у той час як КБС представляє собою в більшій мірі державне казначейство, ніж повноцінний комерційний банк.

Основні завдання, що стоять перед БС, – підтримання національної валюти і боротьба з інфляцією. Для цього банк проводить валютні інтервенції, скуповуючи значні суми в місцевій валюті – шиллінги за долари. Нерідкі випадки, коли керуючий банка брав кредити для здійснення валютних інтервенцій під своє ім'я.

Однією з головних заслуг на посту керуючого БС Абд ар-Рахман Дуале Мохамуд вважає зниження рівня інфляції в країні. Долар США є головною валютою в Сомаліленді. Шилінг використовується переважно для дрібних покупок. Держава в обличчі Банка Сомаліленду не перешкоджає діяльності валютних мінял (саррафів), розглядаючи їх на даному етапі розвитку валютного ринку як помічників, а не як конкурентів.

Керуючий банком добився від президента права проводити незалежну політику у питаннях, що стосуються його безпосередньої компетенції.

Маючи більш ніж сорокарічний досвід роботи в різних банках, в тому числі в англійських, Мохамуд користується авторитетом не тільки в Сомаліленді, а й за його межами. Часто в Харгейс приїжджають представники центральних банків інших країн. За словами Мохамуда, Банк Сомаліленду функціонує ефективніше, ніж центробанки в багатьох африканських державах. Західні партнери готові співпрацювати з БС лише тому, що довіряють особисто Мохамуду. Так, за словами Мохамуда, тільки завдяки його власним зв'язкам валюта Сомаліленду безперебійно друкується в Лондоні. Однак, за неофіційними джерелами, президент країни має можливість емітувати стільки грошей, скільки йому потрібно для покриття власних поточних витрат.

Банк Сомаліленду має 10 відділень в різних містах країни, в тому числі 4 – в столиці – Харгейсі. У БС 3 банка-кореспондента: Commercial Bank of Ethiopia (Ефіопія), Banque pour Le commerce et l'industries (Джибуті), CommerzBank AG Frankfurt (Німеччина).

Однак, незважаючи на діяльність по зміцненню національної валюти, Банк Сомаліленду виступає, перш за все, як комерційний банк. В банку можна відкрити поточний і накопичувальні рахунки. Обидва види рахунків є безпроцентними. Але це не означає, що БС працює у відповідності з ісламськими методами фінансування. Причина таких банківських депозитів проста: банк не має достатнього капіталу для відкриття і ведення рахунків, які передбачають виплату відсотків.

Головна проблема для банківського сектора країни – відсутність достатнього капіталу і гарантій. Якщо банкам знадобиться капітал, Банк Сомаліленду не зможе надати їх. Неефективність системи регулювання банківської діяльності проявляється, перш за все, у відсутності спеціального законодавства. В даний час в Сомаліленді готується Закон про банківську діяльність. З прийняттям даного закону пов'язуються певні сподівання на прихід в країну іноземних банків.

“Дахабшііл”, створений ще в 1970 р., – це найбагатша фінансова структура не тільки в Сомаліленді, а й в усьому Сомалі у довоєнних кордонах. Формально “Дахабшііл” – система грошових переказів, більшість клієнтів якої – представники сомалійської діаспори за кордоном (відправники платежів) і сомалійці, які живуть на історичній батьківщині (отримувачі платежів). Але насправді саме “Дахабшііл”, а не Банк Сомаліленду є справжнім центральним банком в державі.

Міністерства, а також багато неурядових організацій, які працюють в Сомаліленді, мають рахунки в “Дахабшііл”. Через нього ж здійснюється більшість банківських операцій.

Інші хаваладари (оператори хавали) також надають своїм клієнтам послуги по відкриттю і веденню поточних і ощадних рахунків. Наприклад, добре відомий на Заході хаваладар “Аль-Баракат”, чий активи були надовго заморожені США після 11 вересня 2001 р. на відміну від свого конкурента “Дахабшііл” швидше виграв, ніж постраждав від наслідків подій 11 вересня. Причиною для звинувачень компанії у фінансуванні тероризму послужив знайдений серед паперів однієї із підозрюваних у співпраці з “Аль-Каїдою” благодійних організацій номер телефону офісу “Дахабшііл” в Пакистані. Однак “Дахабшііл”, який має офіційний статус в 40 країнах, вдалось довести свою непричетність до здійснюваних терактів.

Значна частина клієнтів “Аль-Баракат” після замороження рахунків даного оператора хавали перейшла в “Дахабшііл”. Це дозволило “Дахабшііл” зміцнити своє становище в якості найбільшого фінансового інституту на всій території Сомалі, включаючи Сомаліленд і Пунтленд.

“Дахабшііл” виявився не по зубах навіть такому монстру, як “Вестерн Юніон”. Останній, відкривши офіс в Харгейсі, чекав, коли отримувачі грошових переказів прийдуть за ними. В той час як “Дахабшііл” та інші оператори хавали самі доставляють гроші отримувачам, як би далеко від офісу вони не знаходились. Дуже скоро “Вестерн Юніон” довелося закрити офіс в Харгейсі.

В даний час саме “Дахабшііл” є локомотивом не тільки фінансового сектора, а й всієї економіки Сомаліленду. “Дахабшііл” не обмежується наданням банківських послуг. Кілька років тому при його активній участі була зроблена спроба створити перший ісламський банк в країні. Партнером “Дахабшііл” по проекту виступив йеменський Банк Саба ал–Ісламій (Saba Islamis Bank). Передбачалось, що новостворений ісламський банк буде називатися Dahab Saba – за назвою двох головних його засновників. Але влада порахувала, що створювати ісламський банк на той час було недоцільно. В результаті, даний проект перейшов в Джибуті, де зустрів підтримку керівництва країни і особисто президента.

На сьогоднішній день Банк Сомаліленду не зацікавлений у розвитку ісламських банків. Якщо такий банк буде створений, це підірве існуючий баланс: люди почнуть забирати вклади з банків і квазібанків, які не сплачують відсотки, і понесуть їх в ісламський банк, який буде надавати нехай і не гарантований, але прибуток. Іншими словами, Банк Сомаліленду в особі його керуючого, розглядаючи ісламські банківські структури як свого конкурента, демонструють поведінку, притаманну швидше комерційному, ніж центральному банку.

Що стосується кредитів, то потреба в них в Сомаліленді задовольняється, перш за все, за рахунок найближчих родичів, членів свого клану, друзів.

Міцне коріння в країні має споживче кредитування на кооперативній основі. Люди, які не мають достатніх коштів для здійснення великих покупок, об’єднуються в групу і регулярно вносять певну суму в загальний фонд. Зі свого середовища вони обирають казначея – керуючого фонду. Після того, як назбирається необхідна сума, її надають одному із членів даного кооперативного товариства. І так далі, поки не буде погашена потреба всіх членів товариства в кредитах.

Запитання для самоперевірки

1. В чому полягають причини відсутності повноцінної централізованої фінансової системи в Сомалі?
2. Які основні доходи бюджетів різних рівнів в країні?
3. Які основні видатки бюджетів різних рівнів в Сомалі?
4. Які основні доходи і видатки домогосподарств в Сомалі?

РОЗДІЛ 19. ФІНАНСОВА СИСТЕМА МАДАГАСКАРУ

Фінансова система країни (біля 17 млн. жителів) після адміністративно-територіальної реформи 2004 р. включає: державний бюджет, бюджети 6 провінцій, 22 районів (керівники цих районів безпосередньо підзвітні президенту), місцеві фінанси, фінанси підприємств і домогосподарств. Фінансовий ринок в країні тільки формується. Столицею країни є місто Антананаріву, яке, як і весь Мадагаскар, все більше приваблює туристів своєю архітектурою, простотою відносин між людьми.

Основні доходи країна отримує за рахунок експорту ряду сільгосппродуктів, значної міжнародної допомоги, переказів мігрантів із-за кордону. В 2007 р. грошові перекази заробітчач до Мадагаскару склали 316 млн. дол. (5,7% ВВП країни). Негативно впливає на доходи країни тіньова економіка, яка зросла з 32,4% в 1990/1991р. до 39,6% в 1999/2000р.

ВВП країни (за паритетом купівельної спроможності) складав у 2000 р. 12,3 млрд. дол., а на душу населення – 800 дол. За межею бідності в цей час знаходилося біля 70% населення. В 2005р. обсяг ВВП країни склав 4514, 39 млн. дол. США.

Нестабільним є зовнішньоторговий оборот Мадагаскару з країнами-членами КОМЕСА. Так, в 2000р. він складав 82,5 млн. дол. США, в 2001р. – біля 40 млн. дол., а в 2002р. – 48 млн. дол. США.

Галузева структура ВВП країни в 2000 р. була наступною: сільське господарство – 30%, промисловість – 14%, послуги – 56%.

Наприкінці XIX ст. Мадагаскар після довгих спроб завоювали французи. Тому й архітектура тут відповідно колоніальна – у себе вдома, до речі, на Середземноморському узбережжі, французи будують трохи інакше, хоча б тому, що там набагато менше дощів. У Антананаріву зараз мало дерев'яних будівель, усе з каменю – бо дерево гниє, і терміти з'їдають дуже швидко, якщо не просочити смолою. Антананаріву – дуже гарне, дуже виразне за своєю архітектурою місто, хоч і невисоке. Навіть у 60-70-ті, в роки

великої дружби з СРСР, естетика 16-поверхових багатоповерхівок туди не проникла.

Там дуже невибаглива аристократична побутова культура. Традиційні будинки малагасійських королів дуже примітивно обладнані: просто такі собі дерев'яні палати на триметровій висоті. Король піднімався до себе на ліжко простенькими сходами, і тільки висота цього ліжка, а не додаткове оздоблення, свідчили про те, що людина займає високе соціальне положення. Іншими словами, це піднята до рівня королів естетика не злиднів, а саме бідності – малагасійській феномен. Зустрінеш де-небудь серед безкраїв саван замурзаного старого чоловіка в дірявій накидці й порваному солом'яному капелюсі, а потім з'ясовується, що це дуже багата людина, й у нього 500 корів, але він ніяк цього не демонструє, а корів цих заколюють лише на його похорон. Але і простий народ живе в маленьких будинках, дерев'яних або зв'язаних із листя великих рослин, що швидко руйнуються. Характерно, що навіть у сухих місцях Мадагаскару будинки робляться на невисоких палях, заввишки 30-50 сантиметрів, і кури або собаки під час спеки ховаються під підлогою хатини. Розраховано так, що в цій місцевості зливові потоки в сезон дощів досягнуть 20 або 30 сантиметрів – а палі обов'язково на 10 сантиметрів вищі, тому в будинку відносно сухо. А якщо говорити про міські будинки, сильних відмінностей від європейського містобудування немає.

Малагасійці за своїм менталітетом дуже налаштовані на постійний контакт із містичною стороною життя і постійно спілкуються з померлими. Для них той світ набагато зриміший і реальніший, аніж для європейців. Малагасієць готовий усе життя жити бідно, щоб виростити трохи биків, і всіх їх він заріже на похорон матері чи батька, або навіть під власну смерть вирощуватиме. Половина малагасійців – християни, та навіть вони використовують духів предків як кращих медіаторів із Господом.

За допомогою міжнародних організацій на Мадагаскарі в кінці 2002 року президенту М. Равалуманана вдалося стабілізувати як політичну, так і фінансову ситуацію.

Після закінчення політичної кризи, в грудні 2002 р., в країні (за наполяганням міжнародних фінансових організацій-кредиторів Мадагаскару) були проведені парламентські вибори, в яких з великою перевагою перемогла президентська партія ТІМ (“Я люблю Мадагаскар”).

На муніципальних виборах у листопаді 2003 р. прихильники президента також одержали перемогу.

Заручившись таким чином підтримкою депутатів всіх рівнів, М. Равалуманана почав здійснювати оголошений ним курс на реорганізацію держапарату, нарощуванню експортного потенціалу країни з допомогою приватних інвестицій, в першу чергу іноземних, на диверсифікацію економічних стосунків з зарубіжними партнерами і ще більш тісне співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями.

В результаті багаточисельних контактів керівництва обох країн були відновлені повномасштабні стосунки з Францією – основним комерційним партнером, інвестором і кредитором Мадагаскару, які перервались в період кризи 2002 р. Значною віхою у відносинах між двома країнами став візит президента Франції Ж. Ширака в липні 2005 р. на Мадагаскар, де відбувся саміт Комісії по Індійському океану. В ході цього візиту було підписано ряд документів, направлених на зміцнення двосторонніх зв'язків на найближчі п'ять років. Загальна сума укладених економічних угод оцінюється в 3,1 млн. євро.

18 квітня 2005 р. у Вашингтоні була підписана угода між Мадагаскаром і американською корпорацією “Виклик тисячоліття”, створеної спеціально для здійснення нової американської програми допомоги розвитковим країнам “з надійно функціонуючими владними структурами, які дотримуються принципу верховенства закону, борються з корупцією, проводять економічні і політичні реформи”. Мадагаскар став першою із 16 країн, яка отримала допомогу за цією програмою на загальну суму 100 млн. дол., розраховану на два роки. В липні 2005 р. міністри сільського господарства США і Мадагаскару підписали ряд угод, які передбачають

просування малагасійських продуктів на ринки США, спільні дослідження в галузі сільського господарства, здійснення екологічних програм, навчання малагасійських селян прийомам сучасної агротехніки і надання продовольчої допомоги Мадагаскару в розмірі 10 млн. дол. Крім того, ще з 2000 р. Мадагаскар користується великими експортними пільгами, наданими США в межах Закону про економічний ріст і розширення можливостей Африки (AGOA).

Здійснюється тісна співпраця з міжнародними фінансовими організаціями. Всесвітній Банк щороку надає країні до 250 млн. дол. в межах Програми боротьби з бідністю.

Однією з перших реформ, розпочатих новою владою за порадою МВФ і ВБ і покликаних забезпечити “швидкий і безперервний розвиток”, стала земельна. Однак перший же закон, який дозволяв (хоча й з обмеженнями) іноземним інвесторам ставати землевласниками, викликав різко негативне ставлення у більшості населення, яке дотримувалось традиційних поглядів на землю як на священне і недоторкане надбання предків. Грошова реформа, яка відбулася за земельною, замінила малагасійський франк на існуючу в доколоніальний період грошову одиницю “аріарі”, однак суттєвого ефекту для економіки країни цей захід не дав. Інфляція на початку 2005 р. становила більше 30%. Невдалою виявилась і митна реформа: у вересні 2003 р. набрала чинності постанова уряду (строком на 2 роки), яка скасувала стягування мита з більш ніж 200 найменувань імпортованих товарів. Даний захід призвів до скорочення і навіть закриття ряду малагасійських підприємств, не готових до конкуренції з продукцією, яка постачається з країн Південно–Східної Азії і Китаю.

Однак ні проведені реформи, ні інші кроки не дозволили уряду М. Равалуманани досягнути будь-яких відчутних зрушень в економічній ситуації за минулі три роки. Опоненти нинішньої влади вважають, що Равалуманана використовує своє положення для просування власних ділових інтересів. Вони відзначають, що на нових грошових банкнотах присутня

емблема президентської партії і пофарбовані вони у колір його компанії “тіко”, а найголовніше, що в країні має місце криза, поки що соціально-економічна, яка може перетворитися в політичну.

Традиційні для країни соціальні проблеми в останні роки доповнилися новими. Одна з них – ріст злочинності.

На початку 2002 р. ООН впровадила проект вартістю 554 тис. дол. по боротьбі з молодіжною злочинністю на острові. Після кризи в країні зросла і продовжує зростати кількість зброї у населення, збільшується кількість групових злочинів. Традиційні для сільської місцевості крадіжки домашньої худоби часто супроводжуються насиллям і убивствами. З’явилися нові види злочинів, раніше не характерні для малагасійців (бандитизм, викрадання людей з метою викупу). Яскравим прикладом є збройний напад в січні 2005 р. на приватний будинок, де були пограбовані голова представництва ВБ на Мадагаскарі і кілька французьких дипломатів.

В умовах наростання соціальних і економічних проблем в країні посилюється невдоволення новою владою, зміцнюється опозиція. Зростає кількість антиурядових виступів серед населення (демонстрації, мітинги протесту, страйки). Наймасовіші акції протесту за останні роки пройшли в червні 2004 р. у зв’язку з різким підвищенням цін на продовольство, в першу чергу на рис, основний продукт харчування, за споживанням якого на душу населення Мадагаскар займає перше місце в світі. З початку 2005 р. більше ніж півроку тривав страйк суддів, які вимагали збільшення заробітної плати, а також викладачів університетів. Спостерігається неспокій серед студентів, політично найбільш активної частини міського населення.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи бюджету Мадагаскару?
2. Які країни надають основну частину допомоги та інвестицій Мадагаскару?

3. В чому полягає фінансово-економічний зміст реформ, які розпочалися на Мадагаскарі з 2002 р.?
4. В чому полягають причини фінансово-економічної нестабільності на Мадагаскарі в сучасних умовах?

РОЗДІЛ 20. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ЗІМБАБВЕ

Фінансова система Зімбабве включає державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси підприємств і домогосподарств, фінансовий ринок. Основні доходи країна отримує від видобутку корисних копалин (нафта, алмази, уран), допомоги міжнародних організацій і окремих країн (Китаю насамперед), переказів трудових мігрантів. Так, в 2007 р. грошові перекази мігрантів у Зімбабве склали 361 млн. дол. (або 7,2% ВВП). Тіньова економіка в країні зросла з 47,3% від ВВП в 1990/1991р. до 59,4% в 1999/2000р., що негативно впливає на доходи держави.

Значні витрати країна витрачає на утримання армії і поліції, урядових установ, які забезпечують підтримку майже 30 річного правління Роберта Мугабе. До безсумнівних його заслуг можна віднести державну систему освіти. В Зімбабве – один з найвищих рівні освіченості на африканському континенті – більше 70%. Разом з тим, захопивши владу в Зімбабве, Р. Мугабе поступово поставив під свій вплив всю економіку.

Р. Мугабе народився в 1924 році в Звімба, що за 60 км від столиці Хараре. Вищу освіту отримав у Великобританії. Починав трудову діяльність учителем. На світовій арені отримав визнання в 70-ті роки минулого століття, коли очолив партизанську боротьбу за незалежність Південної Родезії. Одружений вдруге. Друге весілля Мугабе було негативно сприйняте населенням – він мав любовні зв'язки в той час, коли його перша дружина вмирала від раку. Від першого шлюбу у нього троє дітей.

А перші роки президентства були обнадійливими. Мугабе говорив, що розуміє, як йому пощастило, – вони отримали таку прекрасну країну: хлібний кошик всього регіону, з чудовою інфраструктурою, кваліфікованою робочою силою, банками, дорогами, всім, що тільки можна забажати.

А через вісімнадцять місяців він виступив по радіо і оголосив про намір створити однопартійну марксистську державу. І інвестори, які були готові вкладати капітали в Зімбабве, відвернулись. Ще тоді економіці був завданий нищівний удар. Некомпетентне управління людей, чийм єдиним

достоїнством була наявність партквитка, зруйнували господарство. Наприкінці 70-х років один родезійський долар дорівнював британському фунту. Зараз за фунт дають 100 зimbabweських доларів. Інфляція підскочила з 3-х до 70 відсотків.

Мугабе просто не відразу розкрив своє справжнє обличчя. Йому потрібен був час, щоб розставити своїх людей на командні пости в армії, прибравши офіцерів, які походили із білої меншості. Потім захопив контроль над всіма ЗМІ, перетворивши їх у власну пропагандистську машину. Потім створив віддану особисто йому секретну службу, яка діяла на зразок гестапо. Тих, кого не вдалось обдурити через пресу, залякували. Поступово в руки правлячої партії перейшли адміністративний апарат, всі державні підприємства і банки. А як тільки вони отримали фінанси, то стали безмежно збагачуватися. До офіційної заборони на поїздки, Мугабе та його молода дружина нерідко з'являлись в лондонському універмазі "Херрод" – найфешенебельному магазині планети. Дружину президента (вона більш ніж вдвічі молодша за свого чоловіка) англійська преса часто називала "шопоголіком".

Офіційно Зімбабве не входить у перелік найбільш бідних країн планети. Однак за роки правління Мугабе ситуація дуже погіршилась. Тут один із найвищих в світі показників безробіття. Тільки кожний десятий випускник школи може знайти роботу. Багато хто, щоб не померти з голоду, вимушений красти.

Ще не так давно Зімбабве (раніше Родезія) було найбагатшою країною Африки, якій заздрив навіть "золота і діамантова" Південно-Африканська Республіка. Але Мугабе довів квітучу країну, яку отримав у спадщину від британських колонізаторів, до руїн. Колонізатори залишили по собі ефективну економіку, найкраще на континенті сільське господарство, обладнані за європейськими вимогами шпиталі, кваліфікованих лікарів та систему охорони здоров'я, якій заздриває вся Африка. Після здобуття влади в 1980 році Мугабе кілька років насолоджувався британською спадщиною. Але

з часом, певне від бездіяльності (бо економікою керували освічені білі родезійці, а ферми перебували також у власності працюючих вихідців з Британських островів, які становили 13 відсотків населення перейменованої на Зімбабве Родезії), Мугабе захопився ідеями соціалізму та африканського націоналізму, які на початку 90-х років почав запроваджувати в життя.

“Результат” не забарився. Вже наприкінці 90-х років дегенерована від соціалістичних принципів господарювання економіка перестала діяти. На початку цього десятиліття Мугабе почав відбирати ферми у білих власників – “щоб земля повернулася тому, кому вона належала віками”. Чорні зімбабвійці танцювали від радості, прощаючись з “експлуататорами”, які втратили все до копійки і змушені були повертатися на історичну батьківщину з порожніми кишенями. Не всі повернулися. Когось африканці вбили, а хтось душею не зміг розлучитися з новою батьківщиною і вирішив будь-що залишитися. “Повернуті народу” землі заросли бур’янами. Сільське господарство занепало слідом за промисловістю. На цей час 90 відсотків зімбабвійців безробітні, а Зімбабве лише за два десятиліття “експериментів” Мугабе перетворилося з найбагатшої на найбіднішу країну Африки.

Чіпляючись за владу, президент Мугабе ніколи не визнає свої поразки, зате може підштовхнути країну до нового, ще сильнішого витка громадянського протистояння. Маючи на своєму боці армію та інші силові структури, диктатор не зупиниться ні перед чим. Тому лише скоординовані й узгоджені дії світової спільноти здатні протистояти злочинам проти людяності та порушень прав людини у Зімбабве.

Те, що зараз відбувається у Зімбабве, назрівало не один день. Корумпований диктаторський режим йшов до цього всі 28 років. Його злочини відомі й задокументовані, але ще, очевидно, не настав час оплачувати рахунки. Режим Мугабе довів країну до того, що тепер вона спустошена економічно, неплатоспроможна і цілком залежить від економічної допомоги, якщо хоче прогнати своє населення. Тоді як диктатор і його прихильники живуть у розкоші і задоволені своїм

привілейованим становищем, решта нації або вмирає від голоду, або ризикують життям за спробу практикувати в Зімбабве демократію.

Видобуток алмазів дає прихильникам Мугабе безпосереднє джерело прибутків, а поклади урану служать захистом, оскільки Китай блокуватиме всі зусилля встановлення демократії в Зімбабве, тільки б гарантувати отримання задешево цієї стратегічної сировини. Світова спільнота сьогодні нездатна, не втручаючись безпосередньо, прискорити падіння диктатури в Зімбабве. І, незважаючи на дуже поважний вік диктатора, усунути від влади Мугабе та його головорізів без координування військових зусиль сусідніх держав неможливо.

У вересні 2008 р. президент Зімбабве Роберт Мугабе нарешті, вперше за все своє двадцятирічне “царювання”, погодився передати частину влади лідерові опозиції Моргану Тсвангіраї. Підписавши історичну угоду, згідно з якою Мугабе збереже за собою президентську посаду, а Тсвангіраї стане номером другим у зімбабвійській державі, посівши посаду прем’єр-міністра. Причому партія Моргана Тсвангіраї “Рух за демократичні зміни” буде представлена в кабінеті міністрів 16 посадами, а партія Мугабе “Зімбабвійський африканський національний союз” отримає, відповідно, 15 міністерських крісел.

Втім, досі залишається під запитанням, чи не стануть 15 представників від команди Мугабе гальмом, здатним звести нанівець економічні реформаторські потуги Моргана Тсвангіраї. Чи не є такий розподіл влади суто формальним чинником, покликаним дискредитувати наміри опозиції вивести Зімбабве з економічного колапсу і збити галопуючу гіперінфляцію?

Зімбабвійці сподіваються, що підписаний документ стане першим кроком до припинення економічного розвалу країни з інфляцією 11.000.000%. При цьому рівень безробіття в Зімбабве становить 89%, і вже декілька мільйонів його жителів – біженці.

Але, незважаючи на те, що угода, вперше за майже 30 років, зменшує владні повноваження Мугабе, він і надалі залишає за собою посаду

президента і збереже контроль за армією та більшістю посад в кабінеті міністрів.

Укладена у вересні 2008 р. угода про поділ влади між президентом Робертом Мугабе і лідером опозиції Морганом Тсвангіраї не сприяла полегшенню економічної кризи в країні. Ціни на багато товарів продовжують стрімко зростати, що призводить до знецінювання зімбаввійського долара.

За оцінкою Всесвітньої продовольчої програми ООН, 2 млн. осіб у Зімбавбе потребують продовольчої допомоги. На початок 2009 року їх кількість сягнула 5,1 млн., або 45% населення.

Безробіття в країні становить 80%, офіційна зарплата не досягає і 10 американських доларів на місяць. Населення країни оцінюється у 12 млн., проте цей показник вважається більш ніж умовним з огляду на високу смертність від СНІДу та астрономічні показники еміграції.

Державний борг Зімбавбе в 2009 р. склав 304,3% від ВВП країни. Це – найвищий рівень державного боргу країни в світі.

Складна політична ситуація негативно впливає на фінансовий ринок країни. Надмірні видатки спровокували в країні найбільшу в світі інфляцію. Тому в 2008 р. в Зімбавбе була проведена грошова реформа, хоча перед цим в обіг були випущені додаткові гроші з астрономічним номіналом.

Про рішення деномінувати місцеву валюту зімбаввійська влада оголосила буквально через кілька днів після того, як випустила купюру в 100 млрд. місцевих доларів. У переддень здійснення грошової реформи купити на неї можна було півбуханця хліба, тоді як на момент випуску вона затягувала аж на три курячі яйця.

За офіційними даними, донедавна інфляція в цій країні становила 2,2 млн. відсотків на рік, хоча незалежні економісти оцінювали її в 10-12 млн. відсотків. Особливої гостроти криза в країні набула після перемоги на останніх президентських виборах Роберта Мугабе, котрий займав цю посаду з 1987 року. Ці вибори були визнані сфальсифікованими, і країна опинилася в політичній та економічній ізоляції. Навіть німецька фірма, яка поставляла до

Зімбабве папір для друкування купюр, була вимушена розірвати такий вигідний для неї контракт.

Примітно, що на час проголошення незалежності 1980 року зімбабвійський долар навіть переважував американський. Проте в 2008 році обмінний курс доводилося переглядати по кілька разів на день. У травні 2008 р. центробанк вирішив відмовитися від жорсткої прив'язки місцевої валюти до свого американського колеги через надмірне розростання чорного ринку. На той час за американський долар давали 30 тис. місцевих, а до середини липня – вже 250 млн.

Спроби розплатитися за товари чи послуги американськими доларами могли викликати серйозні неприємності, тому водії приміських автобусів, наприклад, відвозили робітників до міста за однією ціною, а назад – уже за набагато вищою, але зате обчислюваною в місцевих грошах.

Нових купюр (номіналом 10 і 20 зімбабвійських доларів) в 2008 р. не вистачало, проте паніку в країні це не викликало: старі вважалися дійсними до грудня 2008 р. З іншого боку, величезний попит мають монети, які через непотрібність вийшли з обігу ще 2002 року. Першого серпня 2008 р., в перший день реформи, 20 старих доларових монет (еквівалент 200 мільярдів дореформених паперових зімбабвійських доларів) можна було обміняти на п'ять американських доларів за офіційним курсом (чи на два – на чорному ринку). Або купити на них буханець хліба.

Світова спільнота, як може, пробує впливати на Р.Мугабе, але це поки не приносить суттєвих результатів.

Євросоюз в січні 2009 р. розширив ще на 60 осіб список людей, близьких до режиму президента Зімбабве Роберта Мугабе, яким заборонено в'їзд до країн-членів ЄС. Кількість компаній, чиї активи на території Євросоюзу повинні бути заморожені, збільшено до 40. Загальна кількість зімбабвійських чиновників і членів їхніх сімей, котрі не мають права в'їзду на територію ЄС, сягнула 200 осіб. Влада Євросоюзу підозрює фігурантів списку в грубих порушеннях прав людини та в застосуванні насильств по

відношенню до політичних опонентів і пересічних громадян. ЄС кваліфікував як нелегітимний другий тур президентських виборів у Зімбабве, на якому, будучи єдиним кандидатом, переміг Роберт Мугабе, що знаходиться при владі 28 років. Опозиція бойкотувала вибори. Тим часом економіка Зімбабве перебуває у глибокій кризі. Рівень безробіття в державі – 80%, кілька мільйонів його мешканців уже стали біженцями. Інфляція в Зімбабве досягла в 2008 р. рекорду, збільшившись до 231 млн. відсотків на рік. Як повідомлялося, в грудні 2008 року тоді ще президент США Джордж Буш закликав Роберта Мугабе піти з поста президента Зімбабве. За словами Буша, відхід Мугабе від влади став би благом для цієї країни.

В Зімбабве діє фондова біржа (ZSE). За капіталізацією на початку XXI століття вона займала третє місце в Африці після бірж ПАР і Єгипту. Йде торгівля звичайними і привілейованими акціями, корпоративними та казначейськими облігаціями, . Основний індекс – ZSE Industrial.

Запитання для самоперевірки.

1. Які основні доходи і видатки бюджету Зімбабве?
2. Як вплинуло правління Р.Мугабе на фінансово-економічну систему країни?
3. В чому полягають причини небаченої в світі інфляції в Зімбабве?
4. Які основні доходи і видатки домогосподарств в Зімбабве?

Література до IV частини

1. Абрамова И. Денежные переводы мигрантов: роль в социально-экономическом развитии Африки / И. Абрамова // МЭ и МО. – 2009. – №7. – С. 82-90.
2. Баланда А. Л. Світові тенденції розвитку та легалізації тіньової економіки / А. Л. Баланда // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008.- №3. – С. 21 – 27.

3. Беккик Р. Сомалиленд – мечта А.Смита и Ч.Дарвина / Р. Беккик // Азия и Африка сегодня. – 2008. – №4. – С. 52-58.
4. Белецкий М. Завсегдатай Книги рекордов / М. Белецкий // Столичные новости. – 2002. – 20-26.08. – С. 10.
5. Брашн А. «Великое сомалийское наступление» / А. Брашн // Азия и Африка сегодня. – 2010. - №8. – С. 60 – 62.
6. Глібчук І.І. І човен почне танцювати / І. І. Глібчук // Дзеркало тижня. – 2006. – 2.09. – С. 13.
7. Дейч Т.Л. Конфликт в Дарфуре и позиция Китая / Т. Л. Дейч // Азия и Африка сегодня. – 2009. – №12. – С. 19-22.
8. Дейч Т. Достигим ли мир в Сомали? / Т. Дейч, В. Кравченко // Азия и Африка сегодня. – 2006. – №6. – С. 19-24.
9. Економіка зарубіжних країн / за ред. Ю.Г.Козака, В.В.Ковалевського, К.І.Ржепішевського. – К.: ЦУЛ, 2003. – 352 с.
10. Елькина Е.А. Пираты Африканского Рога / Е. А. Елькина // Азия и Африка сегодня. – 2009. – №9. – С. 50-55.
11. Каспрук В. Зімбабве: геть самодержавство? / В. Каспрук // Дзеркало тижня. – 2008. – 20.09. – С. 5.
12. Котлярчук А. Африканський вирій / А. Котлярчук // Український тиждень. – 2011. - №11 – С. 62 – 65.
13. Каспрук В. “Паперовий тигр” проти диктатури / В. Каспрук // Дзеркало тижня. – 2008. – 28.06. – С. 5.
14. Матвеева Н.Ф. Кения: имидж стабильности / Н. Ф. Матвеева // Азия и Африка сегодня. – 2009. – № 6. - С. 34-40.
15. Никитин М. Уганда: в будущее с новым старым президентом / М. Никитин, И. Адасов // Азия и Африка сегодня. – 2006. – №8. – С. 33-39.
16. Приходько О. Зімбабве – більше не країна мільярдерів / О. Приходько // Дзеркало тижня. – 2008. – 9.08. – С. 8.
17. Приходько О. Инфляционные аспекты / О. Приходько // Дзеркало тижня. – 2008. – 14.06. – С. 11.

18. Рейнолдс П. Как победить пиратов: подсказка из XIX века: [Электронный ресурс]: <http://news.bbc.co.uk>, 10.04.2009.
19. Рощин Г.Е. Иностраный капитал в Африке / Г. Е. Рощин // Азия и Африка сегодня. – 2000. – №4. – С. 37-41.
20. Руков Б. Б. Африка южнее Сахари: новые формы организации хозяйственной деятельности / Б. Б. Руков // Азия и Африка сегодня. – 2010. – №9 – С. 23 – 26.
21. Сагайдачний І. Судан: нафта та кров на благодатній землі / І. Сагайдачний // Дзеркало тижня. – 2004. – 24.07. – С. 5.
22. Світ у 2025 році // Волинь-нова. – 2009. – 24.12. – С. 13.
23. Снежко Е. Гостям всегда рады / Е. Снежко // Инвестгазета. – 2009. – 12-18.10. – С. 23-24.
24. Сомалі вибілося в небезпечні лідери // Голос України. – 2010. – 16.11. – С. 7.
25. Тихомиров Н. Трудные времена для Хартума / Н. Тихомиров // Азия и Африка сегодня. – 2007. – №3. – С. 51-59..
26. Филоник А.О. Суданский парадокс: призрак голода в “хлебной корзине” / А. О. Филоник // Азия и Африка сегодня. – 2009. – №11. – С. 32-37.
27. Фока А. І ще про піратів Сомалі / А. Фока // Дзеркало тижня. – 2009. – 14.11. – С. 11.
28. Шиманський О. До холери їм такий президент / О. Шиманський // Україна молода. – 2008. – 17.12. – С. 17.
29. Ширак Дж. Що може зробити світ для Сомалі / Дж. Ширак // День. – 2008. – 7.10. – С. 3.
30. Шлежская С. Мадагаскар: тлеющие угли кризиса / С. Шлежская // Азия и Африка сегодня. – 2006. – №2. – С. 54-55.
31. Шульга Є. Маленька брехня про “маленьку” Кенію / Є. Шульга // День. – 2008. – 22.11. – С. 8.

32. Hunter Rebyn. Somali pirates living the high life//[http://news. bBk/ co/ uk/](http://news.bbc.co.uk/)
28.10. 2008.
33. [http://www. Ifad. Org/events/remittances.](http://www.Ifad.Org/events/remittances)

ЧАСТИНА V

ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ КРАЇН ПІВДЕННОЇ АФРИКИ

РОЗДІЛ 21. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ПІВДЕННО-АФРИКАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

21.1. Загальні основи побудови та функціонування фінансової системи країни

Фінансова система країни включає федеративний бюджет, бюджети 9 провінцій, місцеві бюджети, фінанси підприємств і домогосподарств, фінансовий ринок.

Столицею ПАР є місто Преторія, а парламент знаходиться в місті Кейптауні. В Йоганесбурзі функціонує регіональна фондова біржа (JSE).

Преторія є важливим промисловим центром країни, а також важливим транспортним вузлом.

ПАР характеризується приватними компаніями, банками, фінансовими ринками і стандартами аудиту, які тут так само досконалі, як і в будь-якій іншій державі. Сьогодні ця країна – найбільша економіка континенту (і 24-та за розміром в усьому світі), виробляє 40% ВВП всієї субсахарської Африки. До того ж вона найрозвинутіша, відкрита і демократична країна в регіоні з однією із найпрогресивніших конституцій в світі. Це єдиний африканський член групи країн G 20 (великої «двадцятки»), а також член групи БРІКС (з початку 2011р.).

За даними федерацій міжнародних фондових бірж, в 2001р. фондова біржа ПАР займала 15 місце в світі за капіталізацією, 20 місце – за кількістю зареєстрованих компаній, 23 місце – за оборотом капіталу, 29 місце – за рівнем ліквідності.

З 500 компаній, що котируються на фондовій біржі в ПАР, біля 60-ти паралельно котируються на провідних європейських біржах (насамперед на лондонській) та американських фондових біржах, а також на біржах Африки

(Намібія, Ботсвана, Зімбабве, Нігерія, Малаві). На фондовій біржі йде торгівля звичайними та привілейованими акціями, корпоративними облігаціями, здійснюється аукціон на прості акції. Основний біржовий індекс – JSE Overall.

ВВП країни 2004 р. становив 491,4 млрд. дол. (11100 дол. на душу населення), а валютні резерви ПАР на квітень 2009 р. склали 30,5 млрд. дол. США. Індекс інфляції в країні в 2009р. склав 7,2%, в 2010р. – 6%, в 2011р. – 5,6%, а в 2012-2013 рр. (за прогнозами експертів) він складе 5,5% в рік.

Значні доходи бюджету країни приносить видобуток та експорт мінеральних ресурсів (золото, алмази, марганець, хром тощо). Тільки в 2006 р. підприємства гірничорудної галузі заплатили державі біля 500 млн. дол. первинних податків і біля 1 млрд. дол. непрямих і вторинних податків, що складає значну частину доходів бюджету.

Гірничорудна промисловість ПАР займає провідне місце в економіці країни і залишається однією із найбільш привабливих галузей для інвесторів, незважаючи на тенденцію до зменшення золотовидобутку в останні роки.

Щорічний об'єм первинного продажу мінеральних ресурсів досягає сьогодні 17 млрд. дол. Вперше за останній час щорічний рівень продажу металів платинової групи перевищив 5 млрд. дол. і склав найбільшу статтю експорту.

По запасах цілого ряду мінералів ПАР займає перше або одне із провідних місць в світі. Згідно з офіційними даними, її частка у світових запасах складає: по металах платинової групи – 87,7%, марганцю – 89%, хрому – 72,4%, золоту – 40,1%, алюмінієвому силікату – 37,4%, титану – 29,8%, ванадію – 27%, алмазах – до 20%. Питома вага ПАР у світових запасах багатьох інших важливих мінералів також досить висока.

В країні діє близько тисячі гірничопромислових підприємств – рудників, шахт і кар'єрів, на яких трудиться більше 600 тис. робітників.

ПАР – одна з небагатьох країн з унікальною подвійною системою прав власності (державної і приватної) на корисні копалини. Тенденція, найбільш помітна в гірничовидобувній галузі, – об'єднання найбільших компаній і монополізація ринку. Так, більше 90% видобутку алмазів в ПАР контролюється відділеннями південноафриканської монополії “Де Бірс Консолідейтед Майнс Лтд”. Серед інших гірничовидобувних гігантів можна виділити “Англоголд”, “ІСКОР”, “Хармоні Голд” і “Голд Філдс Лтд”.

Поклади золота, які були виявлені в Південній Африці в середині 80-х рр. ХІХ ст., до цього часу залишаються найбільшими в світі.

Максимальну за весь час кількість золота – 1 тис. тонн – було вироблено в 1970 р. після того, як відміна фіксованої ціни на цей метал викликала її значне підвищення. Відтоді об'єм видобутку неухильно знижувався і в 2006 р. склав 341 т, або 13,8% від світового золотовидобутку. Серед головних причин цього – низькі ціни на золото в США і політика стримування, що проводилась урядом ПАР, а також виснаження золотоносних покладів і вимушений перехід рудників до переробки більш бідних руд. У 2010 – 2011 рр. ціна на золото знову зросла, що стимулює його видобуток в ПАР.

В ПАР найбільш розвинута обробна промисловість на континенті. Ця галузь створює 25% ВВП, і в ній зайнято близько 1,5 млн. чоловік (11,5% економічно активного населення). Найважливіші складові цієї галузі – металургійна, металообробна, машинобудівна, хімічна, целюлозно-паперова, харчосмакова, текстильна, швейна промисловість. В районі Вест Кейптаун створено текстильний кластер та з пошиву одягу, який об'єднує 327 фірм. В середньому на фірмі зайнято 103 працівника. У ПАР також створено і виноробний кластер, який об'єднує 340 фірм.

ПАР входить у двадцятку найбільших світових виробників чорних металів, лідирує серед країн Африканського континенту.

Ресурсна база кольорової металургії не настільки багата і різноманітна. Найбільший розвиток отримало виробництво міді і алюмінію.

Мідноплавильна промисловість ПАР працює в основному на місцевих рудах, у той час як алюмінієва – на імпортній сировині.

Прибутковим є розвиток туристичної галузі. ПАР щорічно відвідують до 4 млн. туристів, що приносить біля 2 млрд. дол. прибутку.

Серед податків одним із основних є ПДВ, який запроваджено в 1991 р. Його ставка дорівнює 14%, а питома вага ПДВ у податкових надходженнях держави складає біля 24%.

Певні доходи ПАР отримує від грошових переказів мігрантів. Так, в 2007 р. грошові перекази мігрантів склали 1489 млн. дол. (або 0,6% ВВП країни).

Великі витрати в ПАР направляються на освіту. Шкільна освіта є обов'язковою для дітей віком від 7 до 16 років. Рівень писемності дорослого населення складає 86%. У країні є 17 університетів. Певні витрати направляються на збереження культурної спадщини, на розвиток туристичної інфраструктури. Значні витрати держава направляє на утримання збройних сил країни, на підтримку державного сектору економіки. На підготовку і проведення чемпіонату світу з футболу в 2010 р. ПАР витратила 52 млрд. дол. США.

Основними джерелами фінансування підготовки до чемпіонату були центральний і місцеві бюджети. Великі міста Південної Африки не перераховують кошти у центральний бюджет, тому ці міста досить багаті і найбільшу частину витрат на підготовку чемпіонату взяли на себе саме вони. Важливим розділом програми підготовки була реконструкція аеропортів. А всі аеропорти в ПАР – приватні, тож весь фінансовий тягар тут ліг на плечі відповідних компаній. Де знайти кошти, це було їхньою проблемою. І вони її розв'язали успішно. Те ж саме можна сказати і про індустрію гостинності, тобто про готелі, кафе і ресторани, туризм, усю сферу обслуговування учасників і гостей чемпіонату. Вона належить приватному сектору, який мав у ході підготовки свої завдання. Вони теж були виконані.

Дефіцит бюджету ПАР в 2009 р. склав $-3,3\%$, на що вплинула світова економічна криза 2008-2009 років.

Прямі іноземні інвестиції в ПАР склали (в млрд. дол США) в 2000 р. – 0,89; в 2003 р. – 0,73; в 2005 р. – 6,64; в 2006 р. – 0,53; в 2007 р. – 5,69.

Бурхливими темпами розвивається інвестиційна співпраця Китаю з ПАР. Загалом на 2004 р. уряд Китаю схвалив більше 100 інвестиційних проектів в ПАР. Разом з тим, отримали схвалення 70 південноафриканських проектів в КНР. Китайські інвестиції в ПАР склали в 2004 р. 180 млн. дол., тоді як південноафриканські в Китай – 570 млн. дол. Як видно з наведених даних, інвестиції ПАР в КНР значно перевищували в 2004р. за об'ємом інвестиції КНР в ПАР. В наступні роки почали зростати інвестиції КНР в ПАР.

Міністерство зовнішньої торгівлі і економічної співпраці КНР організовує в китайському посольстві в ПАР зустрічі представників китайських і південноафриканських підприємств, де обговорюються проблеми ресурсів, технології, маркетинг, продаж та ін.

Найохочіше китайські підприємства направляють інвестиції у гірничовидобувну промисловість ПАР. Один із найбільших інвестиційних проектів в Африці з участю Китаю – спільне підприємство з видобутку хрому, створене в 2001 р. китайською компанією “Чайна стил” і корпорацією провінції Лімпопо (ПАР) – “ЕЕ-ЕС Ей Мінералз”. Китай вклав 20 млн. дол. і, як заявив в 2001 р. посол КНР в ПАР Лі Гучжин, у подальшому інвестиції повинні зрости до 70 млн. дол. На підприємстві отримали роботу більше 200 південноафриканців. Передбачається, що по мірі росту підприємства буде збільшуватися і кількість працюючих на ньому робітників.

Китайські підприємці також вкладають кошти в машинобудування, електронну промисловість, в систему водокористування ПАР. Південноафриканське агентство “Гаутенг Економік Девелопмент Еджентірі” допомогло 14 китайським компаніям налагодити ділові стосунки з

партнерами з ПАР. З його допомогою було, наприклад, створено СП по виробництву газових приладів в ПАР.

ПАР і Китай співпрацюють і в золото-алмазній промисловості. Обидві країни вирішили, що їм слід організувати процес обробки золота і алмазів на місці, замість того, щоб експортувати їх в необробленому вигляді в Європу, оскільки цей процес означає створення нових робочих місць в ПАР.

В ході візиту в КНР в червні 2004 р. віце-президента ПАР був підписаний протокол про наміри по реалізації в Китаї проекту переробки вугілля в зріджене паливо. Це означає, що перед найбільшою південноафриканською компанією “САСОЛ” відкривається широке поле діяльності в Китаї, який є провідним в світі виробником вугілля і при цьому проявляє великий інтерес до використання південноафриканської технології виробництва пального із вугілля. Поряд з цим, компанія отримує доступ до китайського ринку, який має потребу в сировинних ресурсах. “САСОЛ” протягом кількох років вела переговори з Китаєм про створення СП по переробці вугілля в зріджене паливо; при цьому розглядались два китайських проекти вартістю 3 млрд. дол. кожний.

Приклад активної співпраці Китаю і ПАР в сфері бізнесу являє собою діяльність в КНР південноафриканської компанії “Ресурси Кумби”. Її стосунки з Китаєм почались ще в 1980-ті роки, коли вона допомогла йому в реконструкції порту Циндао, яка дозволила приймати кораблі великої вантажопідйомності, вклавши в проект 10 млн. дол.

В даний час у компанії два офіси – в Гонконзі і Пекіні. “Кумбі” належать 69% акцій цинкової фабрики, збудованої з її допомогою в автономному районі Внутрішня Монголія. Компанія має намір збільшити внески в проект з тим, щоб подвоїти потужності фабрики, довівши їх до 50 тис. тонн в рік. Перш ніж інвестувати кошти в це підприємство, “Кумба” попередньо вивчила 200 проектів, запропонованих їй китайською стороною.

Активно розвиваються контакти КНР і ПАР в сфері туризму. В 2005 р. ПАР відвідали приблизно 50 тис. китайських туристів. Міністерство

закордонних справ КНР назвало ПАР одним із найпривабливіших туристичних об'єктів.

В останні роки співпраця між країнами розвивається особливо активно. В червні 2006 р. ПАР відвідав китайський прем'єр Вень Цзябао. В ході його візиту були укладені 13 угод про співпрацю в різних галузях.

Об'єм торгівлі між Китаєм і ПАР зріс за 2000-2006 рр. майже в п'ять разів. Сторони домовились розгорнути з 2007 р. торгово-інвестиційну співпрацю в галузі гірничої промисловості, інфраструктурного будівництва, машинобудування, швейної галузі, виробництва побутової техніки, переробки сільськогосподарської продукції, туризму і фінансів. Ці переговори проводились на фоні росту дефіциту ПАР в торгівлі з КНР – за три роки (з 1 кв. 2004 р. по 1 кв. 2007 р.) з 2,7 млрд. до 60 млрд. рандів, притому, що за цей же час в сім разів зросли поставки в Китай мінеральної сировини із ПАР.

Незважаючи на те, що на сьогодні українсько-південноафриканська економічна співпраця є далекою від оптимальної і за кількісними обсягами, і за якісними характеристиками (диверсифікованість, широта номенклатури торговельних обмінів), вона продемонструвала досить помітну динаміку. Так, за підрахунками МЗС і МЗЕЗТ України, в цілому упродовж 1990-х рр. середній щорічний приріст загальної двосторонньої торгівлі становив 100-110%, причому тільки 2002 р. Україна отримала позитивне сальдо. Українські підприємства вивозять до ПАР вироби з металу (холодно-, гарячекатану сталь), хімічні речовини промислового призначення (аміак), продукцію військово-промислового комплексу. Із ПАР імпортуються сировина, товари зі шкіри, вино, фрукти.

Слід зазначити, що фактичний обсяг товарів походженням із ПАР, які реалізуються в Україні, та українських виробів, котрі продаються в ПАР, значно перевищують відповідні показники офіційної статистики з двосторонньої торгівлі (табл. 21.1).

Таблиця 21.1.

**Динаміка зовнішньої торгівлі України товарами з ПАР
у 2001-2007 рр., в тис. дол. США.**

Вид торго- вельних зв'язків	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Експорт	762,64	14025,47	14595,18	7473,98	24842,32	14375,2	12210,0
Імпорт	5404,82	9438,53	27774,44	20943,7 6	51608,42	40329,7	57891,7
Сальдо	-4642,18	4586,94	-13179,3	13469,8	-26766,1	-25954,6	-45681,7

Джерело: Вісник ВНУ. Міжнародні відносини. – №11. – Луцьк. – РВВ “Вежа”, 2009.

Така ситуація зумовлюється діяльністю посередників, які займаються реекспортом. Так, за деякими підрахунками, до 60% усіх тропічних фруктів на українському ринку походить з Південної Африки. Цей факт засвідчує потребу усунення штучних бар'єрів, що гальмують розширення торговельних зв'язків між Україною і ПАР, створення умов (законодавчих, техніко-інформаційних) для їх усебічного нарощування.

Динаміка зовнішньої торгівлі товарами України з ПАР характеризується нестабільністю. Фактично в усі роки імпорт переважав над експортом, що засвідчує стійке негативне сальдо для України. Рівень експорту найбільший був у 2005 р., а імпорту – у 2007 р. За період з 2001 до 2007 р. лише у 2002-му простежувалося позитивне сальдо для України.

Водночас темпи розвитку українсько-південноафриканських відносин в економічній сфері (особливо сфері послуг) далекі від оптимальних (табл. 21.2).

Таблиця 21.2

Динаміка експорту-імпорту послуг між Україною та ПАР

Рік	Експорт, тис. дол. США					Імпорт, тис. дол. США				
	Усього	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Усього	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.
2005	1702,9	372,2	511,8	301,7	517,3	1242,1	326,2	371,6	180,7	363,6
2006	3869,7	647,5	1040,2	1330,5	851,5	3851,6	557,6	431,4	1591,9	1270,8
2007	2849,0	349,5	983,1	744,4	772,0	4659,3	1227,0	1628,8	615,8	1187,7

Джерело: Вісник ВНУ. Міжнародні відносини. – №11. – Луцьк: РВВ “Вежа”, 2009.

Динаміка торгівлі послугами між Україною та ПАР показує незначну тенденцію до збільшення. Причому експорт й імпорт майже однакові, імпорт усе ж трохи переважає. У 2007 р. сальдо торгівлі послугами було негативним, а попередні роки показували позитивне для України сальдо зовнішньої торгівлі послугами.

Занепокоєння викликає рівень торгівлі між обома країнами, який загалом залишається низьким і не відповідає реальним можливостям сторін. Велика частка експорту ПАР надходить до України через треті країни.

ВВП країни в 2009 році скоротився на 1,8%, тоді як в 2007 році ВВП ПАР зріс на 5%. Це стало наслідком кризи 2008-2009 рр. в світі.

ВВП на одну особу склав в 2009 р. 10247 дол. США, що є дуже високим показником для Африки.

Разом з тим, у ПАР поки не вистачає коштів на ліквідацію проблем в освіті, охороні здоров'я, в будівництві житла тощо, що провокує значну злочинність і політичну нестабільність.

Рівень освіченості чорношкірого населення залишається дуже низьким, хоча останні уряди докладали зусиль, аби покращити ситуацію. Так, сьогодні реалізують програму, мета якої – охопити шкільним навчанням 100% дітей, які живуть у провінції. Водночас країні, що намагається швидкими темпами запроваджувати інновації й технології, бракує інженерів, математиків, програмістів. До речі, нинішній президент країни Джейкоб Зума має освіту на рівні кількох класів середньої школи. Освіченіші африканці звинувачують його в демагогії та популізмі. Натомість неграмотні чорні виборці легко ідентифікують себе з ним. Такий президент для них близький і зрозумілий.

Кризу ж експертного знання поглиблює також відтік із країни білих фахівців. Від 1994 року з ПАР виїхали близько 500 тис. білих південноафриканців. І це переважно – лікарі, інженери, науковці. За останніми опитуваннями, 14% білого населення країни налаштоване емігрувати з країни найближчим часом.

Злочинність і дикі кримінальні звичаї в районах, віддалених від центру, – це те, що може зробити життя в ПАР нестерпним для будь-якого, але під прицілом насамперед біле населення.

Дехто з білошкірих жителів ПАР говорить про “апартеїд навпаки”, про те, що сьогодні в ставленні до них чорношкіра більшість країни демонструє такий самий расизм. Є чимало історій вимушеного драматичного розставання білих африканців зі своєю батьківщиною через утиски, як вони наголошують.

Відтоді, як 1994 року до влади в країні прийшов Африканський національний конгрес, що захищав інтереси чорношкірого населення, й політика апартеїду була зупинена на законодавчому рівні, національна економіка почала нарощувати свої темпи. Впродовж кількох років перед 2008-м щорічний темп зростання сягав 5%. Відсоткові ставки за банківськими позиками знизились, інфляція була цілком приборкана. Реально запрацювали суди й профспілки. Останні, до речі, діють дуже стабільно протягом усіх років лібералізації та деапартеїзації. Сьогодні вони пильно контролюють політику зі встановлення зарплат для чорношкірих робітників у різних галузях. У ПАР непогано розвинувся малий і середній бізнес. Варто нагадати також, що ця країна володіє 90% світових запасів платини та 40% – золота. Однак усі ці економічні прориви й природне багатство парадоксально співіснують із безробіттям колосальних масштабів і некваліфікованістю основної робочої сили.

ПАР – країна не тільки расових поділів, а й різючих соціальних контрастів. Нерівність доходів у ній одна з найбільших у світі, повсюдно вирує епідемія ВІЛ/СНІДу, а рівень неофіційного безробіття є найвищим у світі. Прірва між багатими і бідними розширилася з часу, як до влади прийшов Африканський національний конгрес, навіть попри запровадження конкретних механізмів перерозподілу доходів на кшталт Програми економічного стимулювання чорношкірого населення (Black economic empowerment – BEE).

ВЕЕ є унікальним винаходом постапартеїдної ПАР, коли рейтинг і авторитет компанії на ринку залежить від того, скільки її акцій належить чорношкірим власникам, які керівні посади вони обіймають, наскільки вони впливають на прийняття рішень тощо. Експерти стверджують, що це реально працює, зокрема сприяє формуванню нової еліти чорношкірого населення країни, яке за своїми статками може вже позмагатися з білими мільярдерами з кварталів розкішних міст провінції Мпумаланга. Проте соціальна, майнова нерівність у ПАР і досі чітко збігається з расовими поділами.

Фактично ВЕЕ породила лише скоробагатків, які спиралися на зв'язки в політичних колах, аби отримувати держзамовлення й вигравати тендери. Натомість притік іноземних інвестицій у ПАР залишається, на думку експертів, недостатнім. Хоча на початку нової ери в історії країни, що почалася 17 років тому з перших всезагальних демократичних виборів, США й Європа вклали чимало коштів у її економіку. Пізніше напрочуд великий кредит довіри до нових чорношкірих керманічів, здобутий за часів президенства Нельсона Мандели (1994-1999), вичерпався. Почав розкручуватися маятник корупції та зневіри у владі. Сьогодні ПАР потрібно докласти чимало зусиль, аби вийти на докризові показники економічного зростання.

ПАР вдалося відносно безболісно пережити світову фінансову кризу 2008-2009 років, причиною чого стала консервативна боргова політика держави.

Нове керівництво АНК має намір добиватися не просто економічного росту, а росту виробничого сектору, перш за все з метою створення робочих місць. Це непросто. Тим більше, що на країну накотилася глобальна криза. Однак ПАР опинилась краще інших країн підготовленою до неї. І причина тому в розумній фінансовій політиці уряду.

У свій час Міжнародний валютний фонд і західні держави буквально нав'язували Південній Африці позики. Зрозуміло, не безкорисно. Позики

МВФ завжди супроводжувалися умовами, які означали по суті справи, втручання у внутрішні справи і економічну політику держав – отримувачів позик. Заступник міністра торгівлі і промисловості Роб Девіс говорив, що від ПАР вимагали лібералізації фінансової політики, а саме, права безперешкодного вивозу валюти. В ПАР на це не пішли. На початок світової кризи країна опинилась без значних зовнішніх боргів і з чіткою системою контролю, який перешкоджав масовому вивозу валюти.

Найбільшою і найстарішою біржею субрегіону, та і всього континенту, є фондова біржа ПАР. Вона заснована в кінці XIX ст. для пошуку інвесторів для гірничої промисловості країни. За даними Федерації міжнародних фондових бірж, в 2001 р. вона займала 15 місце в світі за капіталізацією, 20 місце - за кількістю зареєстрованих компаній, 23 місце - за обігом капіталу, 29 місце - за ліквідністю. Якщо в 1995 р. ринкова капіталізація біржі складала близько 280 млрд. дол. США, то 2003 р. лише 182 млрд. Пов'язано це з тим, що багато південноафриканських компаній, що раніше котирувалися на ній, перевели торгівлю своїми цінними паперами на провідні біржі Європи і США. Відповідно, скоротилася і кількість котируваних компаній: із 668 в 1999 р. до 472 в 2003 р., а частка біржі в капіталізації всіх африканських фондових ринків впала з 90% на початку 90-х рр. XX ст. до 75% в 2003 р. Проте, в цілому біржа не зазнала великих труднощів, про що говорить об'єм торгів, який знаходиться практично на максимальному рівні за всю історію біржі.

З червня 1996 р. використовується комп'ютеризована система торгів, аналогічна тій, яка використовується на Лондонській біржі. Торги ведуться 5 днів в тиждень. Характерно, що біржові котирування південноафриканського ринку сильно залежать від ситуації на світових фондових біржах. З без малого п'ятисот компаній, що котируються на фондовій біржі ПАР, більше 60 паралельно котируються на провідних європейських (перш за все, Лондонській) і американських фондових біржах, а також на біржових майданчиках Африки (Намібія, Ботсвана, Зімбабве, Нігерія, Малаві). Йде

торгівля звичайними і привілейованими акціями, корпоративними облигаціями, здійснюється опціон на прості акції. На біржі є три майданчики: основний (більша частина компаній), ринки капіталу фірм, що розвиваються (12 компаній), і ринок венчурного капіталу (20 компаній). Основний біржовий індекс - JSE Overall, що враховує котирування по цінних паперах всіх компаній. На початок 2003 р. його величина складала 9358,90 пунктів.

21.2. Особливості фінансування Збройних сил та військової промисловості ПАР

Сучасна ПАР має добре оснащену армію і досить розвинену воєнну промисловість. Однак складність вирішення проблем зміцнення національної безпеки полягає в тому, що ПАР лише трохи більше п'ятнадцяти років звільнилась від апартеїду, а її збройні сили представляють собою багаторасовий конгломерат, в якому стосунки між білими і темношкірими солдатами і офіцерами складаються часто не просто.

Після переходу ПАР від апартеїду до демократії, який відбувся в квітні 1994 р. в результаті перших в історії країни вільних виборів за принципом “одна людина – один голос”, однією із статей скорочення державних витрат новим урядом країни, який очолив Африканський національний конгрес (АНК), були обрані збройні сили (ЗС), які витрачали багато коштів як на своє оснащення, так і на заходи по скороченню кількісного складу.

На час приходу до влади АНК “користь від миру” (peace benefit) вже була отримана попереднім урядом. Цей бюджет і так зменшився на 40% у порівнянні з 1989 р., а воєнні витрати знизились з 4,3% ВВП в 1989 р. до 2,7% ВВП в 1994 р.

Незважаючи на ці суттєві скорочення, ПАР залишалась лідером серед африканських країн по затратах на оборону. Наприклад, в 1996 р. бюджет САНДФ (South Africa National Defence Force – Південноафриканські національні сили оборони) складав 2,8 млрд. дол.

В липні 1999 р. було оголошено, що персонал САНДФ повинен бути скорочений з тодішніх 98 тис. до 70 тис. чоловік до квітня 2000 р. На початку 2002 р. в САНДФ нараховувалось 77 156 чоловік, серед них 207 генералів і адміралів.

Поступово змінювався і расовий склад збройних сил. Офіційна позиція в цьому питанні полягала в тому, щоб армія ПАР, як і державний апарат, повинна відображати демографічний склад населення країни.

До 2012 р. в САНДФ планується мати 64% африканців, 24% білих, 10% кольорових і 2% індійців, тобто наблизити расові пропорції у збройних силах до расового складу населення країни.

В умовах ембарго на постачання зброї в расистську ПАР, введеного Радою Безпеки ООН ще в 1977 р., власне воєнне виробництво, навіть при таємній допомозі деяких країн, особливо Ізраїлю і Тайваню, не могло забезпечити сучасний рівень бойової готовності.

Особливо це стосувалось флоту, який, на відміну від сухопутних сил і ВПС, не брав участі у “війні на кордоні в 1966-1989 рр.”, як офіційно називались воєнні операції расистського режиму в Анголі і Намібії.

В умовах, коли більша частина військового бюджету йшла на утримання військ (57% в 1998 р.), а не на закупівлю нового озброєння, з 1985 по 1997 рр. склад ВМС ПАР скоротився з 37 до 24 кораблів, до 2002 р. на флоті могло не залишитися підводних човнів, до 2005 р. – багатьох надводних кораблів, до 2007 р. й ракетних катерів, незважаючи на модернізацію тих, які вислужили свій строк.

Вже на час приходу до влади нового уряду в 1994 р. було зрозуміло, що замовлення на корвети для захисту прибережної економічної зони гостро необхідне. І в листопаді 1998 р. були визначені кілька зарубіжних фірм, які погодились у відповідь на закупки їхньої зброї інвестувати чималі суми протягом 10 років у військову промисловість країни і забезпечити її новими технологіями.

Протягом 2003-2006 рр. 35% з оборонного бюджету планувалось виділити на зарплату і утримання особового складу САНДФ, 46% – на переозброєння і утримання техніки і зовсім незначні кошти відпускались на бойову підготовку. При цьому витрати на оборону планувалось збільшувати щороку більше ніж на 6,4%. Міністр оборони П.Лекота вважав необхідним збільшити воєнний бюджет з 1,6% до 2% держбюджету, оскільки затрати на закупівлю зброї за кордоном різко знижували можливість участі САНДФ у миротворчих операціях в Африці.

Ситуація з оплатою контрактів помітно покращилась у зв'язку із значним і стабільним ростом, всупереч передбаченням, курсу ранда, який на початку 2005 р. став навіть вищим, ніж під час їх укладання. Незважаючи на це, все ще лунали заклики не оплачувати або скоротити закупки воєнних літаків за кордоном. Ймовірно, це було пов'язано з тим, що як стверджували критики контрактів, ніяких сучасних технологій з-за кордону ПАР практично так і не отримала. Але міністерство фінансів ПАР відмовилось призупинити черговий транш оплати, а саме, партії “Гріпенів” і “Хоуків”.

Що стосується сучасного озброєння власного виробництва, то лише в грудні 2002 р. уряд після багаторічних затримок оплатив, нарешті, поставки 12 вертольотів “Руіфолк” для ВПС країни.

Між тим, ПАР є виробником високотехнологічного воєнного обладнання, значна частина якого йде на експорт.

Як виробництвом, так і продажем зброї тривалий час займалась державна компанія “Армскор”. В 1992 р. з неї відокремилась компанія “Денел”, яка зосередила у своїх руках виробництво, а до “Армскору” перейшли функції по придбанню озброєння. Вже наступного, 1993 р. “Денел” експортував бойову техніку в 52 країни, при цьому її основна частина йшла тоді на оснащення збройних сил ПАР. Так, в 1992/1993 фінансовому році вони закупили 63% продукції “Денел”, у порівнянні з 37% в 1999/2000 р.

В 2000 р. “Денел” мав 11 заводів і 11 тис. робітників (іноді кількість робітників досягала 13 тис., коли було багато замовлень). В рік концерн

виробляв озброєння на суму більше 3 млрд. рандів. Основні види його продукції: самохідні гаубиці G-5 і далекобійна G-6 (дальність стрільби до 39 км, тобто на 9-10 км більша, ніж найкращі гаубиці країн-членів НАТО. Як було оголошено в 2001 р., нові зразки G-6-52 – здатні стріляти на відстань до 70-75 км.); бойовий вертоліт “Руіфолк”; система залпового вогню “Валькірія”; мобільний комплекс розмінування “Чаббі” (виробляється з 1994 р. за американською ліцензією); ракети різного класу; безпілотні літаки-розвідувальники; бронетранспортери. У військовій промисловості ПАР задіяно 500 приватних компаній.

Після краху апартеїду в ПАР і повній відміні санкцій експорт озброєнь почав рости, хоча поставки в ряд країн нерідко піддавались критиці. В цих умовах уряд створив спеціальний Національний комітет по контролю за звичайним озброєнням.

Об’єм експорту озброєння із ПАР склав в 2003 р. 3,6 млрд. рандів. Зброя поставлялась 77 країнам, правда, 30 з них займалися “маркетингом, тобто закуповували лише зразки для їх перевірки”.

Слід відзначити, що в деяких галузях ПАР виробляє найсучаснішу зброю і техніку. Так, “Денел” з допомогою німецької фірми “Цейс” почав виробляти (розроблені в ПАР) перші 10 перископів типу “СКРО-400”, які, на відміну від перископів більшості підводних човнів світу, універсальні.

Цими перископами повинні бути оснащені південноафриканські, грецькі і південнокорейські підводні човни.

У вересні 2003 р. було оголошено про поставку країнам НАТО систем цілевизначення виробництва ПАР, які монтуються на шлеми льотчиків для евовинищувачів “Тайфун” вартістю 75 млн. рандів.

21.3. Особливості інвестиційної діяльності транснаціональних компаній ПАР

Після падіння системи апартеїду в ПАР найважливішим елементом стратегії національного розвитку стала подальша інтеграція країни в світову

економіку, включаючи поглиблення економічної співпраці як з традиційними торгово-економічними партнерами в Європі і Південній Америці, так і з розвитковими країнами, особливо з державами Африки. В умовах поступового розвитку економіки ПАР сформувались конкурентоспроможні національні компанії, що проявляли значний інтерес до організації міжнародного бізнесу і активізації зарубіжної інвестиційної діяльності.

За даними ЮНКТАД, за період 1970-1989 рр. середньорічні об'єми вивозу ПШ із ПАР склали 146 млн. дол., причому пікові значення показника спостерігались на початку 80-х рр. Загострення внутрішньополітичного протистояння і посилення режиму міжнародних санкцій негативно позначились на зовнішньоекономічних зв'язках ПАР і призвели до зменшення об'ємів руху капіталу.

З початком останнього десятиліття ХХ ст. стан в політичній сфері ПАР дещо стабілізувався. Спостерігалось поживлення зарубіжної інвестиційної активності південноафриканських компаній, і в 1995 р. був зареєстрований історичний максимум об'ємів вивозу ПШ із ПАР (2,5 млрд. дол.). Розширення капіталопотоків багато в чому обумовлювалось відміною режиму міжнародних санкцій, в результаті чого південноафриканські ТНК отримали можливість розвивати філіальні мережі в інших країнах.

Майже до кінця 1996 р. південноафриканські ТНК могли безперешкодно вкладати ПШ тільки в прикордонні держави: Лесото, Намібію і Свазіленд. В 1997 р. стала проводитися політика поступової лібералізації системи державного регулювання вивозу ПШ, заснована на стимулюванні зарубіжного інвестування в африканські держави, в першу чергу – в країни Південноафриканської спільності розвитку (САДК). Розвивається система схвалення зарубіжних інвестиційних проектів в центральному банку – Південно-Африканському резервному банку (ПАРБ), який оцінював можливий негативний вплив вивозу капіталу на платіжний баланс. Компанії отримали право здійснювати зарубіжні інвестиції в розмірі 30 млн. рандів (6,4 млн. дол. – тут і далі по діючому валютному курсу), а для країн САДК

застосовувались більш м'які обмеження – 50 млн. рандів (10,7 млн. дол.). Одночасно з підвищенням лімітів в 1999 р. стала застосовуватися система їх трьохрівневого поділу: по країнах САДК, країнах Африки та іншому світу.

Певним кроком на шляху до зниження бар'єрів в зарубіжному інвестуванні стало прирівнення країн Африки до держав САДК в 2002 р. з введенням лімітів в 2 млрд. рандів (166 млн. дол.) і 1 млрд. рандів (83,3 млн. дол.) по інших країнах. На початку 2004 р. ліміти на вивіз ПІІ з ПАР були підвищені, а в жовтні – скасовані, однак процедури схвалення зберігаються і до цього часу.

За період 2002-2005 рр. накопичені зарубіжні інвестиції ПАР зросли на 62% і, за даними ПАРБ, досягли в 2005 р. 36,6 млрд. дол. (за даними ЮНКТАД – 38,5 млрд. дол.). В 2005 р. співвідношення “накопичені ПІІ за кордоном до ВВП” склало 16,1%, що нижче світового значення (23,9%). За цим показником ПАР суттєво відстає від розвинутих держав (27,9%), але випереджає розвиткові країни (12,8%) і країни Африки.

Найважливішими реципієнтами південноафриканських ПІІ залишаються країни Європи, особливо Великобританія і Люксембург, на які припадає 62,5% об'єму капіталовкладень. Найбільшим динамізмом характеризується інвестиційна діяльність в країнах зарубіжної Африки, де об'єми капіталу ПАР практично подвоїлись за три роки.

За останніми даними ЮНКТАД, в ПАР базуються 142 ТНК. Ці компанії кардинально відрізняються від ТНК зі штаб-квартирами в інших країнах Африки. Більшість таких фірм мають досить скромні об'єми прямих зарубіжних інвестицій і здійснюють капіталовкладення переважно в малі і середні підприємства, розташовані у прикордонних державах. За рідким винятком їх секторальна приналежність обмежена ресурсовидобувними галузями господарства.

На відміну від своїх “колег” по континенту, ТНК ПАР в цілому представляють собою передові компанії “світового класу”, які відзначаються різноманітною галузевою приналежністю і розвинутими виробничими

структурами, які об'єднують національні і зарубіжні підрозділи. Багато південноафриканських фірм характеризуються високими значеннями індексу транснаціоналізації (Transnationality Index - TNI). Слід також відзначити інноваційну направленість ряду великих південноафриканських компаній. Ядро транснаціональної відтворювальної системи ПАР формують 11 фірм з об'ємом зарубіжних активів більше 500 млн. дол. кожна (див. таблицю 21.3).

Таблиця 21.3

**Основні показники діяльності найбільших нефінансових
ТНК ПАР в 2006 р.**

№	ТНК	Активи (млн. дол.)		Нетто-обіг (млн. дол.)		Персонал (чол.)		TNI	Рейтинг1
		I	II	I	II	I	II		
1	Англо Голд Ашанті Промисловість дорогоцінних металів	6746	8946	1694	3106	22239	63993	0,55	-
2	Сасол , хімічна промисловість	6441	14058	3277	9960	2205	27933	0,26	16
3	Група MTN , телекомунікація	5316	7679	2764	6305	4324	8360	0,55	41
4	Саппі , целюлозно-паперова промисловість	3616	5219	4191	4941	7901	15199	0,69	23
5	Стейнхофф інтернешнл холдінгс, меблева і текстильна промисловість	2805	4389	2232	5029	18000	50000	0,48	43
6	Барлоуолд диверсифікована	2495	4624	2712	6497	11594	25716	0,47	49
7	Голд філдс , промисловість дорогоцінних металів	1830	4104	890	2282	6291	54758	0,32	69
8	Насперс , засоби масової інформації	1341	2779	580	2454	1962	12067	0,29	56

Закінчення табл. 21.3

9	Дататек, інформаційні і комунікаційні технології ³	1087	1142	2897	2976	2333	2440	0,96	82
10	Імперіал холдінгс, диверсифікова на	1050	5174	1722	8440	6434	39412	0,19	92
11	Нампак, виробництво тари і упаковок ³	604	1613	725	2223	10273	16201	0,44	59
	Всього⁴	32176	59565	23235	53862	94556	316079	0,47	

Джерело: Азия и Африка сегодня. – 2007. – №8. – С. 39.

Примітка: 1 – за кордоном; 11 – всього; 1 – місце компанії в рейтингу ЮНКТАД із 100 найбільших нефінансових ТНК розвиткових країн; 2 – кількість персоналу дана на кінець 2005 р.; 3 – кількість зарубіжного персоналу розрахована на основі екстраполяції значень минулих періодів; 4 – середнє значення індекса ТНІ компаній.

Масштаби діяльності ТНК ПАР помітні не тільки в економіці країни, а й світовому господарстві. 10 південноафриканських компаній увійшли в останній рейтинг ЮНКТАД із 100 найбільших нефінансових ТНК розвиткових країн (виділених за об'ємом зарубіжних активів в 2004 р.).

Згідно з методологією ЮНКТАД, фірма “АнглоГолд Ашанті”, зареєстрована в ПАР, не брала участі в рейтингу, оскільки в той час контрольний пакет її акцій перебував у власності іншої ТНК британського базування.

Сьогодні правомірно визнати “АнглоГолд Ашанті” південноафриканською ТНК – це, наприклад, підтверджується документами Нью-Йоркської фондової біржі (NYSE), на якій компанії розмістила свої цінні папери.

Природні багатства ПАР стали важливим фактором розвитку південноафриканських компаній ресурсовидобувних галузей господарства.

Після кількох років роботи “в статусі” ТНК компанії ПАР починають активно шукати об'єкти вкладання свого капіталу за кордоном і

організують геолого-розвідувальні роботи в глобальному масштабі. Беручи участь в міжнародних стратегічних альянсах (МСА) з лідируючими ТНК світу, компанії заснують спільні підприємства в приймаючих їх ПП державах і виступають великими інвесторами в розробку нових покладів.

Найбільших масштабів зарубіжних операцій досягли південноафриканські компанії промисловості дорогоцінних металів, в першу чергу – виробники золота.

Найяскравіший приклад – діяльність компанії “АнглоГолд Ашанті”, яка є не тільки лідером серед південноафриканських ТНК за об’ємами зарубіжних активів, а й найбільшим в світі виробником золота (в 2006 р. на цю компанію припадало 7% світового видобутку золота із руд і пісків). Володіючи 21 шахтою і кар’єром, фірма веде виробничу діяльність в 10 країнах, причому 55% фізичного об’єму випуску припадає на зарубіжні операції. В 1999 р., після більш ніж 50-річного періоду діяльності в ПАР, компанія пішла по шляху зарубіжної експансії і придбала ряд виробничих об’єктів в Бразилії, Аргентині, США і Австралії, а в наступному році – в Малі. В 2004 р. компанія уклала угоду по злиттю з фірмою “Ашанті” (базується в Гані), в результаті чого були отримані золотовидобувні й переробні виробництва в Гані, Гвінеї і Танзанії, а також в Зімбабве, однак останні були продані наприкінці року.

В даний час “АнглоГолд Ашанті” виступає великим інвестором в геологорозвідувальні роботи по пошуку нових запасів золотих пісків і руд як поблизу існуючих покладів компанії, так і в розробку нових покладів золота в 13 країнах. Найбільші проекти, які перебувають на стадії реалізації, здійснюються в Колумбії, Демократичній Республіці Конго і Австралії.

Компанія “Голд філдс” знаходиться на більш ранніх стадіях транснаціоналізації і характеризується суттєво меншим географічним охопленням видобутку. Крім ПАР, ця фірма видобуває золото в Гані, Венесуелі, Перу і Австралії.

Прикладом ранньої стадії транснаціоналізації є велика золотовидобувна компанія “Хармоні голд майнінг”, яка проводить зарубіжну діяльність лише в Австралії. Тим не менш, “Хармоні голд майнінг” увійшла в лістинг біржі NYSE і веде переговори стосовно розробки покладів в Папуа-Новій Гвінеї і Перу.

Найяскравішим представником першого варіанту транснаціоналізації є акціонерна компанія “Сасол” – “флагман” бізнесу ПАР в галузі зарубіжного втілення фірмових інновацій.

В даний час “Сасол” веде господарську діяльність в 35 країнах світу, яка включає в себе геолого-розвідувальні роботи, виробництво, організацію збуту і технічне обслуговування. Фірма увійшла у фазу бурхливого росту: за 2004-2006 рр. сукупні активи компанії збільшились на 20%, а зарубіжні – на 23%, нетто-обіг зріс на 42%, а дохід від діяльності практично потроївся. На кінець 2006 р. 17% зарубіжних активів компанії були зосереджені в Німеччині, 14% – в США, 13% – в Нігерії, по 10% – в Катарі і Іраку, а також 9% – в Мозамбіку.

Особливий інтерес викликають плани “Сасол” по будівництву заводів з вироблення рідкого палива з вугілля. За досягнутими домовленостями в 2008 р. розпочалося будівництво двох таких заводів в Китаї з введенням в експлуатацію через 4-5 років. Кожний об’єкт буде здатний виробляти 80 тис. барелів рідкого палива за добу і вимагає від 5 до 6 млрд. дол. інвестицій. На стадії розгляду перебувають аналогічні проекти в Індії і США.

В останній час компанія “Сасол” диверсифікує свої зарубіжні операції і виступає інвестором розробки покладів нафти – в Габоні, Екваторіальній Гвінеї і Нігерії, а також в Мозамбіку.

По другому шляху транснаціоналізації пішла компанія “Саппі” – продуцент мелованого паперу і целюлози, включаючи хімічну. Розвинутість зарубіжної частини компанії характеризується одним із найвищих показників для південноафриканських ТНК значенням індексу TNI – 68,7%. В ПАР розташований сегмент компанії, який здійснює лісозаготівлі на власних

плантаціях, випускає хімічну целюлозу, деревну масу, а також пакувальний і газетний папір. Продукція сегменту реалізується як на внутрішньому ринку ПАР, так і експортується, причому частина поставок (особливо сировини і напівпродуктів) призначається для подальшого використання на зарубіжних підприємствах компанії.

Другий сегмент компанії – “Високоякісний папір” має 73% активів фірми і практично повністю розташований за межами ПАР – в материнській країні розміщені тільки 5% активів сегмента. Вказаний сегмент був утворений за рахунок поглинання компаній у Північній Америці і Європі. Придбані целюлозно-паперові комбінати увійшли до складу “Саппі” і зазнали лише незначного переозброєння.

Стратегія транснаціоналізації компанії “Стейнхофф” (найбільший в Африці виробник меблів і постільних принадлежностей, а також матеріалів для їх виготовлення) заснована на створенні вертикально інтегрованої міжнародної виробничої системи. Фірма активно купує фабрики і торгові мережі в розвинутих країнах, однак останнім часом виступає інвестором в будівництво нових об’єктів в країнах Центральної і Східної Європи, а також в Індії.

Компанія “Нампак” – найбільший виробник різноманітної тари і упаковки (переважно для напоїв і продуктів харчування). Її діяльність характеризується широтою операцій в зарубіжній Африці, які охоплюють 10 держав континенту. В ці країни вкладено 24% зарубіжних ПІІ компанії – переважно у вигляді капіталовкладень в нові виробництва.

Найбільший розвиток отримують південноафриканські ТНК низько- і середньотехнологічних галузей обробної промисловості, особливо компанії, зайняті першопочатковою переробкою сировини.

Найбільшими зарубіжними активами (серед компаній сфери послуг ПАР) володіє телекомунікаційна фірма, що відповідає світовим тенденціям. Мова йде про компанію MTN, яка була заснована на початку 90-х рр. в якості провайдера послуг мобільного зв’язку в ПАР.

MTN виступила інвестором будівництва мереж сотового зв'язку в 9 країнах Африки і в Ірані. Однак влітку 2006 р. компанія пішла по шляху експансії за рахунок поглинання зарубіжних фірм, купивши велику телекомунікаційну компанію “Інвестком”, яка базується в Об'єднаних Арабських Еміратах і оперує в Африці і на Близькому Сході. Це дозволило збільшити кількість країн, в яких фірма надає послуги зв'язку, до 21, а кількість клієнтів – з 23 млн. до 28 млн. осіб.

По шляху зарубіжного “старту” в розвинутих країнах пішли компанії “Барлоуолд” і “Імперіал холдінгс”, основним видом діяльності яких є організація поставок автотранспортних засобів і самохідних машин, а також надання послуг по їх технічному обслуговуванню і оренді. В даний час ці ТНК виступають інвесторами в нові підприємства за межами ПАР, переважно в Європі і Австралії.

Компанія “Насперс” розглядає країни Південної і Тропічної Африки, а також держави БРІК в якості пріоритетних ринків для розвитку зарубіжного бізнесу. У вказаних регіонах Африки “Насперс” виступає інвестором в організації доступу до послуг платного телебачення і випускає періодичні видання і книги. “Насперс” вийшла на книговидавничі ринки Бразилії і Китаю, причому в Китаї компанія також виступає організатором доступу до мережі Інтернет.

Унікальний досвід компанії “Дататек”, яка характеризується рекордно високим значенням індексу TNI. Спочатку ця фірма займалась організацією комп'ютерних і телекомунікаційних мереж в ПАР. Після поглинання ряду великих компаній в США, Великобританії і Австралії “Дататек” продала підприємства в материнській країні і зараз практично повністю орієнтується на зарубіжну діяльність.

На відміну від інших розвиткових країн, для південноафриканської економіки притаманні операції, в яких ТНК змінюють ПАР на іншу країну базування (зазвичай європейську). В ряді випадків “еміграція” компаній набирає одну із форм організованої “втечі” капіталу, коли певну роль у

прийнятті таких рішень відіграють оцінки політичних ризиків. Власники і менеджери європейської раси, які володіють компаніями з часів режиму апартеїду, розглядають підвищення впливу корінного населення як загрозу своїм фірмам. Тим не менше, південноафриканські ТНК офіційно декларують прихильність політичному курсу АНК і проводять широкомасштабні програми по працевлаштуванню корінного населення.

Таким чином, за останнє десятиліття відбулася різка експансія ТНК ПАР в світовій економіці. Найбільші південноафриканські компанії, зосередивши більшість прямих зарубіжних інвестицій материнської країни, переважно пішли по шляху поглинання фірм в розвинутих країнах, що дало цим фірмам можливість сформувати “стартові” транснаціональні сегменти. Згодом ці ТНК почали втілювати фірмові технології в зарубіжні підприємства і активізували діяльність по участі в міжнародних стратегічних альянсах і спільних підприємствах з одночасним розширенням географії своєї діяльності за рахунок розвиткових країн, а також здійснення ПІІ в нові виробничі об’єкти. Особливістю зарубіжного інвестування середніх і малих ТНК ПАР є концентрація їх ПІІ в країнах зарубіжної Африки.

Фінансова криза 2008-2009 років призвела до скорочення інвестицій ТНК ПАР як в країні, так і за кордоном. Так, третя за розмірами видобутку золота в світі корпорація “Англо-Голд Ашанті” (ПАР) об’явила про скорочення інвестицій у виробництво в 2009 р. на 400 млн. дол.

21.4. Фінанси домогосподарств ПАР

Рівень економічної нерівності в умовах апартеїду був надзвичайно високим: від 1960 р. до 1987 р. дохід на душу білого населення перевищував аналогічний показник для темношкірого населення майже вдесятеро. Ця економічна нерівність відбилась у просторовій організації органів місцевого самоврядування. У “білих” районах місцева влада забезпечувала заможним мешканцям високоякісні суспільні блага. Ринки землі, житла та іншого майна в цих районах були високорозвиненими, а місцеві податки на власність

служили основним джерелом доходів для фінансування місцевих суспільних благ. Натомість у бідних районах, таких як Соуето, ринки землі та житла були слабо розвиненими і в них не було ефективного механізму місцевого фінансування. Якість надання суспільних послуг поза межами районів проживання білого населення була значно нижчою. Загалом кажучи, місцева фіскальна система в умовах апартеїду характеризувалася ситуацією, коли багаті домогосподарства, розташовані в заможних районах, сплачували великі податки й отримували високоякісні місцеві суспільні блага, натомість малозабезпечені домогосподарства були зосереджені в бідних районах, сплачували менше податків і отримували гірші місцеві суспільні блага.

Скасування расових обмежень на вибір місця проживання дало змогу малозабезпеченим домогосподарствам, принаймні певною мірою, переселитися в ті райони, доступ до яких раніше їм був заборонений. В цих районах вони почали “споживати” меншу кількість житла, ніж попередні мешканці з високими доходами, а з погляду місцевих надходжень від податку на власність забезпечували порівняно незначний обсяг місцевих доходів. Щодо місцевих суспільних благ, забезпечуваних мешканцям незалежно від рівня доходів, малозабезпечені новоприбулі мають змогу користуватися послугами, вартість яких перевищує отримувані від них доходи. Цим вони створюють додаткове фіскальне навантаження на місцеві органи влади подібне до того, яке створюють малооплачувані східнонімецькі працівники, що переселяються до західної Німеччини. Надання місцевих суспільних послуг у бідних районах Південної Африки (таких, як, наприклад, Соуето) ускладнюється низьким рівнем розвитку місцевих систем доходів частково внаслідок слабого розвитку ринків землі та житла, виникненням незаконних самозахоплень поселень і труднощів зі стягненням платежів за надані послуги, зокрема електроенергію. Політичні реформи, відбиті в новій конституції, змусили уряд розширити надання послуг і забезпечити житлом та основними комунальними послугами бідне населення.

Мільйони людей своєю багаторічною самовідданою боротьбою зруйнували систему апартеїду і привели до влади союз демократичних сил на чолі з АНК. І маси мають право вимагати, якщо не миттєвого, то досить швидкого покращання свого життя. Уряд АНК, починаючи з 1994 р., зробив для цього чимало.

Це, перш за все, ліквідація неписьменності, електрифікація і телефонізація бідних темношкірих, особливо сільських районів. Вже більше 80% населення забезпечено електроенергією.

Ще більш важлива проблема, яку вирішувала нова влада, постачання сільських районів чистою водою. Уряд АНК добився забезпечення 88% населення чистою водою.

Пенсійна реформа дозволила усунути попередню величезну різницю в доходах білих і чорних людей похилого віку. Причому не за рахунок зниження пенсій білих, а за рахунок збільшення пенсій темношкірих громадян ПАР. А широка програма будівництва поліклінік в чорних передмістях і сільських районах дозволила зробити сучасну охорону здоров'я доступною для мільйонів людей, які спокон віку користувались лише послугами знахарів. До речі, чималу роль у просуванні медицини в сільську місцевість відіграють кубинські лікарі, які самовіддано працюють у найвіддаленіших районах.

Тим не менше, найбільшою проблемою все ще залишається широке розповсюдження СНІДу. В ПАР зараз нараховується близько 5,7 млн. осіб (або майже 10% населення), заражених СНІДом. Заходи, які вживає уряд для боротьби з цим захворюванням, багато хто вважає неефективними, хоча асигнування на охорону здоров'я в ПАР вище, ніж в будь-якій іншій країні континенту.

Очевидні успіхи в сфері освіти, яка стала доступною для всіх дітей – білих і темношкірих. Початкова освіта повністю безплатна. Школярів забезпечують гарячими сніданками, що дозволило вирішити гостру проблему недоїдання дітей із бідних сімей.

Дуже багато зроблено для подолання житлової кризи – ще одного сумного спадку режиму апартеїду. За минулі 15 років було збудовано 2,6 млн. будинків і квартир, що дозволило покращити умови життя більш ніж 13 млн. осіб (населення країни близько 50 млн.). А якщо поки немає можливості забезпечити житлом всіх нужденних, то, все ж таки, в найбільш бідніших селищах здійснюються програми дорожнього будівництва (що дозволяє “швидкій допомозі” і поліції при необхідності швидко прийти на допомогу), освітлення вулиць, що знижує злочинність, повсюди з’являються вуличні водорозбірні колонки. Не остання справа й вуличні туалети. Отже завдання підвищення рівня життя вирішується не тільки за рахунок підвищення доходів темношкірих південноафриканців, а й за рахунок покращання умов їх життя в цілому.

Разом з тим, уряд недостатньо швидкими темпами справляється, перш за все, з безробіттям. Ця гостра проблема успадкована від режиму апартеїду. “Біла” економіка поглинала частину працездатного темношкірого населення, частка ж тих, хто не був в неї включений, режим апартеїду практично не цікавила. Звідси тодішнє безробіття населення – 35% населення. Новій владі вдалось знизити його до 23-25%. Але цей показник все одно дуже високий за будь-якими мірками.

Можливості уряду АНК у вирішенні цієї проблеми були дуже обмежені, адже держсектор національної економіки не настільки великий, а великий бізнес не зацікавлений у створенні нових робочих місць. Нездатність уряду справитися з безробіттям стала однією з причин падіння уряду Табо Мбекі.

Між тим, безробіття породжує інше зло – високу злочинність. Вона досягла особливої гостроти в 2000-2003 рр. Уряду вдалось знизити рівень злочинності більш ніж на чверть: якщо в 2003 р., на піку розгулу криміналу, в ПАР було здійснено 5764,9 тис. злочинів, то в 2008 р. – 4225,4 тис. Але вона, як і раніше, висока, що викликає законне невдоволення населення.

Викликає незадоволення суспільства і корупція. Не можна сказати, що вона досягла рівня світових “лідерів” типу Нігерії. Найбільші корупційні справи вимірюються кількома сотнями тисяч або мільйонами рандів (10 рандів – приблизно 1 дол. США). Уряд не сидить, склавши руки. В останні роки крупні чини, в тому числі в держапараті і керівництві АНК, були засуджені за хабарництво. Однак у чималій частини активістів АНК і у його союзників виникло відчуття, що влада не досить ефективно бореться з корупцією.

Загрози і перешкоди, які ПАР долає, можуть змусити впасти духом навіть запеклого реформатора: процвітаюча корупція і патронаж в державному секторі; один із найвищих в світі рівень безробіття, коли не має роботи кожний третій житель країни; кожний восьмий – інфікований ВІЧ/СНІДом; державні лікарні власний міністр охорони здоров’я називає не інакше як “смертельні пастки”. До того ж 80% шкіл в країні працюють дуже погано, населення надзвичайно зловживає наркотиками і алкоголем, інфраструктура розвалюється на очах, а пересування по дорогах часто рівнозначно самогубству. Завдяки тому, що поліцейські функції передані темношкірому населенню, в країні почав з’являтися невеликий темношкірий середній клас, але більше 40% населення до цього часу живе на менш як 2 дол. в день. І як це не трагічно, але з часу завершення епохи апертеїду нерівність в ПАР тільки зросла.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи державного бюджету ПАР?
2. Які основні видатки державного бюджету ПАР?
3. Як змінилася фінансова політика ПАР після приходу до влади Африканського національного конгресу (АНК)?
4. В чому полягають особливості фінансування військової сфери ПАР?
5. Які особливості інвестиційної діяльності ТНК ПАР ви можете назвати?

6. Чим характеризуються фінанси домогосподарств в ПАР після знищення апартеїду?

РОЗДІЛ 22. ФІНАНСОВА СИСТЕМА БОТСВАНИ

Фінансова система країни включає державний бюджет, місцеві бюджети, фінанси державних і недержавних підприємств, фінанси домогосподарств, фінансовий ринок.

У Батсвані значною є тіньова економіка: в 1990/1991р. вона складала 27,6% від ВВП країни, а в 1999/2000р. – 33,4%. Відповідно, бюджет недотримував значні доходи.

Позитивом розвитку Ботсвани є помірні темпи інфляції. В 2009р. рівень інфляції склав 8,2%, в 2010р. – 5,9%, в 2011р. – 5,8%, а в 2012-2013рр. (за прогнозами експертів) рівень інфляції складе 5,5 – 5,7%.

Значні доходи країні приносить видобуток та експорт природних копалин, насамперед алмазів. Частка експорту у ВВП країни складала: в 1970 р. – 23%, в 1980 р. – 53%, в 1990 р. – 70%, в 1997 р. – 61%.

Наприкінці 1960-х рр. ТНК “Де Бірс” організувала в цій країні підприємства по видобутку і збагаченню алмазомісткої сировини. Становлення гірничовидобувної промисловості Ботсвани, на той час однієї із найбільш бідніших країн світу з ВВП на душу населення менше 100 дол., внесло вирішальний внесок в економічний ріст, середньорічні темпи якого в 1968-1978 рр. склали 19,4%. В даний час Ботсвана стала найбільшим в світі виробником і експортером алмазів, поставки яких на зовнішні ринки в 2007 р. склали 3,4 млрд. дол., їх частка в експорті – 70%.

Уряд Ботсвани проводить політику збільшення своєї частки в доходах від гірничовидобувного бізнесу, бере активну участь в капіталі як підприємств галузі, так і самих ТНК, а також стимулює діяльність по переробці мінеральної сировини, в тому числі по виробництву готової продукції. Наприклад, уряд і “Де Бірс” в рівних частках беруть участь в капіталі компанії-виробнику алмазів “Дебсвана”. Більше того, уряд володіє 15% капіталу люксембургської компанії, у власності якої знаходиться “Де Бірс”. При цьому пряме урядове адміністрування підприємствами

гірничовидобувної промисловості ніколи не застосовувалось, і в галузі діють транспарентні режими ліцензування і оподаткування.

Роль “Дебсвани” в національній економіці величезна – фірма забезпечує виробництво 30% ВВП країни і надходження 50% доходів державного бюджету. Об’єми випуску алмазів “Дебсваною” мають сталу тенденцію до підвищення (в середньому на 6,3% в рік за останні 10 років) і в 2007 р. склали 33,6 млн. карат, які забезпечили 4 рудники компанії: Орапа (об’єми видобутку у вказаному році – 18,7 млн. карат), Джваненг (13,5 млн. карат), Летлхакане (1,1 млн. карат) і Дамча (0,3 млн. карат).

Економічна політика уряду дозволила уникнути характерної для розвиткових країн проблеми “прокляття ресурсів”, перерозподілити природну ренту в національній економіці і забезпечити тривале економічне зростання. В 1965-2005 рр. середньорічні темпи росту ВВП Ботсвани склали 10,1% – по цьому показнику країна зайняла перше місце в світі, випередивши Китай (8,8%), Сінгапур (8,2%), Республіку Корея (7,4%) та інші динамічно розвиткові держави Азії. В 1997-2007 рр. внесок гірничовидобувної промисловості в економічний ріст склав 46,1%, що свідчить як про прогрес в цій галузі, яка в даний час забезпечує виробництво 42% ВВП, так і про поступову диверсифікацію економіки. В результаті в 2007 р. її ВВП на душу населення досягнув 7,3 тис. дол. (з урахуванням ПКС валют – 17 тис. дол.) і знаходився на середньосвітовому рівні.

В останні роки динамічно розвивається ботсванійське виробництво міді і нікелю, причому відносно кінця ХХ ст. вартість експорту цих металів збільшилась більш ніж в 10 разів і склала 904,8 млн. дол. в 2007 р., а їх частка в експорті збільшилась з 3-5% до 19%. Виробництво міді і нікелю, а також кобальта контролюється компаніями “Бамангвато Консесіонс” (утворена з 35-процентною участю уряду Ботсвани і капіталом ТНК “Англо Америкен”, яка раніше базувалась в ПАР і “емігрувала” у Великобританію) і “Таті нікель майнінг” (частка уряду Ботсвани в капіталі – 15%, решта капіталу – “Англо Америкен” і канадської ТНК “ЛайонОр майнінг інтернешнл”).

Поєднання природних багатств, іноземного капіталу і адекватної системи державного управління дозволила Ботсвані добитися значного прогресу в господарському будівництві. Тим не менше, багато проблем, пов'язаних з комплексним розвитком економіки і диверсифікацією її структури, залишаються невирішеними: в 2008 р. за індексом розвитку людського потенціалу (ІРЛП) країна займала “скромне” 126-е місце із 179 країн, 30% населення живе за межею бідності, і рівень безробіття досягає 20-25%. Більше того, від 1 до 1/3 дорослого населення інфіковані ВІЧ, що свідчить про недосконалість системи охорони здоров'я і представляє собою серйозну загрозу для ботсванського суспільства і економіки.

В Ботсвані щороку тільки від СНІДу вмирає 30 тис. осіб, а інфікована практично чверть населення. Середня тривалість життя в цій країні – 33,5 року, а в 2001 р. була 44 роки. Через дуже високий рівень захворюваності і смертності місцеві жителі просто не бачать сенсу довго вчитися чи накопичувати кошти, а кваліфікований персонал обходиться надто дорого. Не кожний бізнесмен наважиться на діяльність в подібних умовах. Компанії просто залишають країну. І це при тому, що в 2009 році ВВП на душу населення в Ботсвані складав 10,7 тис. дол. (в Україні – 7 тис. дол.).

Не дивлячись на існуючі фінансово-економічні проблеми, Ботсвана стала першою країною, яка була виключена з списку найменш розвинутих країн світу. Темпи приросту ВВП на душу населення склали: в 1971-1980 рр. – 9,6%, в 1981-1990 рр. – 8,2%, в 1991-1999 рр. – 6,9%. Порівняно високий рівень життя в Ботсвані призводить до зростання нелегальної міграції в країну з сусідніх африканських країн, насамперед із Зімбабве. Уряд Ботсвани змушений приймати непопулярні заходи, щоб призупинити цю міграцію.

Ботсвана для захисту своїх кордонів з Зімбабве в 2003 р. почала спорудження 500-кілометрової стіни. Огородження заввишки 2,5 м (за іншими даними – 5 м), по крайній мірі на деяких ділянках електрифіковане. За офіційною версією ботсванської влади метою будівництва стіни є запобігання переходу худоби на територію цієї країни, однак в Зімбабве

вважають, що в дійсності основною функцією огороження є захист від проникнення нелегальних мігрантів.

Негативно позначилася на фінансовій системі Ботсвани світова фінансова криза 2008-2009 років. Іноземні компанії частково скоротили свої інвестиційні плани з розробки міді, кобальта, алмазів. Особливо великі проблеми викликало різке падіння цін на світових ринках кольорових металів. Загроза закриття нависла над підприємствами російського “Норнікеля” в Ботсвані.

У той же час, Ботсвана в умовах кризи ефективно розпорядилася своїми ресурсами, що забезпечило їй належні умови для розвитку освіти, інфраструктури та охорони здоров'я. При вкладенні належних коштів в інфраструктуру Ботсвана може отримати значні доходи від туризму. За експертними оцінками, внесок туризму у ВВП країни може скласти 4-5%.

В країні активно розвивається фінансовий ринок, діє фондова біржа (BSE). Кількість компаній, акції яких котируються на Ботсванській біржі, зросла з 11 (в 1992 р.) до 19(в 2002 р.). Капіталізація ринку зросла з 295 млн. дол. США в 1992 р. до 1717 млн. дол. США в 2002 р.

На Ботсванській фондовій біржі 5 днів на тиждень йде торгівля звичайними акціями, казначейськими зобов'язаннями та цінними паперами взаємних фондів. Торгова система до 2004 р. не була комп'ютеризованою. Завдячуючи сталому економічному зростанню, а також тому, що багато південноафриканських компаній паралельно з біржею ПАР котируються і на біржі Ботсвани, з моменту її створення біржові котирування на ній безперервно зростали (до кризи 2008-2009 років). Основний індекс зріс з 100 пунктів в 1989 р. до 2501 пункту в 2003 р. В перспективі фондова біржа Ботсвани буде інтегрована з фондовою біржею ПАР.

У майбутньому Ботсвана великі надії покладає на зростання попиту на її алмази з боку Китаю та Індії. Так, наприклад, на конференції з ресурсів , яка відбулася в Ботсвані в 2009р., активно обговорювалося питання: чи мають Китай та Індія потенціал, щоб стати провідними покупцями ресурсів.

Хоча виступаючі визнали, що поки фінансовий вклад цих країн в алмазну промисловість невеликий, тим не менше ринки цих країн є досить перспективними. Так, за результатами алмазних торгів I кварталі 2009р. приріст попиту на алмази в Індії склали 30%, а в Китаї – 5%, тоді як у провідних країнах світу попит на алмази знизився: в США – на 6%, в Японії – на 15% тощо.

Останніми роками уряд прийшов до усвідомлення ролі ефективного фінансового сектора для розвитку економіки і її подальшої диверсифікації. Сьогодні фінансову систему Ботсвани відрізняють розвинена інфраструктура і високий рівень послуг, що надаються, на базі сучасних інформаційних технологій. Міністр фінансів і планування розвитку Ботсвани Б. Гаолате відзначає: «Серед інших видів бізнесу, пов'язаних зі світовим ринком, сферу фінансових послуг відрізняє найбільший рівень глобалізації. Наш фінансовий сектор відповідає всім сучасним вимогам. Це - прихильність нормам відкритої ринкової економіки, стабільний валютний курс, ефективна телекомунікаційна інфраструктура, освічені і професійно навчені кадри, відпрацьований механізм державного регулювання і сприятливе середовище для іноземного капіталу». Найбільші світові рейтингові агентства оцінюють суверенний кредитний рейтинг Ботсвани вище, ніж відповідні показники інших (країн півдня Африки.

Недавно в Ботсвані був створений Міжнародний центр фінансових послуг (МЦФП), який працює в основному по двох напрямках: вирішення проблем зайнятості випускників вузів в цілях запобігання «витоку мізків» за кордон і створення плацдарму для розвитку нових послуг та технологій і подальшого залучення Ботсвани в глобальні процеси світової торгівлі. «Аби залучити іноземних інвесторів, ми пішли на ряд ініціатив, включаючи встановлення ставки корпоративного оподаткування на рівні 15% (до 2020 р.), звільнення від стягування інших податків в Ботсвані і виключення подвійного оподаткування», - говорить Алан Бошвейн, головний виконавчий керівник МЦФП.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи і видатки держави?
2. Яку роль відіграли державні компанії у фінансовій системі країни?
3. Які причини виключення Ботсвани з переліку найменш розвинутих країн?
4. Як позначилася криза 2008-2009 років на фінансовій системі Ботсвани?

РОЗДІЛ 23. ФІНАНСОВА СИСТЕМА СВАЗІЛЕНДУ

Фінансова система Королівства Свазіленд, яке нараховує 1,1 млн. жителів, включає державний бюджет, місцеві бюджети, фінанси домогосподарств і підприємств, фінансовий ринок. Рівень інфляції в країні знаходиться на помірному рівні: в 2009р. індекс інфляції склав 7,5%, в 2010р. – 5,5%, в 2011р. – 6,3%, а в 2012-2013рр. він складе (за прогнозами експертів) – 6,2-6,3%.

Розвиток фінансової системи Свазіленду в значній мірі визначається його розташуванням: між Південно-Африканською Республікою та Мозамбіком. Свазіленд свого часу був офшорною зоною для ПАР, а зараз він є дуже важливою транзитною територією. ПАР до сьогодні є основним інвестором в економіку Свазіленду. Темпи приросту ВВП на душу населення склали: в 1971-1980 рр. – 8%, в 1981-1990 рр. – 4,4%, в 1991-1999 рр. – 4,6%. ВВП країни в 2005 р. складав 1176,6 млн. дол. США, а на душу населення – 1070 дол. США.

Доходи країни формуються від прибутків видобувних компаній, від сільськогосподарського виробництва, фінансової допомоги із-за кордону, перерахувань заробітчан. Так, грошові перекази мігрантів в 2007 р. склали 89 млн. дол. США (або 3,4% ВВП країни). Частка експорту у ВВП країни складала: в 1970 р. – 67%, в 1980 р. – 70%, в 1990 р. – 75%, в 1997 р. – 82%. В 2002 р. зовнішньоторговий оборот Свазіленду з країнами – членами КОМЕСА склав 102,6 млн. дол. США, а з іншими країнами – 1897,6 млн. дол. США. Видатки держави направляються на будівництво об'єктів інфраструктури, шкіл, лікарень. Країна змушена виділяти значні кошти на боротьбу зі СНІДом, оскільки у Свазіленді 30% дорослого населення інфіковані ВІЧ. У кожній десятій дитини обоє батьків померли від СНІДу. В 2009 р. кількість тих, хто потребував продовольчої допомоги, склала близько 240 тисяч. На це вплинула як світова фінансова криза 2008-2009 років, так і неврожай та засуха. Середня тривалість життя в країні складає 44 роки.

Свазіленд – дуже цікава для туристів країна, яка має розвинуту інфраструктуру, дуже гарні дороги, і в містах – водопровід, каналізацію, зв'язок, Інтернет. В країні є кілька міст, а решта населення живе громадами: в центрі такої території є магазин, школа, церква, ще кілька будівель, але більшість жител, як і скрізь у горах, розкидані по схилах. Багато місцевих живуть фермерством.

Свазіленд – це одне плем'я свазі, у них править король, правлячому дому 300 років. Королівська сім'я носить традиційний одяг і дотримується правил, згідно з якими, наприклад, під час осіннього свята 4 000 незайманок танцюють перед монархом, і він обирає собі наступну дружину.

Свазі переважно вдягнуті у звичний для нас одяг, живуть, залежно від добробуту, в звичайних будинках або у хижах, зроблених із глини й гілок. Але інфраструктура в країні доволі розвинена.

Місце, де живе сім'я, називається хоумстед. Огорожі, худоба, домашні ділянки; хто зміг купити трактор, працює або найманим робітником зі своїм трактором, або на своїй землі. І що ще притаманне кожному хоумстеду – серед кількох звичайних хатин є обов'язково одна кругла будівля, де живе літня жінка, яка керує перебігом сімейного життя. Це традиційно для свазі. Зазвичай вона, коли хтось від'їжджає, виходить поговорити: тітонька в крилатому капелюсі від сонця, в довгій ситцевій сукні, причому малюнок тканини має історичний зв'язок зі старими Нідерландами, тому що звідти прибули перші колоністи. Її досі такі тканини виробляють, їх можна купити туристам за дуже гарний візерунок. І ще там обов'язково можна побачити механічний млин на стовпі – крупорушка така. Адже основний продукт харчування – кукурудзяне борошно, як і в багатьох країнах Африки. Люди, які мешкають у містах, журяться за смаком тієї каші, яку їм варила колись бабуся, що мала такий млин, – він меле грубіше, і каша виходить смачніша.

Члени однієї сім'ї живуть у різних будинках, але залишаються близькі одне одному, фінансово підтримують один одного.

У зв'язку з епідемією СНІДу значні витрати сім'ї несуть на утримання хворих та на їх поховання. Хворі, як правило, знаходяться в окремих будинках, які добре вентилуються. У Свазіленді дуже важливо поховати свого рідного за всіма правилами, що також вимагає значних коштів.

У Свазіленді фінансовий ринок розвивається нерівномірно. Так, капіталізація фондового ринку країни в 1992 р. складала 111 млн. дол. США, в 1996 р. досягала 471 млн. дол. США, а в 2000 р. впала до 73 млн. дол. США. В 2002 р. капіталізація фондового ринку склала 146 млн. дол. США. Кількість компаній, які котируються на фондовій біржі Свазіленду (SSX), складала від 3-4 в 1992-1994 рр. до 6-7 в 1996-2000 роках. В 2002 р. ця кількість склала 5 компаній. Річний обсяг торгів на біржі Свазіленду складав в 1992-2002 р. від 2 до 10 млн. дол. США. Тільки в 1997 р. він досяг 378 млн. дол. США. Фондова біржа Свазіленду була утворена в 1990 р. Торги на цій біржі йдуть 5 днів на тиждень. На ній купуються та продаються акції, урядові облігації, корпоративні облігації. Основним індексом біржі є SSX ALL Share, початковий рівень його складав 100 пунктів в липні 1990 р., а в 2003 р. він зріс до 165,93 пунктів. В перспективі фондова біржа Свазіленду буде інтегрована з фондовою біржею ПАР.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи бюджету Свазіленду?
2. Які основні видатки країни?
3. Які галузі забезпечують основні прибутки для країни?
4. Які основні доходи і видатки домогосподарств у Свазіленді?

РОЗДІЛ 24. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ЛЕСОТО

Фінансова система країни включає державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси підприємств і домогосподарств, фінансовий ринок.

Рівень інфляції в країні в 2009 р. склав 7,3%, в 2010 р. – 5,6%, в 2010 р. – 6,3%, а в 2012-2013 рр. він трохи підвищиться до 6,5% в рік (такі прогнози експертів).

Основну частину доходів держави забезпечує видобувна промисловість, текстильна промисловість, сільське господарство, туризм, а також допомога міжнародних організацій, перекази мігрантів із-за кордону (355 млн. дол. в 2007 р., або 24,1% від ВВП).

Переважну частину витрат держави витрачається на утримання державних установ, поліції, на інфраструктурні проекти, частково – на соціальне забезпечення, на боротьбу зі СНІДом.

Значну частину інвестицій в Лесото забезпечує Південно-Африканська Республіка, що пов'язано з особливістю розташування країни всередині ПАР. Частка експорту у ВВП країни складала: в 1970 р. – 11%, в 1980 р. – 20%, в 1990 р. – 10%, в 1997 р. – 21%.

Рівень життя в Лесото значно вищий, ніж у багатьох африканських країнах, але нижчий, ніж в ПАР, що викликає міграцію в цю країну.

Темпи приросту ВВП на душу населення склали: в 1971-1980 рр. – 7,2%, в 1981-1990 рр. – 5,2%, в 1991-1999 рр. – 3,2%.

Криза 2008-2009 років, а також неврожай у 2009 р. негативно позначились на фінансовій системі країни. Кількість людей, які потребували міжнародної продовольчої допомоги в Лесото, досягла 353 тис. осіб.

В 2009 р. було закрито ряд підприємств донедавна успішної текстильної промисловості Лесото.

За експертними оцінками внесок туризму у ВВП Лесото може скласти у найближчі роки 4-5%, але для цього треба покращити інфраструктуру туризму. Прибутки від екотуризму можуть бути спрямовані на вирішення

проблем продовольчого забезпечення, захисту навколишнього середовища, подолання наслідків псевдоурбанізації.

В Лесото поступово розвивається фінансовий ринок, в країні діє власна фондова біржа. В перспективі ця біржа буде інтегрована з біржею ПАР.

Запитання для самоперевірки

1. Які основні доходи країни?
2. Які основні видатки країни?
3. В чому полягає причина значної частки грошових переказів мігрантів у доходах домогосподарств?
4. Як вплинула світова фінансова криза 2008-2009 років на фінансову систему Лесото?

Література до V частини

1. Абрамова И. Денежные переводы мигрантов: роль в социально-экономическом развитии Африки / И. Абрамова // МЭ и МО. – 2009. – №7. – С. 87-89.
2. Балансы бюджетов стран мира // Инвестгазета. – 2000. – 26.04. – С. 23.
3. Безп'ятчук Ж. Парадокси / Ж. Безп'ятчук // Український тиждень. – 2010. – 18-24.06. – С. 34-37.
4. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: навч. посіб. / В. В. Безуглий. – К.: ВЦ “Академія”, 2005. – 704 с.
5. Голунов С. Вперед в прошлое? Пограничные стены в Азии и Африке / С. Голунов // МЭ и МО. – 2009. – №11. - С. 85-93.
6. Дейч Т. Фондовые биржи стран Африки / Т. Дейч // Азия и Африка сегодня. – 2004. - №5. – с. 45-50
7. Дейч Т. ЮАР – ведущий африканский партнер Китая / Т. Дейч // Азия и Африка сегодня. – 2006. – №9. – С. 29-33.
8. Дейч Т. «Большая игра»: Китай и США на африканских сырьевых рынках / Т. Дейч // Азия и Африка сегодня. – 2010. - №8. – С.15 – 20.

9. Державні фінанси в розвиткових та перехідних країнах / пер. з англ. – К.: КІС. – 2006. – 400 с.
10. Десятирик Д. Королівство / Д. Десятирик // День. – 2009. – 20.03. – С. 22-23.
11. Економіка зарубіжних країн: навч. посіб. / За ред. Ю.Г.Козака, В.В. Ковалевського, К.І.Ржепішевського. – К.: ЦУЛ, 2003. – 352 с.
12. Калкутин А. Сырьевые ресурсы ЮАР / А. Калкутин, М. Кораблин // Азия и Африка сегодня. – 2008. – №6. – С. 54-60.
13. Когда раздаётся свисток... // Инвестгазета. – 2010. – 7-13.06. – С. 16-17.
14. Майданов И. ВС и военная промышленность ЮАР (1994-2005) / И. Майданов, Г. Шубин // Азия и Африка сегодня. – 2006. – №7. – С. 29-32.
15. Мандрик І.П. Міждержавні відносини України та Південно-Африканської Республіки / І. П. Мандрик, В.В. Андросюк // Вісник ВНУ. Міжнародні відносини. – №11. – Луцьк: РВВ “Вежа”. ВНУ, 2009. – С. 137-141.
16. Мвенча Э. Знайомтесь, КОМЕСА / Э. Мвенча // Азия и Африка сегодня. – 2005. - №4. – с. 53-54.
17. Посол Південної Африки: “Я був одним з найвідданіших уболівальників збірної України” // Голос України. – 2010. – 11 червня. – С. 10.
18. Решетов И. Ботсвана: путь к процветанию осилит идущий / И. Решетов // Азия и Африка сегодня. – 2004. - №2. – с. 51-54.
19. Рунов Б. Африка южнее Сахари: новые формы организации хозяйственной деятельности / Б. Рунов // Азия и Африка сегодня. – 2010. - №9. – С. 23-26.
20. Рябкова Д. По стопам колонистов / Д. Рябкова // Инвестгазета. – 2006. – 4-10.12. – С. 22-25.
21. Сапунцов А. Л. Зарубежная экспансия ТНК ЮАР / А. Л. Сапунцов // Азия и Африка сегодня. – 2007. – №8. – С. 36-43.

22. Сапунцов А.Л. ТНК добывающей промышленности / А. Л. Сапунцов // Азия и Африка сегодня. – 2009. – №2. – С. 30-34.
23. Тетёкин В.Н. ЮАР: демократия и власть / В. Н. Тетёкин // Азия и Африка сегодня. – 2009. – №4. – С. 23-27.
24. Финансово-экономический кризис: Африканский вариант // Азия и Африка сегодня. – 2009. – №5. – С. 2-5.

Наукове видання

Карлін Микола Іванович, Івашко Олена Анатоліївна

ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ КРАЇН АФРИКИ

Навчальний посібник

Редактор і коректор : Борищук Л. П.
Верстка : Князюк О. С.

Підписано до друку 21.08.2012. Формат 60x84j. Папір офс. Гарн. Таймс. Друк цифровий.
Обсяг 13,48 ум. друк. арк. Тираж 500 пр. Зам. 217.
Видавництво “Волинська мистецька агенція «Терен»”
(43025, м. Луцьк, Головоштамт, а/с 157. Тел. 050-6743321.
Ел. адреса: teren.lutsk@gmail.com)/
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 1508 від 26.09.2003 р.